ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN"

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE

1

TOMUL 45

IANUARIE — MARTIE

1994

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN"

În ţară, revista se poate procura prin poştă, numai pe bază de abonament. Preţul unui abonament anual este de 1800 lei.

Comenzile şi abonamentele din străinătate se primesc la ORION SRL, Splaiul Independenţei 202 A, Bucureşti 6, România, PO Box 74—19, Tx 11939, CBTxR, Fax (40) 13122425 şi la RODIPET S.A., Piaţa Presei Libere nr. 1, P.O.Box 33—57, Bucureşti, România.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite Colegiului de redacţie pe adresa : str. Henri Coandă 11, 71 119 Bucureşti.

APARE DE 4 ORI PE AN

STUDII ȘI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE

TOMUL 45 **Nr. 1** **ianuarie—martie 1994**

SUMAR

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE ET D'ARCHÉOLOGIE

TOME 45 — N° 1 — janvier—mars 1994

SOMMAIRE

PROF. D. M. PIPPIDI
(1905—1993)

Profesorul D. M. PIPPIDI
(1905–1993)

La 19 iulie 1993 s-a petrecut din viață unul din marii umaniști ai neamului românesc: profesorul Dionisie M. Pippidi. Ne-a părăsit astfel în același timp un inegalabil istoric, un strălucit filolog, un dascăl fără pereche și, mai ales, un aprig spirit critic. Ieșiți de sub călăuzirea sa, drumul spre cunoașterea antichității ni se va arăta tuturor de acum înainte mult mai anevoios.

Destinul impune ca în urma unei vieți de cărturar să rămână opera, iar opera sa imensă — întinsă pe un arc de timp de peste șase decenii și pe o arie tematică ce se suprapune, în fapt, cu Antichitatea — îl trece pe prof. D. M. Pippidi definitiv în conștiința posterității.

Încă din primii ani de activitate pe tărâmul literelor clasice D. M. Pippidi a dovedit o remarcabilă deschidere spre aspectele cele mai variate ale istoriei și culturii greco-romane. Interesat deopotrivă de personalitatea controversată a lui Tiberiu și de aspectele cultului cârmuitorului în Imperiul Roman, de *Poeticele* lui Aristotel și de fragmentele eleaților, de formarea ideilor literare în antichitate și de atitudini moderne față de antichitatea clasică, tânărul savant (n. la 30 dec. 1905 la Craiova, asistent la Facultatea de Litere a Universității din Iași, apoi, din 1937, conferențiar la Facultatea de Litere a Universității din București) se arăta deja ca unul din cei mai erudiți exegeți ai textelor antice și un stăpânitor perfect al metodelor de investigație. Acribia filologului era dublată de o suplețe ce lăsa deja să se întrevadă istoricul impecabil din perioada de maturitate. Numirea sa ca profesor de literatură și civilizație greacă la Facultatea de Litere a Universității din București (1945) venea ca o confirmare firească a unei activități științifice și didactice de excepție și constituia, în principiu, o garanție pentru întemeierea unei școli de filologie clasică de cea mai modernă metodă și orientare în jurul noului magistru.

Vremurile tulburi au făcut însă ca aceste perspective să fie curmate de instaurarea regimului comunist în România. Destinul lui D. M. Pippidi a fost inevitabil schimbat de această catastrofă, doar în ultimă instanță culturală, iar aceasta sub mai multe aspecte demne de o mai lungă zăbavă.

În primul rând, instituțiile de cultură și învățământ create cu răbdare de mai multe generații de înaintași s-au văzut peste noapte năruite prin ordinele unor culturnici, iar Facultatea de Litere — prin tradiție, de elită — a fost una dintre cele mai lovite.

În al doilea rând, învățământul clasic a fost, practic, desființat cu bună știință. Într-o epocă în care simpla cunoaștere a limbilor străine devenise o marcă de „cosmopolitism”, cultivarea limbilor clasice apărea noilor potentați ai zilei ca infinit mai înspăimântătoare.

În sfârșit, dar nu în ultimul rând, percepția umanistă a antichității a devenit incompatibilă cu o ideologie primitivă, conform căreia Platon, bunăoară, era pur și simplu desființat dintr-un condei ca „idealist”, iar

antichitatea greco-romană devenea reductibilă la o scenă de înfruntare permanentă între sclavi și stăpânii de sclavi.

Toate acestea au întrerupt în cazul lui D. M. Pippidi o devenire normală ; l-au împiedicat de la ceea ce — după cum mărturisea uneori — — năzuia cândva să ajungă, un soi de „antrenor cultural" (expresia îi aparține), așa cum, după purgatoriu, avea să se împlinească bunul său prieten Constantin Noica. Nu a mai putut desfăta generații de studenți cu prelegeri despre artele poetice sau despre filozofia elenistică. Mai mult, deși aflat în plină efervescență creatoare, datorită obstacolelor ivite prin impunerea noilor „interpretări" ale faptului istoric, D. M. Pippidi nu a mai publicat timp de câțiva ani mai nimic.

O serie de „reorganizări" ale învățământului universitar și ale cercetării l-au adus pe D. M. Pippidi, pe de o parte, ca profesor de istorie antică la Facultatea de Istorie a Universității din București, pe de altă parte, ca membru în colectivul de cercetare arheologică de la Histria, unde săpăturile fuseseră reluate din 1949. Activitatea sa la catedra de istorie veche universală, pe care, alături de alți iluștri profesori, în frunte cu Ion Nestor, a reprezentat-o cu strălucire timp de peste un sfert de veac, l-a impus pe D. M. Pippidi ca pe unul din cei mai de seamă istorici ai acestei jumătăți de secol. Cultivând cu supleţe atât amănuntul semnificativ, cât și sinteza de generoasă respirație, profesorul a format promoții succesive de istorici. O bună parte dintre aceștia s-au consacrat altor domenii de cercetare ; ei nu vor fi uitat însă pildele de virtuozitate metodologică și de claritate a expunerii oferite de cursurile lui D. M. Pippidi. Alții dintre ei, atrași nu în ultimul rând tocmai de aceste cursuri, s-au consacrat studiului antichității greco-romane, iar după desăvârșirea studiilor au continuat să lucreze — la facultate, în institute sau în muzee — sub îndrumarea, uneori chiar sub nemijlocita conducere sau în colaborare cu acela care avea să le rămână pe viață profesor.

O binecunoscută și din generație în generație transmisă legendă este aceea referitoare la severitatea lui D. M. Pippidi. Într-adevăr, profesorul a fost întotdeauna un aprig adversar al paupertății intelectuale, iar printre victimele necruțătoarelor sale ironii se numără cutare student — — pe cât de asiduu combatant „politic", pe atât de sărac cu duhul — care întrebase cândva senin dacă grecii știau să scrie, cutare istoric de curte care în 1981 invoca argumente „istorice" pentru a impune eliminarea oricărei mențiuni a grecilor de pe panourile explicative ale muzeului de la Histria (!) și mulți alții *eiusdem farine*. Dacă reacția ironică la asemenea inepții se numește severitate, atunci D. M. Pippidi a fost sever. Severitatea îi va fi rămas singura metodă — nobilă — de ripostă în fața sălbaticilor.

Nu este mai puțin adevărat că în scrierile sale, poate că mai cu seamă în superbele *Note de lectură* presărate ani de-a rândul în revista „Studii clasice" (reunite apoi, în 1988, în volum), D. M. Pippidi a folosit uneori un ton caustic la adresa unora dintre preopinenți ; or, fără a depăși limitele polemicii științifice, severitatea era aici în bună măsură stimulativă, un soi de avertisment *non bis in idem*.

Un punct de răscruce în destinul științific al lui D. M. Pippidi rămâne începutul cercetărilor arheologice și epigrafice la Histria. Reluarea săpăturilor (întrerupte de război) presupunea, între altele, valorificarea unui

imens și variat material moștenit de la predecesori, în cadrul căruia inscripțiile grecești nu ocupau locul cel mai neînsemnat. Cum Scarlat Lambrino, conducătorul săpăturilor de le Histria din perioada 1927—1942, luase calea exilului, inscripțiile nu puteau fi încredințate spre studiu decât unui elenist competent ca D. M. Pippidi, măcar că până în acel moment epigrafia — fără să-i fi fost indiferentă, cum, de altfel, nici una din disciplinele științei antichității nu ar fi putut să-i fie străină — nu constituise, totuși, o preocupare de căpetenie a profesorului. Cu atât mai remarcabile sunt promptitudinea cu care a prezentat o bogată recoltă epigrafică încă în cadrul volumului monografic colectiv din 1954 și mai ales acuratețea cu care a editat unele texte destul de dificile și nu arareori păstrate într-o stare lamentabilă. Eleganța restituirilor — doar pe alocuri îmbunătățite ulterior la sugestia altor învățați — îl impunea, așadar, încă din 1954 ca un excelent epigrafist pe cel care începuse să se intereseze de domeniu cu doar cinci ani înainte !

Mai mult decât atât, D. M. Pippidi a executat cu aceeași ocazie săpături arheologice în zona sacră a Histriei — publicate parțial în același volum din 1954, apoi, împreună cu diferiți colaboratori, sub formă de rapoarte în revista „Materiale și cercetări arheologice".

Noile domenii de investigație — arheologia și, mai ales, epigrafia, devenită de acum înainte principala preocupare — au justificat desemnarea lui D. M. Pippidi ca șef al sectorului de epigrafie din proaspăt creatul Institut de Arheologie din București (1956). Alături de catedra universitară, acesta a devenit locul de predilecție al eforturilor sale științifice și didactice. În sensul cel mai concret al cuvântului se poate afirma că toți specialiștii în epigrafie de la Institutul de Arheologie din București au fost elevii profesorului D. M. Pippidi. Cu distinsă generozitate profesorul le-a călăuzit primii pași, le-a încredințat lucrări de înaltă exigență, le-a oferit deschideri bibliografice și le-a netezit drumul spre tipar al lucrărilor lor științifice.

Fidel cu propriile principii morale și exigențe științifice și conștient de necesitatea unei valorificări superioare și după o metodă modernă a izvoarelor epigrafice — documente de primă importanță pentru istoria veche a României — D. M. Pippidi a fost, alături de regretatul profesor Ion Iosif Russu, inițiatorul unei serii atotcuprinzătoare consacrate inscripțiilor grecești și latinești aflate pe teritoriul României. Proiectul fusese definitivat încă de pe la sfârșitul anilor '50, iar în cadrul acestuia D. M. Pippidi urma să editeze un *corpus* al inscripțiilor de la Histria. O strădanie de peste treizeci de ani avea, într-adevăr, să fie încununată de monumentalul volum *Inscriptiones Scythiae Minoris*, I. *Histria et vicinia*, București, 1983.

Acest volum nu reprezintă decât acordul final într-o amplă simfonie desfășurată pe parcursul mai multor mișcări, care, prin monumentalitatea lor, se constituie pe rând în piese aparte : *Contribuții la istoria veche a României* (1958, ed. a II-a 1967), *Epigraphische Beiträge zur Geschichte Histrias in hellenistischer und römischer Zeit* (1962), *Studii de istorie a religiilor antice* (1969), *Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la mer Noire* (1975), *Parerga. Ecrits de philologie, d'épigraphie et d'histoire ancienne* (1984).

O însușire pregnantă a operei de epigrafist a lui D. M. Pippidi este generozitatea comentariului istoric. Din acest punct de vedere, D. M. Pippidi este — prin vocație — un susținător fervent al concepțiilor marelui Louis Robert, de care, de altfel, l-a legat o statornică prietenie, cel care a pledat în repetate rânduri pentru integrarea demersului epigrafic în investigația istorică. O inscripție publicată de D. M. Pippidi este întotdeauna un prilej de scrutare a celor mai neașteptate piste de investigație istorică. Pentru acest magician al pietrelor eleganța restituirilor nu reprezenta în sine prilej de satisfacție, ci numai în măsura în care deschidea larg poarta pentru deslușirea vreunui aspect până mai ieri obscur sau pentru vreo fertilă ipoteză. Demersul istoric îl arată în toată splendoarea sa pe cunoscătorul perfect al instituțiilor și al istoriei sociale și politice grecești, dublat de finul analist al izvoarelor literare.

S-a remarcat, nu o dată, măiestria tălmăcirii în limba română a inscripțiilor grecești — mai ales a acelor decrete care aduc a Polybios sau a Diodor și din care epigrafia dobrogeană ne-a oferit, din fericire, câteva bune exemple. După cum se știe, traducerea trebuie să fie în acest caz mai mult decât clară ; ea trebuie să redea cu fidelitate fiecare nuanță, uneori chiar dincolo de accepțiile consacrate ale unui termen sau altuia. În zone lingvistice cu o practică mai îndelungată în domeniu echivalențele au devenit în bună parte convenții. Or, D. M. Pippidi a fost — dacă facem abstracție de câteva antecedente datorate lui Vasile Pârvan — un creator absolut : traducerile sale, care redau perfect nuanțele limbajului epigrafic elenistic, sunt exprimate într-o limbă ca un fagure de miere. Cum oare ar fi putut să fie mai suplu redată formula ἔδοξε τῆι βουλῆι καὶ τῶι δήμωι decât prin „Sfatul și Poporul au găsit cu cale" ? Cum s-ar putea evoca mai grăitor dramatismul unei situații zugrăvite de un decret elenistic (ISM, 1, 15) decât printr-un astfel de pasaj : „și mai întâi, într-o vreme când cetatea era bântuită de tulburări, iar traci în număr mare atacau orașul și teritoriul, când grânele stăteau să dea în pârg, iar cetățenii se frământau foarte, fiind ales căpetenie a arcașilor și strângând oșteni cu plată, Agathocles a știut să păzească țarinele, dând putință fieștecăruia să-și strângă grânele fără vătămare" ?

Cele mai multe din contribuțiile epigrafice ale lui D. M. Pippidi au devenit opere de referință. Astfel, studiul despre mâna de lucru agricolă în coloniile pontice — scris într-o primă formă într-o perioadă în care sclavajul era privit de ideologia post-marxistă ca o realitate bătută în cuie, iar un nume ca acela al eminentului istoric M. I. Rostovtzeff abia dacă putea fi pronunțat — a demonstrat fără greș ponderea decisivă a dependenților rurali de origine indigenă și condiție neservilă în această zonă a lumii grecești, o imagine strălucit confirmată de recrudescența pe plan internațional a exegezelor în această direcție din anii '60—'70. Studiile consacrate cultelor la Histria sau la Callatis au îmbogățit considerabil cunoștințele noastre în domeniu ; la fel, alte remarcabile studii consacrate instituțiilor și magistraturilor din cetățile pontice.

Dacă studiile reunite în diferite volume și, mai cu seamă, monumentalul *corpus* dau măsura unei acribii exemplare, o sinteză precum capitolul *Geți și greci la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri până la cucerirea romană* din volumul *Din istoria Dobrogei* (1965) — tradus ulterior în italienește : *I Greci nel Basso Danubio dall'età arcaica alla conquista romana* (1971) — ne prezintă o latură nu mai puțin revelatoare a

personalităţii acestui savant de excepţie. Prin această lucrare profesorul ne-a dăruit un comentariu de referinţă asupra unei întregi secvenţe de istorie greacă.

Asemenea împliniri pe tărâmul epigrafiei, arheologiei şi istoriei pontice, precum şi faptul că prin anii '70 centrul de greutate al activităţii profesorului D. M. Pippidi s-a deplasat de la facultate spre Institutul de Arheologie, căruia i-a fost director între 1971 şi 1981, au născut probabil în anumite cercuri ideea că D. M. Pippidi s-ar fi consacrat în ultimele decenii aproape exclusiv acestui domeniu. Este neîndoielnică observaţia că acesta a fost principalul domeniu de creaţie, însă ar fi păcat ca această imagine să se acrediteze pentru posteritate. Ar fi să uităm frumoasele prefeţe semnate la reeditările *Iliadei* şi ale *Odiseii* în traducerea lui George Murnu, noile ediţii revăzute dintr-o seamă de studii de istorie literară — rod al primei sale etape de creaţie — sau alte studii presărate prin reviste, uneori înmănunchiate în volum. Ar fi să uităm *Variaţii pe teme clasice* (1981), a căror lectură provoacă oricând alese desfătări spirituale. Ar fi, înainte de toate însă, să uităm, neasemuitele *Note de lectură*, adunate în volumul *Studii de istorie şi epigrafie* (1988) împreună cu alte fugare însemnări aşternute pe hârtie în diferite periodice începând din tinereţea cărturarului şi până spre începutul anilor '80, când pierderea vederii l-a lipsit de plăcerea de a mai studia.

Trecerea exemplară a profesorului D. M. Pippidi prin acest veac plin de frământări ne-a demonstrat cu prisosinţă că „pentru a ajunge la Omenia râvnită, ceea ce propunem contemporanilor nu mai e cutare valoare culturală elaborată de cei vechi, ci pilda unei lumi ale cărei activităţi erau toate îndreptate spre desăvârşirea individului" (*Variaţii pe teme clasice*, Bucureşti, 1981, p. 15).

ALEXANDRU AVRAM

ALEXANDRA MARIA BOLOMEY
19 sept. 1932 – 16 iulie 1993

Fericiți cei prigoniți pentru dreptate...

La 16 iulie, când ultimele raze ale soarelui se pierdeau pe drumul fără pulbere al bătrânului Danubius, în preajma tell-ului de la Hârșova, în mod neașteptat și absurd se despărțea de noi pentru totdeauna una dintre cele mai remarcabile personalități ale arheozoologiei românești și europene și mai dragi prietene.

Alexandra Bolomey s-a născut în București la 19 septembrie 1932. Școala primară și primul ciclu liceal (1939–1948) le-a absolvit la Institutul Sf. Maria (Pitar-Moș), iar cursul superior la Liceul Ortodox (1948–1951) din București, unde urmează și termină în mod strălucit și Facultatea de Biologie (secția zoologie) din cadrul Universității. Dacă tezele de licență sunt de regulă opere compilatorii, aceea a Alexandrei Bolomey – *Studiul comparativ al Hyaenidelor fosile și actuale* a constituit rezultatul cercetărilor personale făcute în anii studenției asupra materialelor fosile descoperite pe șantierul antropologic și arheologic din Peștera Muierilor de la Baia de Fier.

Cu începere din 1955 lucrează la Institutul de Arheologie, în cadrul sectorului paleolitic, participând totodată la șantierele de la Baia de Fier, Ohaba-Ponor, Nandru, Ceahlău, Băile Herculane și organizând pentru prima dată în istoria acestei instituții colecția paleontologică paleolitică.

Încadrată în 1961 prin concurs ca antropolog, și promovată în 1966 cercetător științific la Centrul de cercetări antropologice și activând la secția de paleoantropologie, va fi obligată să-și îndrepte cercetările spre noi orizonturi. Tematica de antropologie istorică a secției i-a impus orientarea cercetării în direcții total diferite de cele practicate anterior : pe de o parte, prin deschiderea șantierului Bugiulești-Olteț (unde a participat efectiv între 1960–1967) către problematica de antropogeneză, pe de

altă parte pentru tema de etnogeneză, unde era necesară coordonarea studiilor de paleozoologie cu cele de antropologie fizică, spre analiza faunei din cimitire și așezări care se întind în timp din neolitic până în Evul mediu.

Pentru aceasta efectuează în același timp determinarea speciilor de animale din depozitul de la Bugiulești, fapt ce permite stabilirea vârstei acestuia (rezultatele păstrându-și și azi valabilitatea), precum și resturile de animale din cimitirele de la Spanțov, Târgșor, Lunca, Histria — bazilică (perioada migraților), dar și din diversele etape de existență ale cetății Histria, începând din sec. V a. Chr. până în epoca romană, extizându-și studiile și asupra unor așezări neolitice — ex. Vărăști A, Căscioarele etc. Plină de solicitudine, analizează și predă colegilor din Institutul de Arheologie numeroase buletine de analize asupra unor importante loturi de materiale osteologice, buletine ce au rămas adesea nevalorificate, rătăcite prin dosarele cercetătorilor.

Simțindu-se tot mai acut lipsa unor laboratoare interdisciplinare la Institutul de Arheologie, la insistențele profesorului Vladimir Dumitrescu (șeful de atunci al secției paleolitice), în anul 1969, Alexandra Bolomey acceptă revenirea la Institut, ca cercetător științific principal. Dar după o întrerupere de opt ani reluarea preocupărilor asupra problemelor paleoliticului necesitau în primul rând o documentare intensă privind nu numai noile descoperiri, dar mai cu seamă noile orientări ale cercetării, modul de abordare mai multidisciplinar și mai științific documentat în interpretarea rezultatelor. Alexandra Bolomey nu va precupeți nici un efort, iar rezultatele se vor concretiza în studii ca acelea asupra faunei epipaleolitice de la Cuina-Turcului, sau a rolului mamiferelor în economia așezărilor de la Icoana—Răzvrata—Veterani, al căror răsunet internațional a fost remarcabil. De altfel rezultatul recunoașterii internaționale a fost și alegerea ei ca membru și mai apoi ca membru de onoare al Comitetului Internațional de Arheozoologie I.C.A.Z. Pe aceeași linie a prestigiului internațional de care se bucura se înscriu în egală măsură participarea ei la reuniuni ca acelea de la Weimar, Budapesta, Londra, Halle, la cercetări de teren întreprinse în Grecia de arheologii englezi (1972), precum și bursa de documentare oferită de British Council în Marea Britanie (1974). Reîntoarsă din Grecia impune, pentru puținii care o vor urma *Noi moduri de abordare a cercetării preistorice.*

Dar, din păcate, în 1975, ca urmare a unui absurd decret comunist (de reducere a corpului de cercetare) conducerea de atunci a Institutului de Arheologie împreună cu (de trista amintire) Academie de științe sociale și politice renunță pur și simplu la laboratoarele interdisciplinare. Urmează anii crunți cu program de „imbecilizare" forțată din Muzeul de istorie națională condus de un comunist incompetent (Fl. Georgescu), secondat de un colonel de securitate (Coleșică) când cercetarea este pur și simplu trecută în ilegalitate și cărțile scoase din birouri. Toate încercările făcute de-a lungul anilor de Alexandra Bolomey de a reveni într-un institut de cercetare (fie la Arheologie, fie la Antropologie) s-au lovit de un zid — să-l numim eufemistic — de indiferență.

Și, cu toate acestea, în ciuda tuturor restricțiilor și a ostilității directorului-dictator, ea își va continua — în măsura posibilului — activitatea de cercetare în colaborare fie cu unii membri al Institutului de Arheologie (participând la săpături pe șantierele neo-eneolitice de la

Gumăzeşti şi Drăguşeni), fie cu laboratorul de antropologie al Institutului „V. I. Babeş" (reluarea cercetărilor de la Bugiuleşti), fie cu unele muzee judeţene (aşezările de la Poduri şi Parţa). Cu greu se reiau de către Muzeul din Constanţa în colaborare cu Muzeul de istorie naţională şi săpăturile din tell-ul de la Hârşova, din al cărui colectiv a făcut parte până în cea din urmă clipă a vieţii.

Studiile moderne din ultima perioadă urmărind în mod special reconstituirea condiţiilor de mediu ale omului în etapele preistorice şi relaţiile dintre om şi mediu ambiant impuneau nu numai cercetări interdisciplinare dar şi prezenţa diverşilor specialişti (palinolog, geolog, chimist, sedimentolog etc.) pe şantiere. Alexandra Bolomey a fost o astfel de permanenţă la săpăturile arheologice ca cele de la Nandru, Baia de Fier, Ceahlău, din Clisura Dunării, Grumăzeşti, Drăguşeni, Poduri, Parţa, Hârşova etc., dar în acelaşi timp şi o pavăză împotriva liberei fantezii a arheologului ce-i stătea alături. Implicându-se direct şi în cercetarea de teren, fiecare interpretare a unei descoperiri era riguros analizată şi nu promova fără judicioase argumentări logice şi faptice, fără analogii şi implicaţii socio-culturale. Adeseori studiile ei şi-au alăturat cercetători din alte domenii — arheologi, paleobotanişti, geologi etc.

La îndemnul şi alături de profesorul Vladimir Dumitrescu (şi Fl. Mogoşanu), singurul din generaţia lui (şi nu numai a lui) care a înţeles şi sprijinit cercetarea interdisciplinară, au realizat visul lui Vasile Pârvan — o preistorie a României, *Esquisse d'une Préhistoire de la Roumanie*, onorată de Academia Română cu prestigiosul premiu „Vasile Pârvan".

Sortită, ca mulţi din generaţia noastră, tuturor vicisitudinilor, luptându-se, câştigând, pierzând, dar necedând, generoasă, minte analitică, inteligenţă sclipitoare, cultură pe măsură, condei elegant dar exigent, bibliografie la zi, Alexandra Bolomey pleacă lăsând în urma ei hăuri peste care generaţiile viitoare vor avea dificila sarcină de a construi punţi.

A sintetizat ca nimeni altul esenţa menirii noastre, cu puţin înainte de a se duce în lumea celor drepţi, a răspuns îndoielilor mele : „a avea posibilitatea de a înţelege înseamnă mai mult la un moment dat în istoricul cercetărilor decât *a face*. La ora actuală orice arheolog-preistorician sau protoistorician are obligaţia să înţeleagă ce anume înseamnă arheologia viitorului, care implică partea biologică a omului. Vrem nu vrem omul contează — în el este UMANUL — biologicul (supravieţuire, economie, palpabil, material) şi DIVINUL (al cărui domeniu se reflectă numai speculativ în arheologie)". Poate acesta îi va fi fost testamentul.

Odihneştete în pace, scumpă prietenă.
Sit tibi terra levis.

SILVIA MARINESCU-BÎLCU

LISTA DE LUCRĂRI

1. *Şantierul arheologic Baia de Fier* (Peştera Muierilor), raport, Materiale, 3, 1957, p. 13—25 (în colaborare).
2. *Şantierul arheologic Baia de Fier* (Peştera Cernădia), raport, Materiale, 3, 1957, p. 25—26 (în colaborare).
3. *Şantierul arheologic Ohaba Ponor (1955)*, Materiale, 3, 1957, p. 29—37 (în colaborare).

4. *Șantierul arheologic Nandru (1955)*, Materiale, 3, 1957, p. 29—37 (în colaborare).
5. *Raport preliminar asupra cercetărilor paleolitice din anul 1956, I. Dobrogea*, Materiale, 5, 1959, p. 15—22 (în colaborare).
6. *Date asupra resturilor de animale de la Șcheia (Suceava)*, în Gh. Diaconu și N. Constantinescu *Cetatea Șcheia*, București, 1960, p. 136—138.
7. *Notă asupra resturilor fosile de la Buda*, Materiale, 7, 1961, p. 25—27.
8. *Șantierul arheologic Bicaz*, Materiale, 7, 1961, p. 37—41 (în colaborare).
9. *Fauna fosilă din peștera Gura-Cheii-Râșnov*, Materiale, 8, 1962, p. 119.
10. *Cele mai vechi mărturii ale vieții omului descoperite in țara noastră*, St. Cerc. Antrop., 1, 1964, 1, p. 39—46 (în colaborare).
11. *Considerațiuni asupra faunei neolitice din Valea Dunării, de la Căscioarele*, St. Cerc. Antrop., 1, 1964, 2, p. 189—192.
12. *Studiul osteologic al calului din mormântul de călăreț de la Târgșor*, St. Cerc. Antrop., 2, 1965, 1, p. 63—68.
13. *Materiale paleofaunistice de la Histria*, St. Cerc. Antrop., 2, 1965, 2.
14. *Contribution à la connaissance de la morphologie de Pliotragus ardeus*, Revue Roumaine de biologie, s. zoologie, 10, 1965, 5, p. 315—323.
15. *Die Fauna zweier villafrankischen Fundstellen Rumäniens*, Berichte der Geol. Ges. DDR, 10, 1965, 1, p. 77—88.
16. *Matériaux paléofauniques d'Histria*, Annuaire roumain d'anthrop., 2, 1960, p. 29—35.
17. *La faune des sites paléolithiques de Ceahlău*, Dacia, N. S., 10, 1966, p. 114—116.
18. *Equidele din movila XII în necropola tumulară de la Histria* in *Histria*, II, Bucuresti, 1966.
19. *Fauna neolitică din așezarea Boian A de la Vărăști*, St. Cerc. Antrop., 3, 1966, 1, p. 27—34.
20. *Ofrande animale in necropole de secolul al IV-lea*. St. Cerc. Antrop., 4, 1967, 1, p. 25—35.
21. *Despre osemintele de cal din mormântul tracic de la Agighiol*, St. Cerc. Antrop., 5, 1968, 1, p. 27—31.
22. *Über die Säugetierfauna der neolithischen Siedlung von Căscioarele*, Annuaire Roumain d'anthrop., 5, 1968, p. 19—29.
23. *Ofrandele animale in necropola romano-bizantină de la Histria*, St. Cerc. Antrop., 6, 1969, 1, p. 31—36.
24. *Câteva observații asupra faunei de mamifere din straturile romanello-aziliene de la Cuina Turcului*, SCIV, 21, 1970, 1, p. 37—39.
25. *The present stage of knowledge of Mammal exploitation during the Epipalaeolithic and the Earliest Neolithic on the territory of Romania*, in *Domestikationsforschung und Geschichte der Haustiere*, Budapesta, 1973, p. 197—203.
26. *Noi moduri de abordare a cercetării preistoriei*, SCIV, 24, 1973, 4, p. 621—623.
27. *The economy if the Late Epipalaeolithic at the Iron Gates : the evidence on bones*, Dacia, N. S., 17, 1973 p. 41—52.
28. Colaborare la *Dicționar de istorie veche a României*, vocile ,,Om", ,,Evoluție", ,,Paleontologie", ,,Villafranchian" etc., București, 1976.
29. *Inventory of the animal bones from an Early Iron-Age Grave*, Thraco-Dacica, II-ème Congrès Intern. de Thracologie, București, 1976.
30. *Pe marginea analizei arheoosteologice a materialului de la Cârcea-Dolj*, SCIVA, 27, 1976, 4, p. 465—475.
31. *Why no Early Neolithic in Dobrogea?*, Dacia, N. S. 22, 1978, p. 5—8.
32. *Gospodărirea animalelor in așezarea neolitică de la Fărcașu de Sus*, SCIV, 30, 1979, 1, p. 3—10.
33. *Analiza resturilor de animale din locuirea Starčevo-Criș de la Cârcea-Viaduct*, Anuarul Muzeului Olteniei, 1, 1980, p. 9—25.
34. *Economia animală in așezarea cucuteniană de la Drăgușeni Botoșani*, Materiale, Tulcea, 1980, p. 103—107.
35. *Contribuție la cunoașterea economiei animale a culturii Boian în lumina materialelor de la Căscioarele, jud. Călărași*, Cercet. Arh. MIRSR, 5, 1981, p. 169—193.
36. Cap. *Background to the Palaeolithic* și *Man and His Environment after 6000 B. C.* în Vl. Dumitrescu *Prehistoric Romania from the beginning to 1000 B. C., Cambridge Ancient History*, Cambridge, 1982.
37. *Noi descoperiri de oase umane într-o așezare cucuteniană*, Cercet. Arh. MIRSR, 6, 1982, p. 159—173.
38. Cap. II, VI și VIII în Vladimir Dumitrescu și colab., *Esquisse d'une Préhistoire de la Roumanie*, București, 1983.
39. *Ecological, Economic and Behavioural Aspects of the Cucuteni A4 Community at Drăgușeni*, Dacia, N. S., 28, 1984, p. 41—46 (in colaborare).
40. *Considerații asupra resturilor de mamifere din stațiunea gravetiană de la Lespezi-Lutărie (jud. Bacău)*, Carpica, 20, 1989, p. 271—295.

41. *Preliminarii despre resturile de animale din stațiunea neo-eneolitică de la Parța*, SCIVA, 39, 1988, 3, 207—221.

42. *Industria osului în așezarea cucuteniană de la Drăgușeni-Ostrov*, SCIVA, 39, 1988, 4, p. 331—353 (în colaborare).

LUCRĂRI INEDITE

— *Contextul faunistic al locuirii paleolitice de la Baia de Fier*, 1965, Centrul de cercetări antropologice.

— *Fauna epipaleolitică și neolitică de la Cuina Turcului și paleoecologia sa*, 8.IV. 1970, Institutul de arheologie.

— *Mamiferele și rolul lor în economia așezărilor Icoana-Răzvrata-Veterani (Porțile de Fier)*, 21 XII 1971, Institutul de arheologie.

— *Noi moduri de abordare a cercetării preistoriei și aplicarea lor la interpretarea paleoliticului superior din Epir (Grecia)*, 31.I.1973, Institutul de Arheologie.

— *Dobrogea în neoliticul timpuriu*, sesiunea „Pontica", Constanța, 1977.

— *Ecologia umană și animală în paleoliticul din Moldova*, sesiunea „De la fundamental la aplicativ în cercetarea antropologică", București, 1—2.XI.1978.

— *Evoluția economiei animale în neo-eneoliticul Câmpiei Române*, sesiunea CCES, XII. 1978.

— *Economia animală în așezarea cucuteniană de la Drăgușeni-Botoșani*, Sesiunea de rapoarte de săpături, Tulcea, martie, 1980.

— *Raportul dintre locuințe și repartiția oaselor de animale în așezarea cucuteniană de la Drăgușeni-Botoșani*, Sesiunea de rapoarte de săpături, Brașov, martie 1981.

— *Noutăți osteologice în așezarea cucuteniană de la Drăgușeni-Botoșani*, 1982. Sesiune rapoarte Vaslui, 1982.

— *Despre prelucrarea osului și cornului — Exemplificate pe materiale de la Drăgușeni-Ostrov*. Colocviu neo-eneolitic, București, 1986.

CONSIDERAȚII ASUPRA CULTURII WIETENBERG AȘEZAREA DE LA POIANA AIUDULUI

de NIKOLAUS BOROFFKA

Piesele arheologice publicate aici au fost descoperite în grădina familiei Avram din Poiana Aiudului, com. Livezile, jud. Alba, în noiembrie 1984. Satul se află la capătul sudic al Cheilor Aiudului într-o zonă dens locuită de purtătorii culturii Wietenberg (fig. 1). Locul de descoperire este numit „Pe șes — La cânepi" de către localnici. Cu ocazia unei cercetări de verificare întreprinse de M. Takács în anul 1985 au mai putut fi recuperate unele materiale [1]. S-a constatat că este vorba de o așezare a culturii

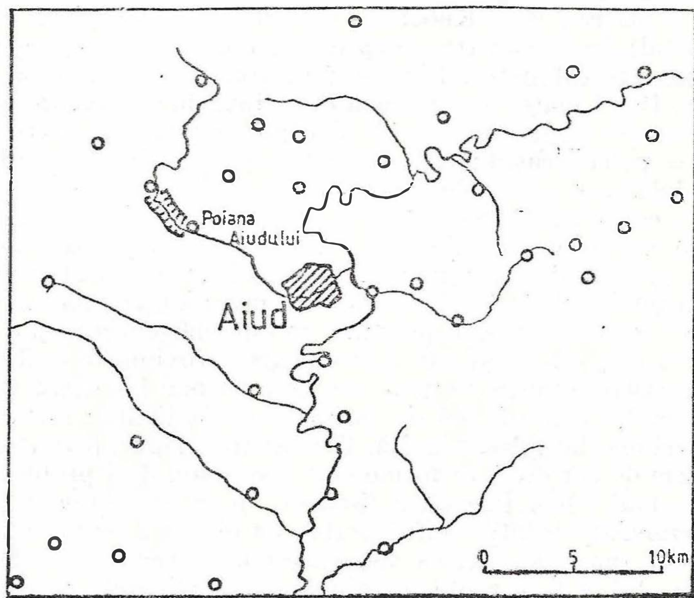

Fig. 1. Plasarea satului Poiana Aiudului și alte așezări (o) ale culturii Wietenberg din zonă.

Wietenberg și de urmele unei locuințe distruse. Aceasta din urmă este atestată prin mai multe bucăți de chirpici cu amprente de nuiele, fie para-

[1]. Mulțumim și pe această cale doamnei M. Takács, care ne-a pus la dispoziție toate informațiile și materialele pentru publicat. Materialul a fost desenat în primăvara anului 1993, în cadrul unui stagiu de cercetare legat de o bursă Feodor-Lynen, acordată de Alexander von Humboldt-Stiftung din Bonn.

lele (fig. 5, 8), fie împletite (fig. 5, 9). În afară de materialele din epoca bronzului s-au mai găsit și câteva fragmente ceramice lucrate la roată dintr-un lut fin, brun (fig. 2, 1. 4), unele smălțuite verde pe buză (în exterior şi interior) (fig. 2, 2), un fragment dintr-un lut alb-bej, cu pictură roșie şi alb păstos (fig. 2, 3) și o pipă fragmentară (fig. 2, 5), toate probabil aparţinând sec. XVIII. Epoca hallstattiană este atestată numai printr-un singur ciob (fig. 2, 6). Alte epoci nu sunt reprezentate printre materialele recuperate.

Descoperirile din epoca bronzului constau din diverse obiecte din lut, vase întregi sau fragmente ceramice. Din alte materiale sunt un străpungător sau vârf din os (fig. 3, 12), un zdrobitor din cuarţit (fig. 3, 11) și o piatră rectangulară de șlefuit din gresie, de culoarea gri, conținând mică (neilustrat).

Încadrarea ceramicii fiind făcută după o sinteză a culturii Wietenberg [2] în limba germană, vom schița mai întâi sistemul tipologic din această lucrare. Toate piesele aparţinând culturii Wietenberg sunt împărţite în primul rând după materia primă din care sunt confecționate. Astfel prima literă la tip sau variantă indică doar materialul (T = Ton = lut; S = Stein = piatra; K = Knochen, Geweih etc. = os, corn etc.; M = Metall = metal). În continuare vom prezenta doar tipologia pieselor din lut (T), cea pentru restul materialelor fiind făcută, în general, după un sistem asemănător. După material, urmează deci tipul de vas sau de obiect propriu zis, notat tot cu literă mare (A = Töpfe = oala; B = Krug = cana; C = Tasse = pahar/ceașcă; D = Schüssel = castron; E = Zipfelschüssel = castron lobat; F = Schale = strachină; G = Teller = farfurie; H = = Deckel = capac; I = Siebgefäße = strecurătoare; K = Wagenmodelle = model de car etc.). Tipurile sunt definite exclusiv pe baza formei, plecând de la proporțiile vasului, fără a se fi luat în considerare prezența sau absența unei torți [3]. Astfel o oală este mai înaltă decât lată; cana are gâtul relativ îngust, iar buza prezintă un cioc de scurgere și o toartă pe partea opusă lui; un pahar sau o ceașcă are aproximativ egale înălțimea şi lăţimea; castronul este de două sau trei ori mai lat decât înalt; strachina este de 3,5 până de 5,5 ori mai lată decât înaltă; farfuria este de peste șase ori mai lată decât înaltă. Următoarele tipuri (capace, strecurătoare, modele de car etc.) au forme clar deosebite, deci problema de proporţii nu se mai pune. În cadrul fiecărui tip se deosebesc în continuare profilele, semnalate printr-o cifră arabă, de obicei 1 reprezentând vasele neprofilate, 2 vasele cu partea superioară cilindrică, 3 vasele cu profil în formă de „S" și 4 cu profil unghiular etc. Variantele, semnalate printr-o literă mică, se definesc după detalii de profil. Astfel oalele neprofilate pot avea peretele drept (a), curbat dar deschis (b), curbat și arcuit spre interior (c), iar vasele cu profil în formă de „S" pot avea profil svelt, cu diametru maxim la gură (a), profil svelt cu diametru maxim la gură,

[2] N. Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, 18, Berlin, 1994 (în continuare: Boroffka, *Wietenberg*).

[3] Neglijarea prezenței sau absenței torţi se datorează faptului că majoritatea materialului este fragmentar, așa că de obicei nu se știe cu siguranţă dacă vasul întreg a avut sau nu torţi. Frecvenţa, tipurile, poziţiile și numărul torţilor sunt discutate la fiecare variantă, ca şi celelalte detalii de profil (forma buzei, forma fundului etc.).

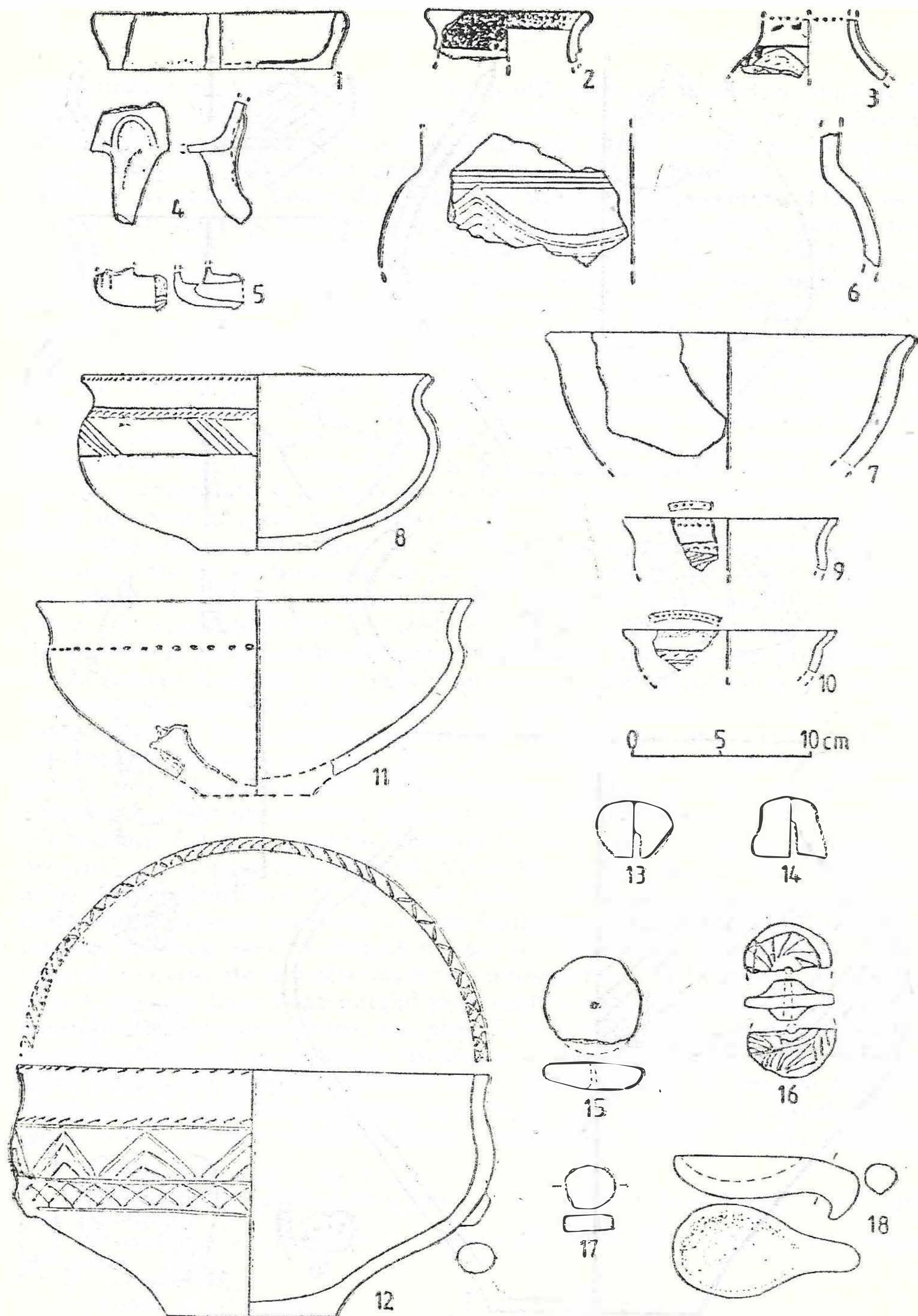

Fig. 2. Poiana Aiudului. Descoperiri ceramice din sec. XVIII (1—5), epoca hallstattiană (6) și aparținând culturii Wietenberg (7—18).

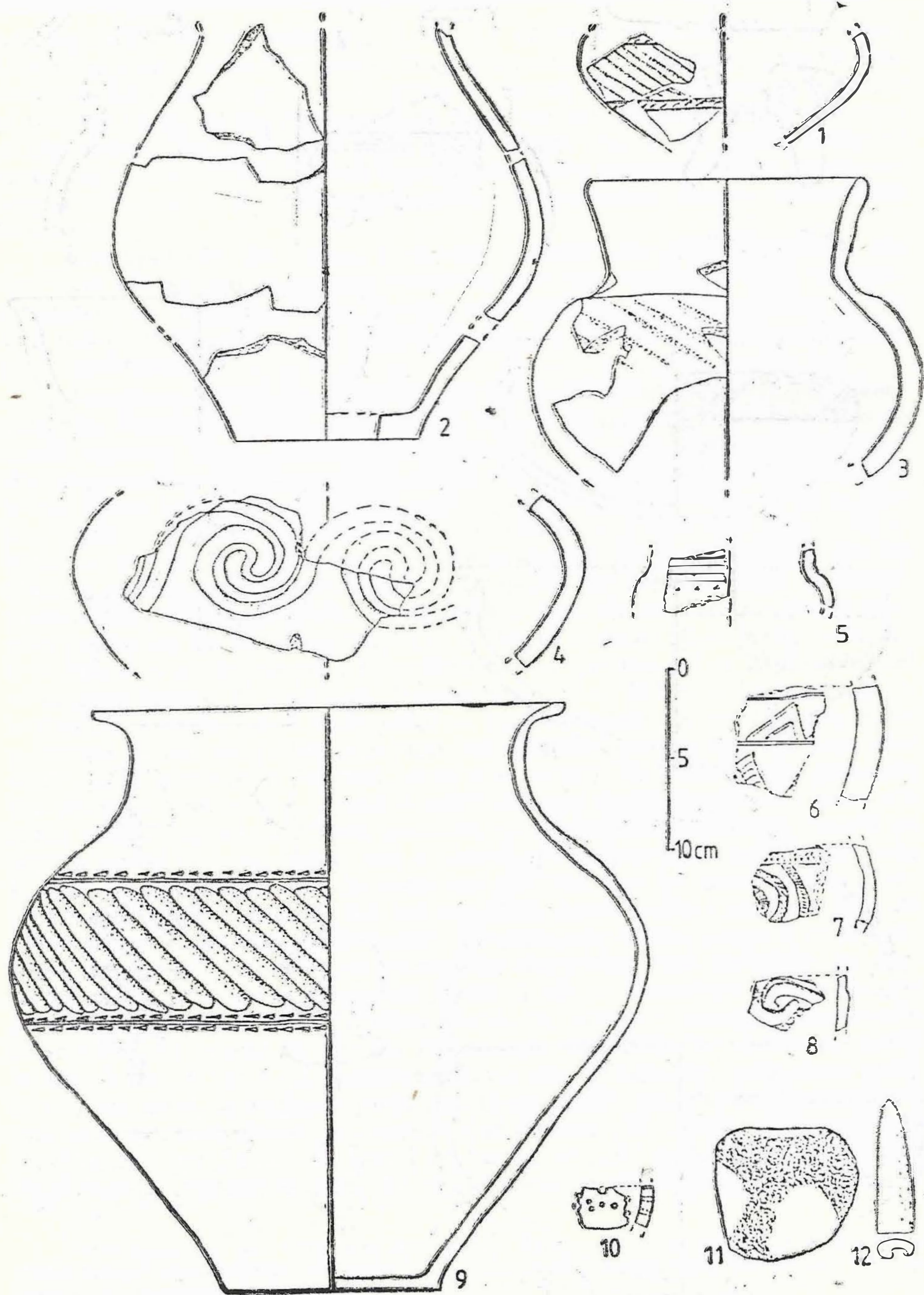

Fig. 3. Poiana Aiudului. Descoperiri ceramice (1—10), din piatră (11) și din os (12) aparținând culturii Wietenberg.

aproximativ egal al pântecului (b), profil svelt cu diametru maxim la pântec (c), profil abrupt şi diametru maxim la gură (d), profil abrupt, umăr oblic, cu diametru maxim la burtă (e), profil abrupt, umăr aproximativ orizontal şi diametru maxim la pântec (f) etc. Folosind acest sistem, cititorul avizat îşi poate da seama cu uşurinţă că varianta TG1c este un vas din lut (T), o farfurie (G), neprofilată (1), cu pereţi arcuiţi (c). Uneori s-a mai adăugat, ca rezultat al unei statistici de dimensiuni, o încadrare într-un anumit grup de mărimi. Astfel la cele mai multe tipuri de vase s-a văzut o anumită grupare de mărimi, care, probabil, înseamnă un început de standardizare a vaselor [4]. Acest grup de mărimi este notat după variantă în felul: TA1a.sg (sg = sehr groß = foarte mare); TA1a.g (g = groß = mare); TA1a.m (m = mittel = mijlociu); TA1a.k (k = klein = mic). La fel s-a procedat şi cu ornamentele (V), cu A fiind desemnate toate ornamentele canelate, cu B cele executate prin împunsături succesive late, cu C cele prin „Zahnstempel”, cu D cele incizate sau ştampilate şi cu E cele în relief. În cadrul fiecărei tehnici (A, B, C, etc.), motivele propriu zise au fost numerotate în continuare cu cifre arabe, deosebindu-se motive aflate pe exteriorul sau interiorul vasului, cele de pe buză, cele de pe fund sau de pe capac [5] şi cele de pe torţi [6]. În final, tipurile şi variantele de formă, pe de o parte, şi ornamentele, pe de altă parte, s-au confruntat într-un tabel [7] şi s-a făcut o discuţie asupra acestuia [8]. Nu ne oprim asupra subcapitolelor următoare din lucrarea prezentată [9]. În ele fiecare variantă de formă şi ornament este discutată şi comparată cu eventuale analogii din alte culturi ale epocii bronzului din zonă. Această comparaţie s-a făcut pentru a afla care dintre tipuri sunt expresii proprii ale culturii Wietenberg şi care aparţin fondului comun al epocii bronzului, uneori prin această analiză clarificându-se unele legături culturale sau cronologice. Mai prezentăm, pe scurt, doar principiul periodizării culturii Wietenberg [10]. Cu o excepţie, Derşida [11], nu a fost stratigrafiată, până în prezent, nici o aşezare a culturii Wietenberg. Derşida, aflată la marginea ariei de răspândire a culturii, nu este reprezentativă pentru întreaga cultură, mai ales că aşezarea nu este locuită pe toată durata culturii Wietenberg şi, chiar pentru etapele în care a fost locuită, lipsesc unele tipuri ceramice cunoscute din alte aşezări contemporane. O încercare de periodizare se poate baza doar parţial pe această stratigrafie. Pentru a extinde posibilitatea de periodizare, s-a pornit de la premisa că aşezările nu au fost locuite toate pe întreaga durată a culturii. Dacă ar fi aşa, într-un tabel de analiză combinatorie, ar trebui să se separe materialele din aşezările locuite numai în faza timpurie de cele din staţiunile mijlocii, şi mai departe de cele din aşezările târzii. Stratigrafia de la Derşida ne ajută

[4] Boroffka, *Wietenberg*, tab. 3—9.

[5] Acestea s-au scos, fiindcă forma rotundă a vasului deja limitează posibilităţile de exprimare ale olarului.

[6] Acestea s-au scos, fiindcă forma îngustă a torţilor limitează posibilităţile de exprimare ale olarului.

[7] *Ibidem*, tab. 11.

[8] *Ibidem*, p. 194 şi urm.

[9] *Ibidem*, p. 198 şi urm.

[10] *Ibidem*, p. 244 şi urm.

[11] N. Chidioşan, *Contribuţii la istoria tracilor din nord-vestul României. Aşezarea Wietenberg de la Derşida*, Oradea, 1980 (în continuare : Chidioşan, *Derşida*), cu bibliografia mai veche.

să aflăm direcţia în care, în final, trebuie citit un astfel de tabel. Tipuri, care nu sunt prezente la Derşida, pot fi totuşi încadrate, atunci când ele apar printre materialele unor aşezări locuite numai într-o singură fază, ele aparţinând în mod evident tot acestei faze. Problema este că orice încercare de periodizare arheologică trebuie să aibă în vedere că este vorba de obiecte produse de om şi că viaţa oricăror tipuri nu se opreşte brusc, ci ele continuă dintr-o etapă în alta, cu o frecvenţă din ce în ce mai crescută sau mai redusă. Activitatea umană este greu formalizabilă şi nu poate fi înghesuită în „sertarele" unui sistem sau altuia de periodizare. În acelaşi fel fazele, la baza cărora stă tot evoluţia timpurilor, nu se opresc la o anumită dată, ci se suprapun cel puţin parţial la sfârşit, respectiv la început (fig. 6). Din cele spuse reiese că trebuie să construim sisteme cronologice pe baze statistice, care sunt mai elastice. Rezultatele obţinute prin aceste analize de materiale din aşezări mai pot fi verificate şi pe o altă cale. Dacă periodizarea tipurilor obţinute este corectă, ea ar trebui să fie pusă în evidenţă şi prin stratigrafia orizontală a cimitirelor. În acest fel s-a obţinut o periodizare a culturii Wietenberg în patru faze (A-D)[12], dintre care prima mai poate fi împărţită în două subfaze (A1 şi A2). Ele au fost notate cu litere mari spre a nu se confunda cu cele deja existente [13].

După aceste rânduri introductive, revenim asupra materialelor de la Poiana Aiudului. Materialele aparţinând sec. XVIII nu le vom discuta aici. Fragmentul ceramic din epoca hallstattiană este negru lustruit pe exterior, şi portocaliu pe interior. Pragul între gât şi umăr este ornamentat cu trei caneluri orizontale, pe umăr purtând o ghirlandă triplă canelată. După formă, dimensiuni şi felul de ardere, vasul a fost de un tip cu corp bombat, probabil şi etajat, gât cilindric şi, probabil, cu buza evazată. Acest tip este cunoscut din aşezările de la Mediaş [14], Reci [15] şi Teleac [16], unde este atribuit grupului Mediaş a culturii Gáva, databil în perioada Ha. B [17]. Fiind însă vorba de un fragment izolat, nu ne vom opri cu discuţia asupra acestei probleme.

Toate celelalte descoperiri aparţin culturii Wietenberg, astfel fiindu-i atribuite şi zdrobitorul, piatra de şlefuit şi străpungătorul sau vârful din os, chiar dacă cele trei piese nu sunt databile în sine şi nu sunt speci-

[12] Boroffka, *Wietenberg*, p. 246 şi urm.

[13] Prima încercare de periodizare a culturii Wietenberg este publicată de D. Berciu, în Buletinul Muzeului Judeţului Vlasca „Teohari Antonescu", 2, 1937, p. 66—68, 73. El propune patru faze (I—IV), fără însă nici o explicaţie în text. Ulterior N. Chidioşan mai propune o periodizare, cu trei faze (I—III) pe baza cercetărilor de la Derşida: N. Chidioşan, în *Actes du VII*[e] Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, Prague 21—27 août 1966, I, Praga, 1970, p. 622—624: Idem, Dacia, N. S., 12, 1967, p. 155—175. La cele trei ale lui N. Chidioşan, T. Soroceanu mai adaugă una finală IV; cf. T. Soroceanu, M. Istrate, Studii şi Comunicări, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 19, 1975, p. 21—27. Ultima fază a lui T. Soroceanu a fost adoptată şi de N. Chidioşan, *Derşida*. Astfel există cel puţin două alte sisteme de periodizare, care deja nu corespund. unul cu altul, dar care, prin notaţia lor nu pot fi deosebite.

[14] E. Zaharia, Dacia, N. S., 9, 1965, fig. 9, 2.

[15] *Ibidem*, fig. 11, 10—12.

[16] V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *Civilizaţia dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuţii arheologice: Aşezarea fortificată de la Teleac*, Cluj-Napoca, 1991, p. 82—83 (tip II), fig. 41, 5, 7.

[17] E. Zaharia, Dacia, N. S., 9, 1965, p. 102 şi urm.; V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *op. cit.*, p. 106 şi urm.

fice unei culturi anume [18]. Restul materialelor constă din ceramică, cu excepţia bucăţilor de chirpic. Cele din urmă nefiind găsite *in situ*, nu aduc date noi despre arhitectura culturii Wietenberg [19].

Ceramica, majoritatea materialului, prezintă o gamă variată de forme, pe care le încadrăm după sistemul schiţat mai sus. Printre oale (TA) sunt prezente : 1. tipuri neprofilate (TA1) : a. în formă de pâlnie (TA1a) (fig. 5, 5 şi două fragmente neilustrate). Ele sunt prevăzute cu brâu alveolat (motivul VE2) sub buză şi, uneori, cu proeminenţe (VE10); b. cilindrice (TA1b) (fig. 5, 4 şi un fragment neilustrat), cu brâu alveolat

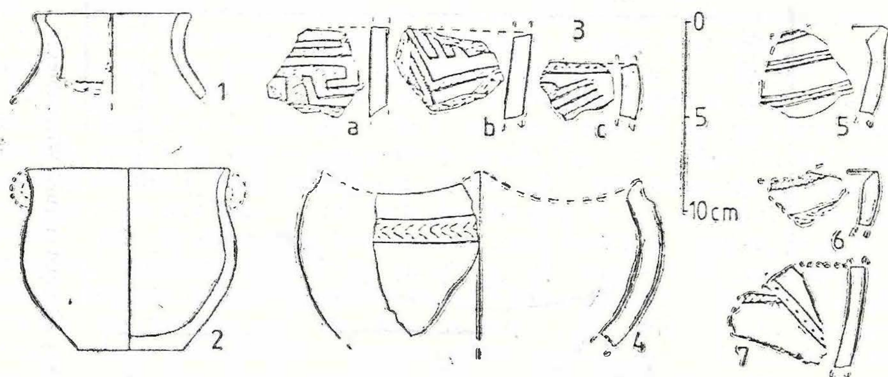

Fig. 4. Poiana Aiudului. Descoperiri ceramice aparţinând culturii Wietenberg.

sau crestat (motivul VE3) sub buză. 2. Oale cu partea superioară aproximativ cilindrică sau conică şi cu corpul zvelt (TA2a) (fig. 3, 2; 5, 1. 3. 6 şi cinci fragmente neilustrate). Ele pot fi fără ornament, cu alveole sau crestături (VD5) aproape de buză şi uneori cu brâu alveolat sau crestat şi proeminenţe dedesubt. 3. Oale cu profil în formă de „S" (tipul TA4), deosebindu-se la Poiana Aiudului două variante. Una are profil lin, diametrul buzei fiind mai mic decât cel maxim (TA4c) (fig. 3, 9; 4, 1; posibil fig. 3, 1. 4, şi cinci fragmente neilustrate). Exemplarele ilustrate arată şi diferite mărimi, fig. 3, 9 aparţinând celor mari (TA4c.g), iar cel de la fig. 4, 1 este mic (TA4c.k). Fragmentele neilustrate sunt fără ornament sau cu crestături la buză, decoraţia aflându-se de obicei pe pântec şi constând din caneluri oblice sau motive spiralice. Cealaltă variantă (TA4e) (fig. 3, 3) are o trecere mai bruscă de la gât la umăr, aceasta fiind totuşi coborâtă oblic în jos. La Poiana Aiudului acest tip există printr-un singur exemplar, canelat pe umăr şi deformat prin ardere secundară.

[18] vezi Boroffka, *Wietenberg*, p. 220 şi urm. ; 227 şi urm. pentru o discuţie mai amplă.

[19] Trebuie menţionat că, deocamdată, pentru cultura Wietenberg, ca şi pentru celelalte culturi ale epocii bronzului din România, nu dispunem de date privind arhitectura. În toate cazurile când se vorbeşte de locuinţe de suprafaţă, sunt amintite, mai rar descrise, zonele cu chirpici de o formă mai mult sau mai puţin regulată. Pentru cultura Wietenberg astfel de „locuinţe" rareori depăşesc 5 m², ceea ce ni se pare prea mic pentru o locuinţă propriu zisă. Probabil este vorba de construcţii cu alt scop în cadrul gospodăriei. Al doilea tip este reprezentat prin bordeie sau semibordeie. Cele publicate din cultura Wietenberg, sunt, în majoritate, şi mai mici decât „locuinţele" de suprafaţă. Bordeiele şi semibordeiele, aşa cum apar în literatura de specialitate, nu se pot deosebi clar de gropile menajere sau de provizii (vezi şi Boroffka, *Wietenberg*, p. 101 şi urm.).

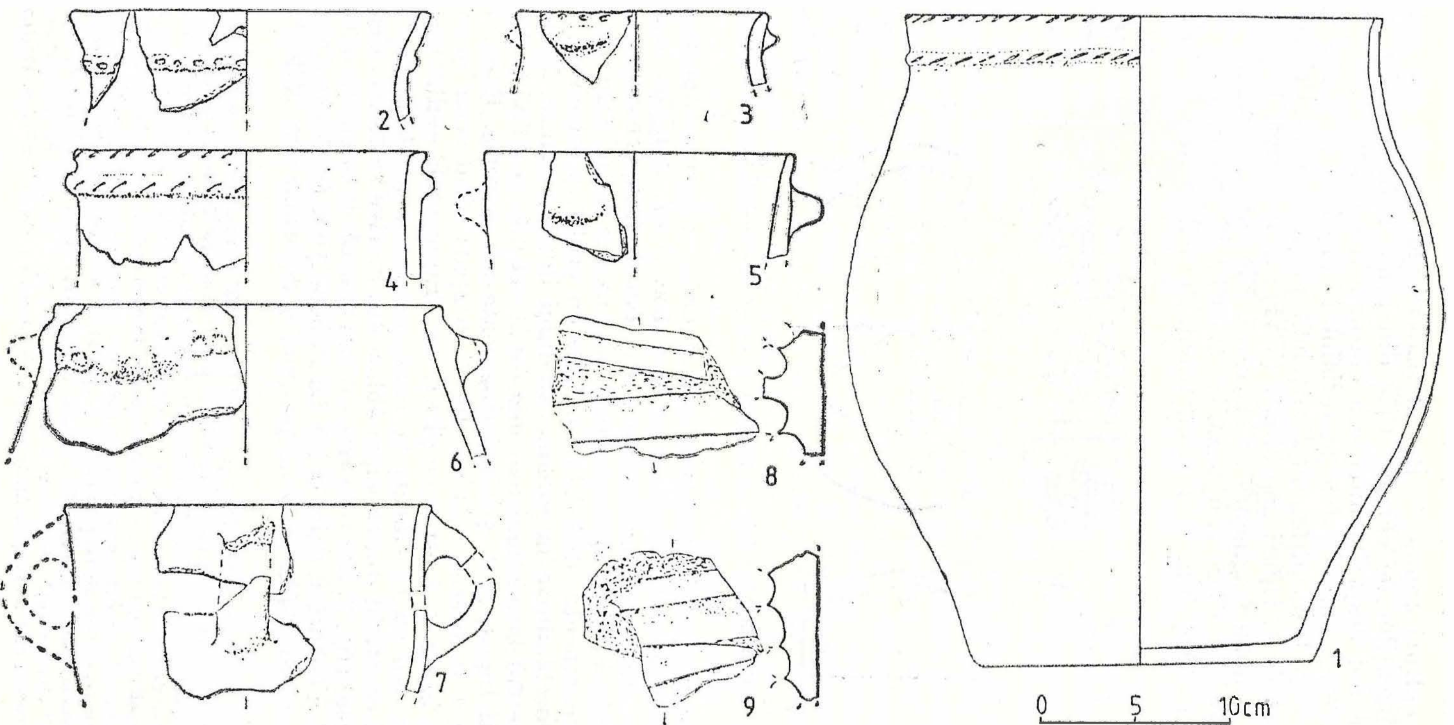

Fig. 5. Poiana Aiudului. Descoperiri ceramice aparținând culturii Wietenberg.

Forma de pahar/ceașcă (TC) este rară printre materialele de care ne ocupăm. Este vorba doar de un exemplar cu profil în formă de „S", diametrul la buză și la pântec fiind aproximativ egale (TC3d) (fig. 4, 2). Piesa de față a avut două torți mici, rupte din vechime. Un fragment neilustrat, fără ornament, ar putea aparține unui pahar/ceașcă neprofilat cu perete arcuit spre interior (TC1c), dar este nesigur. Bine reprezentate sunt castroanele (TD), de diferite tipuri și mărimi. Forma cea mai simplă este un profil în formă de „S" alungit, foarte deschis și cu umărul puțin marcat, astfel că diametrul devine tot mai mic spre fund (TD3b) (fig. 2, 7 și două fragmente neilustrate, fără ornament). Ele de obicei sunt sărace din punctul de vedere al decorației. O altă variantă a acestor castroane are profil alungit cu un gât pronunțat, dar diametrul maxim se află tot la gură (TD3c) (fig. 2, 9. 11). Exemplarele de la Poiana Aiudului sunt ornamentate la trecerea de la gât spre umăr sau de acolo în jos pe corp, corespunzând celorlalte vase cunoscute de acest tip. Prin câte un vas întreg sunt reprezentate tipul TD3d (cu profil „S", gât pronunțat, diametrul buzei aproximativ egal cu cel de la burtă) (fig. 2, 12), și tipul TD3e (asemănător, dar cu diametrul mai mic la gură decât la pântec) (fig. 2, 8). Amândouă sunt împodobite pe pântec și pe buză, ca și ultimul tip de castron ilustrat de un fragment de la Poiana Aiudului (fig. 2, 10). Este vorba de un castron mic, deschis, cu profil „S", gâtul puțin pronunțat și cu un prag abrupt între partea superioară și cea inferioară (TD3f). Două alte forme mai sunt reprezentate printre materialele discutate aici. Sunt patru fragmente de castroane lobate (fig. 4, 4—7), toate probabil aparținând variantei cu peretele superior arcuit spre interior (TE1c). Un fragment de la o strachină mare, deschisă, tot cu profil în „S" lin (TF2b) și decorat cu caneluri oblice pe partea inferioară și mici incizii oblice deasupra și pe buză nu este ilustrat. Un fragment de strecurătoare aparține tipului neprofilat, cu perete arcuit (TI2). Toate celelalte fragmente de vase (fig. 3, 5—8 ; 4, 3 și 35 piese neilustrate) nu pot fi atribuite unui tip anume. Unele dintre ele sunt ornamentate, folosindu-se tehnica de aplice plastice (VE : prezentate mai sus), incizii sau ștampile (VD), „Zahnstempel" (VC) și canelura (VA). Pe lângă motivele plastice și crestături (incizii) simple (VD5) apar linii orizontale incizate (VD3) (fig. 4, 5 și două fragmente neilustrate), benzi hașurate (VD4) (fig. 2, 12 ; 4, 5—6 și două fragmente neilustrate), șiruri de triunghiuri sau cercuri ștampilate (VD6) (câte un fragment neilustrat), motivul „coadă de pește" (VD8) (fig. 4, 4), metode oblice (VD12) (fig. 2, 8 și un fragment neilustrat), zig-zaguri (VD14 : neilustrat), triunghiuri cu vârf în sus (VD18) (fig. 2, 12 ; 3, 6), spirala complicată (VD29) (fig. 3, 7) și pe buza unui castron o combinație din zig-zaguri și hașuri (VD48) (fig. 2, 12). Decorația prin „Zahnstempel" este aranjată în formă de benzi simple (VC1) (fig. 2, 9—10 și două fragmente neilustrate), sau ca meandru complicat (VC19—30) (fig. 4, 3 plus un fragment mic), neputându-se identifica motivul precis datorită stării fragmentare a pieselor, iar cioburi ornamentate cu motivul din urmă probabil provenind de la un singur vas. Motivele canelate sunt grupuri orizontale (VA3) (fig. 3, 5), caneluri oblice (VA11) (fig. 3, 1. 3. 9), cârlige în formă de „S" lin (VA17) (fig. 3, 8) și spirala complicată (VA19) (fig. 3, 4). Din ceramică mai sunt câteva descoperiri mărunte. Menționăm trei capate de bastoane, unul cu secțiunea rotundă (TT1a)

(fig. 2, 18) și două conice cu cap rotunjit (TT1h) (fig. 2, 14 și unul neilustrat) ; un mic disc, perforat la mijloc (TT2h) (fig. 2, 15) ; o rotiță de model de car (TT3a) (fig. 2, 16), ornamentat pe o față cu un vârtej incizat, iar pe cealaltă cu hașuri ; un disc de lut neperforat (TT4) (fig. 2, 17) și o lingură din lut cu mâner în formă de cârlig (TT9) (fig. 2, 18).

Pentru încadrarea așezării de la Poiana Aiudului în sistemul de periodizare al culturii Wietenberg [20], trebuie stabilită cronologia și frecvența fiecărui tip descris mai sus. Oale de tip TA1a sunt folosite de la sfârșitul fazei B, devenind mai frecvente în fazele C și D (fig. 6). Evoluția castroanelor de tip TD3b ca și folosirea de spirală complicată canelată (VA19), sunt la fel. Oale de tip, TA1b, pahare sau cești de tip TC3d și castroanele de tip TD3c, canelurile orizontale (VA3), benzi simple umplute cu „Zahnstempel" (VC1), multiple incizii orizontale (VD3) și metope oblice executate prin incizii (VD12) încep, se pare, puțin mai devreme, spre începutul fazei B, folosirea lor devenind tot mai frecventă în fazele C și D (fig. 6). Oale de tip TA2a, castroane de tip TD3e și benzile incizate și hașurate (VD4) apar din prima fază (A1), sunt frecvente în fazele A2—C, și devin mai rare în ultima fază a culturii (D) (fig. 6). Oalele de tip Ta4c și TA4e au o frecvență maximă la începutul culturii (fază A1), dar sunt folosite, mai rar până la sfârșitul culturii (fig. 6). Ornamentația cu cres-

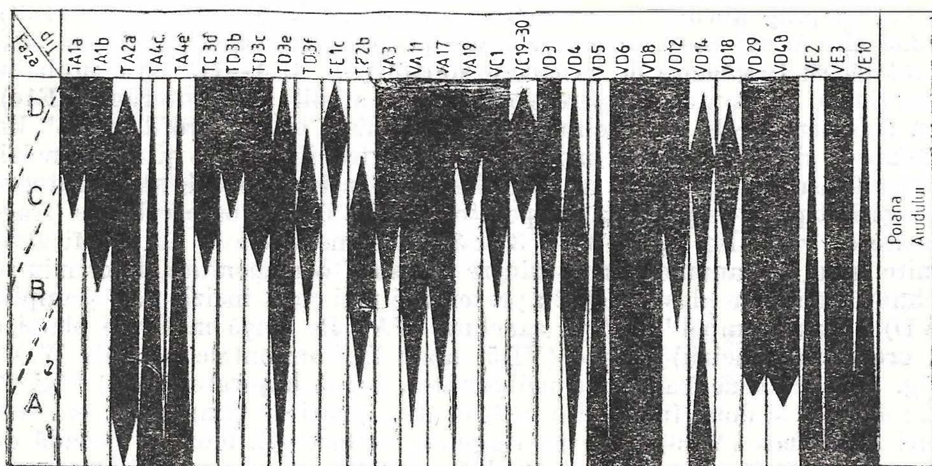

Fig. 6. Durata cronologică și frecvența principalelor tipuri ceramice și ornamentale de la Poiana Aiudului în cadrul periodizării a culturii Wietenberg.

tături (VD5), brâu alveolat (VE2) sau proeminențe (VE10) are același evoluție. Castroanele de tip TD3f apar de la sfârșitul fazei A2, au frecvența maximă în faza B și dispar odată cu sfârșitul fazei C (fig. 6). Castroanele lobate de tip TE1c își fac apariția ceva mai târziu, la începutul fazei C, și sunt rar folosite în faza D (fig. 6), la fel ca și motivele meandrice complicate executate în tehnica „Zahnstempel" (VC19—30) și triunghiuri incizate cu vârful în sus (VD18). Străchini de tip TF2b au frecvența maximă în faza B, fiind mai rar întâlnite în fazele A2 sau

[20] Boroffka, *Wietenberg*, p. 246 și urm.

C (fig. 6). Zig-zaguri incizate sunt frecvente la început (fază A1), aproape dispar spre sfârșitul fazei A2 și începutul fazei B, revin cantitativ spre sfârșitul fazei B și dispar definitiv cu faza D. Canelurile oblice (VA11) sau în formă de „S" lin (VA17), spiralele complicate incizate (VD29) și hașurile sau zig-zagurile pe buză (VD45/VD48) își încep evoluția lor în faza A2, fiind folosite cu o frecvență constantă pe restul evoluției culturii (fig. 6), iar șirurile de triunghiuri sau cercuri ștampilate (VD6), motivul „coadă de pește" (VD8) și brâul alveolat sunt frecvente pe întreaga durată a culturii (fig. 6). Piesele mărunte din lut (capete de bastoane, rotițe miniaturale etc.) ca și obiecte din piatră sau os nu pot fi încadrate cronologic cu precizie.

În concluzie, Poiana Aiudului „Pe șes — La cânepi", a fost o așezare Wietenberg mică, de scurtă durată. Deoarece se mai păstrează relativ multe tipuri cu frecvența maximă în faza B, iar ornamentele executate prin „Zahnstempel" încă nu sunt foarte bine reprezentate, poate fi încadrată la începutul fazei C a culturii Wietenberg.

A REGARD ABOUT THE WIETENBERG CULTURE THE SETTLEMENT FROM POIANA AIUDULUI

ABSTRACT

Archaeological discoveries from Poiana Aiudului, com. Livezile, jud. Alba are presented in the present paper. They were found in the garden of the family Avram, a place also named „Pe șes — La cânepi". During subsequent surface control by M. Takács the material could be completed and it was noted, that a small settlement of the Bronze Age had been disturbed. Among this material were a few sherds of pottery from the 18th century (fig. 2, 1—5) and one fragment from the Hallstatt period (fig. 2, 6). A spherical grinding stone (fig. 3, 11), a whetstone and a bone point (fig. 3, 12) are ascribed to the Bronze Age, since the majority of the material belongs to the Wietenberg culture. Finds of daub with imprints of sticks, either parallel (fig. 5, 8) or woven (fig. 5, 9) indicate the presence of buildings. Since the pieces were not recovered in situ, there is no data on the type of construction. In order to identify the ceramic finds chronologically, a short explanation of the typological and chronological chapters of a recently appeared synthesis, in german language, on the Wietenberg culture is made. Following this, the discovered Wietenberg pottery (fig. 2, 7—18; 3, 1—10; 4—5) from Poiana Aiudului is described using this system and then dated chronologically. In conclusion, the small settlement from Poiana Aiudului „Pe șes — La cânepi" may be dated to the early part of phase C of the Wietenberg culture (fig. 6). The settlement was probably of short duration.

EXPLANATION OF THE FIGURES

Fig. 1. The position of the village Poiana Aiudului and other Wietenberg settlements (o) in the area.

Fig. 2. Poiana Aiudului. Ceramics of the 18th century (1—5), the Hallstatt period (6) and the Wietenberg culture (7—18).

Fig. 3. Poiana Aiudului. Ceramic (1—10), stone (11) and bone (12) finds of the Wietenberg culture.

Fig. 4. Poiana Aiudului. Ceramics of the Wietenberg culture.

Fig. 5. Poiana Aiudului. Ceramics of the Wietenberg culture.

Fig. 6. The chronological life and frequency of the main Wietenberg forms and ornaments from Poiana Aiudului in the phases of the Wietenberg culture.

LITERATURA ISTORICĂ ASUPRA ORAȘULUI SUCEAVA ÎNTRE PROLIXITATE ȘI VID INFORMAȚIONAL

(CONSIDERAȚII ASUPRA ULTIMELOR LUCRĂRI APĂRUTE)

de TEODOR OCTAVIAN GHEORGHIU

Istoriografia dedicată fenomenului urban autohton este, în mod cert, sub semnul paradoxului. Pe de o parte se constată necesitatea acumulării unui mare volum de date suplimentare, a unor noi și adecvate abordări metodologice a informației deja publicate, la care se adaugă existența unei cantități imense de informație „de sertar", nepublicată, deci neprelucrabilă (e suficient să o amintesc pe cea arheologică). Pe de altă parte, se practică tipărirea cu obstinență a unei literaturi ce vehiculează de circa două-trei decenii același volum de date cărora, în parte, li s-a dovedit deja deseori precaritatea, imprecizia, lipsa de semnificație. Publicarea lor repetată are un aspect halucinant. Pentru a da senzația utilității și noutății, se folosesc o serie întreagă de subterfugii : comasări ale unor texte vechi în volume zise „de sinteză", tronsoane ale unor lucrări folosibile și cu alte prilejuri, „coafări" de articole sau comunicări mai vechi, „umflări" sau „comprimări" ale unor texte deja publicate. Toate acestea trebuie evaluate în contextul în care, repet, în domeniul istoriei urbanismului românesc, *penuria de informație este deja dramatică*, făcând imposibilă realizarea minimelor încheieri necesare, mărind pas cu pas decalajul față de istoriografiile europene sau față de necesitățile reale privind participarea cercetării istorice la demersul urbanistic contemporan.

Cazul orașului Iași este notoriu, iar readucerea lui în discuție nu funcționează aici decât ca reper. În acest sens, speram ca ulterior unor semnale publicate încă din 1988 și 1989 [1] să se producă o minimă reacție față de : a) — reconsiderarea critică a informației publicate, inclusiv selectarea celei sigure și concludente și b) — scoaterea treptat la lumină a informației inedite.

Iată că, în locul acestei mai mult decât așteptate literaturi, se repetă publicarea pentru a șasea oară (cred) a unui articol despre Curtea Domnească din Iași [2], în contextul unei publicistici, în special arheologice

[1] T. O. Gheorghiu, Arhitectura, 1988, p. 39—40 ; idem, AIIA, Cluj, 1989, p. 597 și urm.
[2] Al. Andronic, Stela Cheptea, RMI, 1990, 2, p. 12 și urm.

despre Iaşi oricum prolixă [3]. N-aş aminti acest episod, dacă articolul în cauză ar conţine minime aspecte de noutate.

Suceava începe să fie de circa trei ani într-o situaţie asemănătoare în ciuda unor începuturi promiţătoare în anii '60. Ulterior primei etape de informare masivă, pe măsură ce noutatea scade ca pondere, creşte volumul literaturii. Aparent, succesiunea relevată pare logică şi necesară, dar diminuarea informaţiei propriu-zise se constată a fi însoţită doar de incapacitatea de prelucrare a ei. Rezultă un cerc vicios perfect : *informaţii nesigure* care fac imposibilă prelucrarea lor şi *disfuncţiuni metodologice* prin care nu se reuşeşte ordonarea informaţiei şi nici precizarea lacunelor din acest punct de vedere. Această evaluare pesimistă este rezultatul unui recent exerciţiu asupra literaturii respective postbelice, de până în 1988 [4]. Concluzia era că, pe de o parte, conţinutul acesteia poate fi comprimat în câteva zeci de pagini şi structurat conform unui număr redus de obiective şi, pe de alta, chiar esenţa astfel obţinută nu este scutită de nesiguranţă şi imprecizie. Doar infuzia de informaţie suplimentară şi metodologie nouă pot fi capabile de a repune domeniul pe un făgaş normal. Printr-o astfel de abordare, exerciţiul amintit propunea modele de constituire şi evoluţie a centrului sucevean pe parcursul sec. XIV—XVIII, fiind necesar să se „strecoare" literalmente printre „capcanele" informaţiei existente. Detectarea terenului ferm în domeniul *cronologic* şi *de zonare urbană*, *de structură a masei construite* şi *reţelei stradale*, de evaluare a *raportului acestora cu unele componente importante ale oraşului medieval* (ansamblurile aulice, centrul comercial, fortificaţiile etc.) s-a dovedit extrem de dificilă. Oricum, ipotezele avansate, *cele mai plauzibile conform informaţiei actuale* se cereau verificate în special arheologic [5].

Lucrările anului 1988 [6] n-au furnizat repere suplimentare în cadrul exerciţiului amintit, dar s-a putut constata o segregare a obiectivelor şi, inerent, a concluziilor. În domeniul obiectivelor, Emil I. Emandi devenea preocupat de structura urbană, plasată fie în domeniul funcţional, fie în cel morfologic, iar în cel al concluziilor, atrăgea atenţia acceptarea de către domnia sa a unei timpurii organizări coerente a centrului (sec. XV), opusă poziţiei avansate de Mircea D. Matei, conform căreia acesta începe să fie structurat abia ulterior jumătăţii sec. XVI [7].

[3] Despre Iaşi, principalul autor de literatură arheologică, Al. Andronic, singur sau cu o serie de colaboratori, publică de aproape trei decenii în ArhMold, 1, 1964 ; 2—3, 1965 ; 5, 1967 ; 9, 1980 ; *Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi*, Bucureşti, 1965, Mitropolia Moldovei şi Sucevei, 41, 1965 ; Dacia, N. S., 9, 1965 ; 14, 1970 ; Revista Muzeelor, 4, 1967, 6 ; 6, 1969, 2 ; Carpica, 7, 1975, AIIA Iaşi, 18, 1981 ; Suceava, 11—12, 1984—1985 etc. Câteva dintre ele sunt simple republicări, traduceri etc. La ele se adaugă *Iaşii până la mijlocul secolului al XVII-lea*, Iaşi, 1986, care este un simplu mixaj al articolelor amintite, cu noutăţi minime.

[4] T. O. Gheorghiu, Arhitectura, 1990, 1—6, p. 132 şi urm.

[5] *Ibidem*, p. 134—140. Cu această ocazie s-a realizat prima cartare arheologică completă a zonei centrale, la nivelul informaţiei publicate, având drept suport ridicări topografice ale ultimelor două secole.

[6] M. D. Matei, E. I. Emandi, *Cetatea de Scaun şi Curtea Domnească din Suceava*, Bucureşti, 1988, M. D. Matei, RMM—MIA, 1988, 1, p. 7 şi urm., E. I. Emandi, RMM—MIA, 1988, 1, p. 24 şi urm.

[7] *Ibidem*, p. 26—28. Chiar titlul — *Contribuţii la cunoaşterea evoluţiei urbanistice a oraşului Suceava în secolele XIV—XX* probează faptul că lucrarea se doreşte situată pe un alt palier al investigaţiei faţă de cele anterioare, chiar dacă finisarea conceptelor, a metodelor şi concluziilor se menţine la un nivel nemulţumitor.

Continuitatea unor componente planimetrice urbane, fie subterane, fie supraterane, ca reper al unor restituții privind urbanismul timpuriu sucevean, acceptată de Emil E. Emandi, a constituit o întărire a propriilor mele concluzii, chiar dacă, la autorul amintit, această realitate nu cobora sub sec. XV.

Rezumând, literatura istorică și arheologică a anului 1988 este, în mare măsură, sub semnul paradoxului semnalat la început, între ceea ce trebuia și ceea ce continua să fie publicat.

Prolixitatea apare cu atât mai pregnant în următoarea monografie istorică și arheologică, datorată lui M. D. Matei [8], o comasare a unei părți din informația deja publicată de domnia sa (inclusiv în 1988). Aici totul (inclusiv concluziile) a rămas imobil, cu excepția contribuțiilor arh. Gh. Sion la cartarea informației arheologice din zona Curții Domnești și privind câteva restituții de arhitectură medievală.

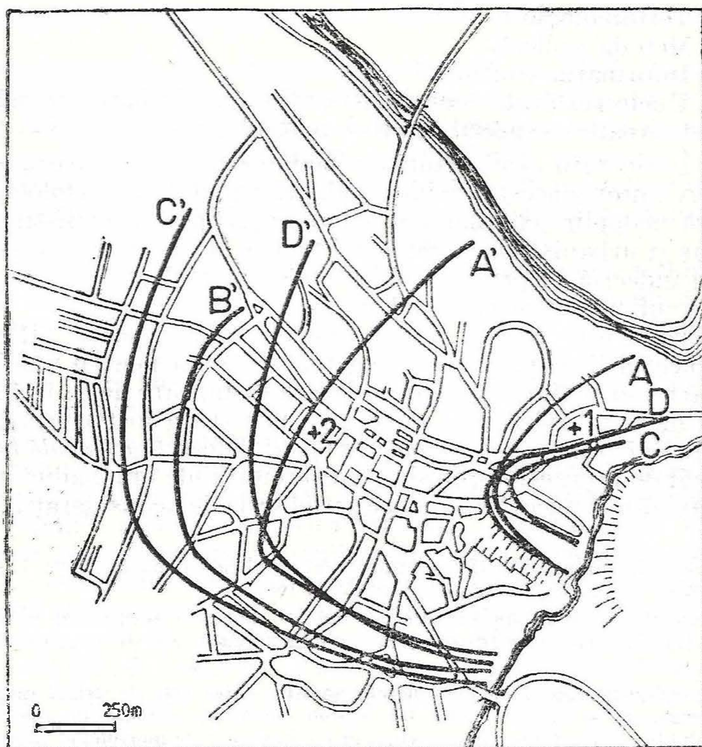

Fig. 1. A—A' fortificație sec. XIV și fortificație sec. XV (cf. E. I. Emandi, RMM—MIA, 1988, 1, p. 37); B—B' fortificație sec. XV și fortificație sec. XVI (cf. M. D. Matei, *Civilizație*..., p. 200); C—C' fortificație sec. XIV și fortificație sec. XV (cf. E. I. Emandi și colectiv, Arhitectura, 1984, 5, p. 31); D—D' fortificație sec. XIV și fortificație sec. XV (cf. E.I. Emandi, M. Ceaușu, Suceava, 15, 1988, fig. 81. 1 biserica Mirăuți; 2 biserica Sf. Cruce.

[8] M. D. Matei, *Civilizație urbană românească. Contribuții (Suceava până la mijlocul secolului al XVI-lea)*, București, 1989.

Consider că gradul de noutate pe care îl conţine nu justifică o preocupare deosebită pentru ea, analiza fiind deja realizată asupra lucrărilor care, într-un fel sau altul, o compun [9].

La toată această literatură a ultimilor 3—4 ani se va recurge, totuşi, ca reper al analizei următoare, referitoare la lucrarea datorată lui Emil I. Emandi şi Mihai-Ştefan Ceauşu, *Contribuţii de morfologie urbană la cunoaşterea istoriei oraşului Suceava, 1388—1988*, Suceava, 15, 1988. Dacă, din totalul celor 420 de pagini le extragem pe cele 24 de pagini datorate lui Mihai Ceauşu, rezultă cu claritate contribuţia masivă, aproape exclusivă, a primului autor. Constatarea va folosi pentru simplificarea lucrurilor şi în momentul comparării cu datele şi concluziile conţinute de literatura anterioară a respectivului autor.

Deoarece volumul lucrării este cu totul deosebit [10], voi proceda la structurarea analizei conform unei grile, după cum urmează :

1 — Problema morfologiei urbane
2 — Terminologie
3 — Metoda aplicată
4 — Informaţia conţinută
5 — Unele rezultate (concluzii) obţinute, din care am selectat problemele referitoare în special la : a — centrul comercial şi b — fortificaţii.

1 — Încep prin a-mi manifesta nedumerirea în legătură cu abordarea de către autor a acestui subiect sub genericul de ,,morfologie urbană'', aspect încă nedeplin asimilat nici chiar de grupul specialiştilor, adică al arhitecţilor şi urbaniştilor [11]. Sumarul recurs la literatura de specialitate, extrem de indecisă în privinţa obiectivelor morfologiei urbane, ar fi trebuit să fie suficient pentru a îndemna la prudenţă.

Problema este că nu numai morfologia îi creează dificultăţi, ci întreg subiectul îi scapă printre degete. Apetenţa pentru morfologie survine la foarte scurt timp după o declarată distanţare de ea in 1988 : ,,Cum principiul de bază aplicat în cercetarea noastră a fost trecerea centrului de greutate *de la concepţia morfologică* (s. n.) la cea *funcţională* (s. n.), funcţia, în cazul de faţă, este profesiunea exercitată de oraş, adică funcţia sub care el apare din exterior'' [12]. Începe astfel seria de ,,consideraţii'' care dove-

[9] Mă refer la evaluarea critică a informaţiei publicate până în 1988 : T. O. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 132 şi urm, idem, SCIVA, 41, 1990, 2, p. 189.

[10] Publicaţia muzeului din Suceava este dublată de o alta, identică cu prima în privinţa conţinutului : E. I. Emandi, M. Ceauşu, *Să nu dărâmi dacă nu ştii să construieşti*, Rădăuţi-Iaşi, 1991.

[11] E concludent faptul că dicţionarele noastre, chiar cele de strictă specialitate, evită abordarea termenului — vezi, de pildă, *Mic lexicon ilustrat al noţiunilor de sistematizare*, Bucureşti, 1983. Publicaţiile străine care se ocupă în mod explicit de morfologie urbană se grăbesc, aproape fără excepţie, de a stabili, încă de la început, domeniul şi metoda, precizări care, de fiecare dată, se dovedesc a fi dificile. Apropiată, fie de structuralism, fie de sintaxa şi compoziţia urbană sau uzând de metode tipologice, morfologia este o încercare de autonomizare a problematicii arhitecturii şi urbanismului, implicit de relevare a unui limbaj propriu. Altfel spus, se încearcă apropierea între arhitecţi şi urbanişti pe un teritoriu comun, cel al aspectelor fizice ale oraşului. La una dintre extremităţi se merge până la a se detaşa domeniul respectiv de tot ce-l determină — procese sociale, economice, politice etc., la fel cum există investigaţii sub generic morfologic care nu le exclud. Pentru tot ceea ce poate fi inclus în ,,morfologie urbană'', vezi relativ recent, *Morphologie urbaine et parcellaire*, Saint Denis, 1988, edit. Pierre Merlin.

[12] E. I. Emandi, *op. cit.*, p. 24.

desc cele evaluate anterior și anume distanța considerabilă a autorului față de numeroase aspecte arhitecturale și urbanistice. Este suficient să atrag atenția asupra explicației pe care o dă „funcției" urbane sau arhitectonice.

Revenind la lucrarea la care mă refer, rezolvarea pe care autorul o dă „funcționalismului" este egalată doar de cea referitoare la „morfologie" : „Morfologia urbană preia « spațiul » de la geografie, profilul arhitectural de la urbanistică și cadrul social de la istorie"[13]. Numai această frază conține un număr atât de mare de erori încât ar necesita câteva pagini de corecturi. Mă mărginesc să semnalez pe scurt că nu doar geografia se ocupă de spațiu, că „profilul arhitectural" este o noțiune care nu există și chiar dacă am asimila-o cu „regimul de înălțime" sau cu „silueta" sau cu „spațialitatea" etc., tot nu acoperă decât o mică arie din domeniul urbanisticii. Apoi, dacă socialul este preluat doar de la istorie, cu ce rămân atâtea științe sociale — sociologia urbană, psihologia, semantica spațiului urban etc ? Există, apoi, o istorie a urbanismului și a arhitecturii, sau a unor componente ale lor. Care poate fi raportul lor cu istoria amintită de autor ?

2 — Terminologia folosită este, într-un fel sau altul, un atribut al metodei. Metoda fiind în mod real scăpată de sub control, un fenomen similar se petrece și cu terminologia. Numărul mare de termeni ciudați mă fac să bănuiesc că sunt, în cel mai bun caz, traduceri neasimilate și neacordate cu limbajul de specialitate uzual. Atât timp cât acesta sau conotațiile sale îi sunt necunoscute autorului, este firesc să rezulte confuzii, interpretări eronate sau încercări de etimologizare forțată.

Este suficient să mă refer, în acest sens, doar la unele titluri de capitole sau subcapitole. Cap. I — „Textura orașului (profil topografic sau planul)". Se pare că cele trei noțiuni ar fi sinonime, ceea ce este complet eronat. „Textura" nu este doar un „plan al orașului", ci o sumă de aspecte tridimensionale, iar „profilul topografic" înseamnă, pur și simplu, o secțiune verticală printr-un anumit loc.

„Profilul urban al orașului în evul mediu" este, ignorând pleonasmul, o noțiune care greu poate fi decodată dar, conform explicației autorului („dimensiunea orașului în plan vertical"[14]), trebuie apropiată „profilului arhitectural", invenție amintită anterior. „Valoarea istorică a vechii structuri medievale în profil urban" suferă de o perfectă lipsă de sens. Obiectivul nu este intuit nici în urma lecturării primei fraze („Interesul istoric al vechii structuri urbane constă în evidențierea modului de organizare social-economică din trecut și punerea în valoare a gradului reprezentativ al arhitecturii, din ceea ce s-a mai păstrat în condiții politice date"[15]) și cu atât mai mult cu cât singurul subpunct este a) „Structura subterană a orașului"[16].

Titlul următoarei părți a lucrării — „Valori arhitecturale exterioare reprezentative pentru evul mediu" ar fi de asemenea neinteligibil, dacă nu s-ar parcurge conținutul care cuprinde, pur și simplu, descrieri ale construcțiilor. Îmi pun întrebarea, totuși : care sunt „valorile interioare" ? Să fie un mod particular de a numi, astfel, funcțiunea ?

[13] E. I. Emandi, M. Ceaușu, Suceava, 15, 1988, p. 14.
[14] *Ibidem*, p. 91.
[15] *Ibidem*, p. 100.
[16] *Ibidem*, p. 101.

În mod normal, după un asemenea contact cu lucrarea, lectura ar fi trebuit întreruptă. Dacă, totuși, această decizie n-a fost luată, faptul se datorește speranței că, lăsând la o parte carențele terminologice, metoda poate fi corectă sau, măcar, pot fi vehiculate date utile. Speranța s-a dovedit doar parțial justificată, pentru că, lăsând la o parte unele fragmente informative, *metoda*, *considerațiile generale*, *interpretarea unor aspecte urbanistice* și *unele concluzii* sunt înecate în același limbaj bizar sau sunt complet scăpate de sub control.

3 — După cum am arătat, una din marile și importantele probleme ale studiului istoriei urbane, cu atât mai mult în contextul nostru, este metoda de abordare. Ea poate „stoarce" informația, chiar puțină, de întreaga ei semnificație sau poate trece indiferentă pe lângă munți de date.

În legătură cu lucrarea analizată, modul în care este condusă metoda va reieși din trecerea în revistă a capitolelor și din scurte comentarii asupra lor în cazul în care terminologia creează probleme.

După o primă parte — „Evoluția paleografică și relieful zonei orașului Suceava" (cap. I), urmează „Originea și evoluția teritorială a orașului" (cap. II). Partea a II-a — „Morfologia urbană" debutează cu capitolul, deja amintit, despre „textura orașului". Urmărind textul, „textura" este asimilată fie cu rețeaua stradală, fie cu zonarea orașului, ambele înțelesuri fiind sau parțial acoperitoare, sau eronate. Capitolul II, al „profilului urban din evul mediu", după cum arătam, ignorând titlul conține descrieri de arhitecturi. Imaginea orașului este completată de descrierile călătorilor străini și de unele reprezentări iconografice, ambele, evident, utile studiului. Capitolul III este în afară de subiectul discuției de față, personal știind foarte bine care este valoarea noului cadru construit în ultimele decenii.

Rezumând, indiferent cum numește această acțiune, autorul investighează, de fapt, elementele de zonare și rețea stradală (câteodată în raport cu lotizarea, totuși, foarte puțin prezentă și explicată) și piesele de arhitectură. De fapt, modul în care conduce studiul îl depărtează de obiectivul principal și anume, *relația între spațiu și masa construită*. Se va vedea la concluzii că și zonarea, în aceeași măsură cu rețeaua stradală, fac obiectul unor evaluări deconcertante.

Tipul de studiu pe care îl propune și urmărește autorul se bazează exact pe segregarea aspectelor spațiale de cele arhitecturale și a celor plane de cele în trei dimensiuni. Cum le denumește are mai puțină importanță, dar bănuiesc că autorul și-a imaginat investigația raportându-se în prima parte la două dimensiuni și apoi ridicându-se din plan conform celei de-a treia dimensiuni. Este un procedeu tipic pentru cei nefamiliarizați cu domeniul și care au reale dificultăți de reprezentare și înțelegere a arhitecturii și spațiului în cele trei planuri. Metoda, astfel condusă, duce la situația nefirească de a prezenta într-un capitol planurile și în altul elevațiile acelorași elemente, inclusiv în ceea ce privește reprezentările grafice. Aici se constată, o dată în plus, inabilități terminologice. În mai multe locuri (fig. 8, 10, 11, 12, 13 etc.) apare legenda „plan pivniță și releveu", ceea ce mă face să cred că „releveu" înseamnă pentru autor desenul elevației unor elemente ale pivniței, în special a bolților și arcelor, care însoțește planul *relevat*.

Revenind la metodă și carențele ei, se observă că în ceea ce privește relația volum-spațiu, autorul nu știe ce trebuie să urmărească. Altfel spus, nu posedă reperele esențiale ale tipologiei spațiilor urbane uzuale și ale raportului acestora cu arhitecturile minore sau majore, astfel încât nu poate realiza comparațiile necesare și nu poate urmări un anume fir logic. Nu-și imaginează că există modele urbanistice uzuale sau particulare, că acestea s-ar putea schimba în timp, glisând spre alte tipologii și că tocmai acesta este principalul scop al istoriei urbane.

4 — În privința informației vehiculate de lucrare, aici se consumă, de fapt, marile speranțe și marile dezamăgiri ale cititorilor, cartea cantonându-se în mare parte în domeniul datelor neconcludente sau inutile. Arheolog fiind, autorul trebuia să ofere nu numai o cartare completă a descoperirilor deja făcute, dar să prezinte cât mai multă informație inedită, de asemenea relațională cu planimetria.

Datele pe care le publică le pot rezuma astfel : planuri (ridicări topografice), descrieri și desene de epocă, atestări documentare ale zonării și ale rețelei stradale. Toate sunt necesare și binevenite. Informațiile arhitectonice, inclusiv cele de sorginte arheologică, însă, care reprezintă marea pondere a lucrării, sunt în marea lor majoritate republicări, pur și simplu, ale unei mari părți din informația deja cunoscută : biserici, locuințe, arhitecturi aulice. Cu excepția datelor și planurilor bisericii mănăstirii Ițcani [17], a bisericii Învierea [18] și a unor considerații referitoare la antecedentele Sf. Dumitru [19], față de care, personal, am îndoieli mari, restul de pagini care compun subcapitolul (181—226) sunt inutile. Curtea Domnească este prezentată pentru a treia oară [20], fără a lua în discuție rapoartele de săpături anterioare. Majoritatea locuințelor descoperite arheologic sunt iarăși repertoriate pentru a nu știu câta oară, fără să facă obiectul unei cartări [21], deci relaționări cu contextul. Cartarea ar fi fost cu atât mai necesară în cazul unor descoperiri inedite și prezentate aici pentru prima oară. Simpla lor descriere nu realizează nici cel mai mic progres pentru istoria urbanistică a Sucevei.

Alte clădiri orășenești [22] sunt de fapt spații comerciale, ateliere, hanuri. Dintre toate, autorul se mărginește a descrie amănunțit Hanul Domnesc, deja foarte cunoscut, și a se referi la câteva locuințe cu ateliere. Rezumând, o literatură iarăși prolixă și practic neinteligibilă unui studiu urbanistic ulterior, în timp ce observațiile arheologice realizate, de pildă, cu prilejul demolării centrului istoric sunt așteptate de câțiva ani.

5 — Rezultatele generale sunt în legătură directă cu metoda folosită și cu informația de care s-a făcut uz. Ele ar fi trebuit să ofere un tablou al realităților urbanistice sucevene între sec. XIII—XIV și XIX—XX. Cu toate că enunță inițial triada (chiar dacă greu inteligibilă) *spațiu — arhitectură — timp*, din carte nu se poate deduce cum arăta de fapt Suceava sau un fragment de oraș, de pildă, la sfârșitul sec. XIV—începutul sec.

[17] *Ibidem*, p. 183—185.
[18] *Ibidem*, p. 203—206.
[19] *Ibidem*, p. 185—187.
[20] M. D. Matei, E. I. Emandi, *Cetatea de Scaun...*, p. 130—166, M. D. Matei, *Civilizație urbană...*, p. 74—83, în afara unui mare număr de rapoarte de săpături arheologice și alte articole care conțin astfel de informații.
[21] E. I. Emandi, M. Ceaușu, *op. cit.*, p. 114—148.
[22] *Ibidem*, p. 148—157.

XV sau două secole mai târziu. Aceasta în ciuda bunelor intenţii ale autorului care intitulează paragraful 4 al capitolului I din partea a II-a ,,Tipuri de profile de plan — generaţii de textură urbană" [23]. Traducând iarăşi şi citind printre rânduri, ar fi trebuit ca acolo să se petreacă o evaluare tipologică a reţelei stradale în funcţie de etapele istorice. Problema este interesantă şi porneşte (în cazul strict al oraşelor noastre) de la o constatare foarte simplă, dar care îşi face loc foarte greu printre istorici : aşezările urbane româneşti s-au extins permanent şi astfel, datorită stabilităţii structurii lor stradale (care n-a fost distrusă decât în ultimele decenii) planul oraşului din secolele XIX—XX reflectă întreaga istorie din acest punct de vedere. Mai departe, analiza reţelelor stradale duce la delimitări tipologice, la rândul lor în legătură cu succesiunea diferitelor modalităţi de a croi oraşul [24]. Tot astfel şi în raport cu datele arheologice şi istorice, poate fi controlat fenomenul unor modificări petrecute în ţesutul urban existent, chiar de detaliu, foarte rare, dar surprinse în câteva circumstanţe.

Autorul delimitează, însă, doar particularităţi ale dezvoltării moderne şi contemporane a oraşului; pentru evul mediu totul devine difuz şi se rezumă la a descrie în repetate rânduri un tip de reţea stradală doar parţial conformă cu realitatea : rectangulară, cu tendinţe radial — concentrice (concentrică nu poate fi în nici un caz) care, se susţine, ar corespunde secolelor XV—XVI [25]. Lăsând la o parte faptul că sec. XV nu poate fi amestecat cu următorul, între ele existând mari diferenţe de materializare a unor concepţii urbanistice [26], se pune întrebarea ce se întâmplă înainte şi după acest interval?

În privinţa Sucevei premuşatine se oferă iarăşi afirmaţii fără acoperire, după modelul deja instituit de circa 15 ani de M. D. Matei : ,,Aspectul interior al localităţii... vine să precizeze etapa avansată a localităţii spre stadiul de oraş corespunzând pe deplin unei anumite forme de civilizaţie, cea răsăriteană, a cărei expresie a materializat-o în forma, structura şi evoluţia sa teritorială viitoare" [27]. Dacă eludăm iarăşi forma ciudată de exprimare, având drept reper ceea ce a oferit arheologia oraşului slav ca aspecte de morfologie urbană (străzi, pieţe, sisteme de lotizare, case, biserici, reşedinţe feudale etc.) îmi pun întrebarea unde sunt întâlnite toate acestea în Suceava, pentru ca autorul să fie îndreptăţit să facă afirmaţiile respective? Se va vedea că nu poate să controleze nici măcar traseul şi tipul fortificaţiei care ar fi putut constitui elemente tipologice valoroase ale apropierii de spaţiul slav.

Tot ,,concluzii" se poate să fie considerate şi descrierile generale conform cărora Suceava începe să aibă străzi, care se şi încrucişează, clădirile să devină mai dense etc. Descrierea este evident banală şi redundantă dar este urmată imediat de o alta, de data aceasta confuză şi repetată într-o formă sau alta de câteva ori : ,,În perioadele următoare (care? n. n.) evo-

[23] *Ibidem*, p. 88.

[24] T. O. Gheorghiu, Arhitectura, 1988, 1, p. 38—39; 1988, 3, passim (despre Piteşti); 1990, 1—6, p. 134—135; idem, SCIVA, 41, 1990 2, p. 193, 194. În primul articol sunt detaliate şi continuate procedee relevate în parte iniţial de Eugenia Greceanu.

[25] E. I. Emandi, M. Ceauşu, *op. cit.*, p. 89.

[26] Vezi nota 24.

[27] *Ibidem*, p. 35. A se parcurge şi restul (p. 30—38).

luția teritorială a orașului Suceava se înscrie în tipul *rectangular cu tendințe radiar-concentrice* spre marginea sa. În jurul vechiului nucleu, având extinderi și grade de concentrare diferite (sic !) se grupează mai întâi zonele de *aglomerare propriu-zisă*... aproape continuu, apoi prelungirile orașului mai îndepărtate și izolate unele față de altele, trecându-se de la concentrarea continuă la cea discontinuă... "[28]. Mă întreb ce ar fi rezultat dacă autorul ar fi încercat să reprezinte grafic considerațiile „urbanistice" de mai sus ? !

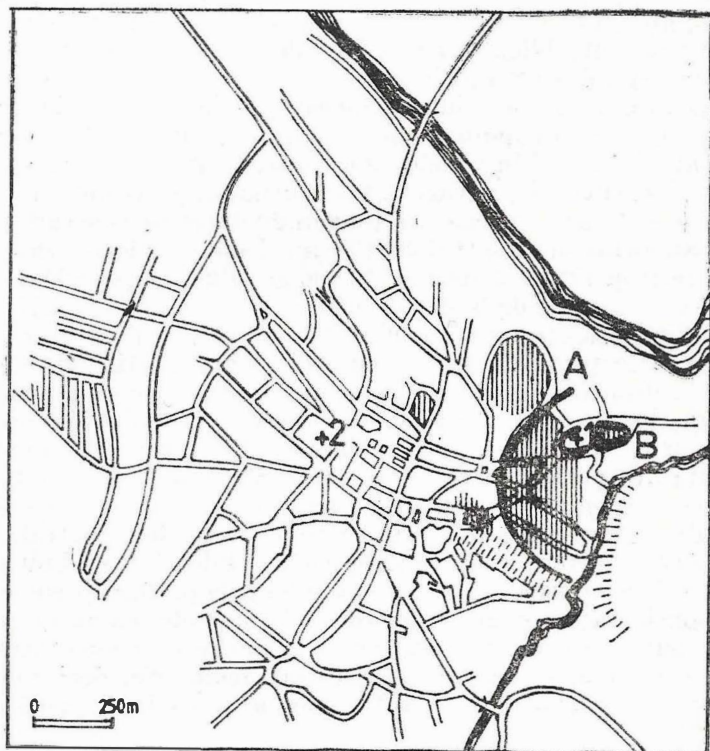

Fig. 2. Suceava premușatină (cf. T. O. Gheorghiu, Arhitectura, 1990, 1—6, p. 135, fig. 4) ; *A* fortificația așezării de sec. XIII—XIV ; *B* fortificația reședinței bănuite, eventual a bisericii Mirăuți — sec. XIII—XIV. 1 Biserica Mirăuți ; 2 biserica Sf. Cruce. Ariile hașurate reprezintă zonele plauzibil a fi fost locuite.

În ceea ce privește perioada de după sec. XV—XVI, atunci când este numită explicit, descrierea este atât de confuză încât, chiar cu un plan în față, este absolut imposibil să o înțelegi : „prin extinderea orașului (sec. XVII—XIX) incinta exterioară nucleului central parcelat dreptunghiular (până la pagina precedentă poseda o rețea dreptunghiulară cu tendințe radial-concentrice — n. n.) capătă treptat fie o formă eliptică (zona

[28] *Ibidem*, p. 38.

Areni) fie una circulară (azi zona cinematografului Modern) " [29]. Cine capătă această formă? Extinderea orașului? Conturul orașului? Rețeaua stradală? Conform planurilor, nici una din ele. În realitate, începând cu sec. XVI, se constată o dezvoltare cu precădere spontană, materializată prin orientări ale rețelei stradale către unele puncte de interes, în special biserici: Sf. Nicolae, Învierii, Sf. Theodor, Sf. Arhangheli etc. sau spre mănăstirea Sf. Ioan [30]. Această nouă rețea are alte caracteristici decât cea a nucleului central. Mai mult, în piața centrală a orașului se produc lotizări spontane începând probabil din sec. XVI—XVII.

5a —Se observă deja că locul considerațiilor de morfologie urbană și al planșelor absolut obligatorii este luat de o serie de descrieri care apar ici și colo în text, deseori fără nici o legătură cu contextul. Câteva citate vor fi suficiente. ,,Trebuie știut că Suceava nu face parte din grupul orașelor care s-au dezvoltat pe baza unui plan ideal, un tip de oraș des întâlnit în vestul Europei și în zonele de colonizare germană'' [31]. În ciuda tonului sigur al afirmației anterioare, fraza următoare schimbă fundamental imaginea despre oraș: ,,Suceava a avut o evoluție concentrică (uneori cu tendințe spre forma unui patrulater) în jurul unui nucleu inițial (din jurul bisericii — mitropolitane Mirăuți) [32], adăugându-i-se parcelări ulterioare (în două faze, în funcție de bisericile etitorite în sec. XV—XVII), devenite necesare pe măsura creșterii orașului. Găsim totuși și în această situație elemente din conceptul urbanistic medieval pentru celălalt tip de oraș. . .'' și se vorbește despre străzi din zona centrală organizate ,,în mod asemănător ca la orașele concepute după un plan ideal'' [33]. Urmează o serie de descrieri care ar fi trebuit să detalieze fenomenul dar se mențin în sfera neinteligibilului: ,,În partea de vest a bisericii Sf. Dumitru ce marca centrul orașului, acest principiu nu a mai fost realizat, străzile vechii ulițe Armenească și ulița Pone fiind orientate către acest nucleu central, nemaiputând continua în latura pieții'' [34]. Este neîndoielnic că textul nu a fost greșit în tipografie pentru că el este repetat aidoma la p. 89, împreună cu o bună parte din considerațiile deja citate. În ciuda faptului că nu-mi dau seama ce vrea să spună autorul, este cert că ne aflăm în fața unei încercări de a descrie un centru urban coerent, organizat geometric, deci contrazicând afirmația inițială. Chiar și așa, cu toate că a ajuns la această concluzie,

[29] *Ibidem*, p. 90.

[30] T. O. Gheorghiu, Arhitectura, 1990, 1—6, p. 138.

[31] E. I. Emandi, M. Ceaușu, *op. cit.*, p. 216. Din păcate, autorul nu lămurește care sunt acele planuri ideale și nici nu are cum, de vreme ce unica trimitere bibliografică, Gr. Arbore, *Cetatea ideală*, București, 1978, se face la capitolul modelelor ideale renascentiste (p. 28—61) care sunt, după cum se știe, diferite de cele medievale — vezi și nota 33.

[32] Mirăuți nu mai era element central de la sfârșitul sec. XIV; ea rămâne undeva în extremitatea estică a orașului medieval. De altfel, însuși autorul oscilează și va reveni, prezentând drept centru pentru aceeași perioadă, fie Curtea Domnească, fie zona bisericii Sf. Dumitru.

[33] *Ibidem*, p. 216. Autorul asimilează *planurile ideale* unor *modele planimetrice urbane*, ceea ce nu este corect. În majoritatea copleșitoare a cazurilor, planurile ideale sunt abstractizări utopice, în timp ce modelele urbane constituie tipuri materializate, adaptate unor anumite situații și situri. Unele le generează sau influențează pe celelalte, dar nu pot fi confundate. În Evul Mediu, după cunoștința mea, nu există planuri sau modele ideale; există, în schimb, numeroase modele urbane, răspândite pe întreg continentul. Descrierea a ceea ce autorul crede a fi un model ideal este de-a dreptul copilărească: ,,. . . străzile debușează în colțurile Curții Domnești, în mod asemănător ca la orașele concepute după un plan ideal, unde ,,piața mare'' este un spațiu dreptunghiular, rămas liber între cele două străzi principale paralele'' (*ibidem*).

[34] *Ibidem*.

ea nu-i folosește la nimic pentru că nu știe cum să opereze cu aceste concepte. Se mărginește să repete în mod straniu paragrafe întregi despre caracteristicile geometrice ale rețelei stradale și spațiului central, de cele mai multe ori străine de realitățile sucevene. Acest procedeu, după cum am relevat, nu este însoțit de reprezentările grafice ale restituțiilor zonelor respective [35].

Pentru comparație, redau un text al aceluiași autor din 1988 : „În concluzie, se poate afirma că piețele medievale, ca elemente ale structurii stradale, au avut o formă neregulată" [36], unde, evident, nu apare nimic din geometria riguroasă a spațiilor respective. Ce s-a putut petrece într-un timp relativ scurt pentru ca aceste concluzii să fie atât de diferite, este greu de spus. În acest sens, nu se pot face decât presupuneri. De pildă, undeva în text, se vorbește despre o piațetă pendinte de curtea domnească : „Dimpotrivă, la piațeta (în comparație cu existența „pieței mari" putem presupune existența unei piețe mici) dinspre latura sudică a Uliții Boierești. . . " [37], apariție complet arbitrară în contextul lucrării analizate, dar care se găsește în analiza planimetrică dintr-o lucrare din 1988, pe care autorul n-o citează [38]. Așadar, o posibilă explicație a avalanșei de texte cu referiri la unele aspecte tipologice ale zonei centrale sucevene este contactul nemărturisit cu o literatură pe care nu a avut timp să o asimileze.

Un alt exemplu de restituție „verbală" este cel referitor la „ipoteza" de evoluție a zonei centrului de schimb pentru sec. XV—1856 : „La Suceava, inițial — sec. XV—XVIII — „inima târgului" era alcătuită din patru nuclee principale : „piața mare" sau „târgul de gios", „târgul boilor", „târgul de sus" și „târgul de pește". Străzile s-au conturat aici odată cu construirea mai densă a perimetrului comercial, dar corespunzător orientării primelor laturi care erau drepte, de lățime diferențiată și paralele respectiv perpendiculare între ele („în capul ulițelor") [39]. „Explicația" continuă și astfel aflăm că cele două străzi principale (Ulița Fruntea și Ulița Mare) sunt „legate printr-o piață transversală — „piața mare" sau „târgul de jos" (târgul vechi)". Lăsând la o parte sursa acestei restituții care ar putea să fie aceeași pe care o aminteam anterior, autorul nu știe că o stradă are îndeobște două fronturi, deci două străzi paralele nu pot fi legate printr-o piață. Străzile în acest caz ar face parte efectivă din piață. Constatarea următoare : „Prin parcelarea ulterioară a zonelor situate la sud-vest de această suprafață, respectiv în dreptul bisericii Sf. Dumitru, spațiul neocupat a devenit aproximativ trapezoidal, rămânând centrul liber în compoziția urbanistică a orașului" [40] ar fi greu de decodat dacă ocuparea progresivă a pieței inițiale n-aș fi explicat-o textual și grafic într-o serie de comunicări și în final în articolul deja citat din „Arhitectura" [41]. Faptul că autorul oferă ca repere ale unor asemenea rezolvări

[35] *Ibidem*, p. 88—89 și 216.

[36] M. D. Matei, E. I. Emandi, *Cetatea de Scaun*. . ., p. 164. Terminologia folosită nu lasă nici un dubiu asupra paternității capitolului respectiv — „Rolul Curții Domnești în modelarea urbanistică a Sucevei medievale".

[37] E. I. Emandi, M. Ceaușu, *op. cit.*, p. 89.

[38] T. O. Gheorghiu, Arhitectura, 1988, 1, p. 42, fig. 10.

[39] E. I. Emandi, M. Ceaușu, *op. cit.*, p. 57.

[40] *Ibidem*, p. 58.

[41] T. O. Gheorghiu, Arhitectura, 1990, 1—6, p. 139—140, fig. 10, publicată, din păcate, „în oglindă", dar lesne de restituit prin figura 11.

unele orașe ale evului mediu — Iași, Botoșani, Bistrița și Brașov — mărește probabilitatea ca sursa respectivă să fie cea amintită.

În afară de prolixitatea textuală există una grafică. Semnalam anterior zecile de reprezentări arhitectonice republicate în acest volum, dar mai importantă este imposibilitatea de a detecta în lucrare concluzii de care s-ar putea uza în cercetare. Ea este cauzată și de circumstanța că, în ciuda faptului că autorul vehiculează numeroase planuri (fapt pozitiv) nu furnizează nici o restituție grafică asupra realităților urbanistice ale Sucevei în diferite perioade. Nu furnizează, în egală măsură, nici repere concludente pentru ca acțiunea de restituție să poată fi întreprinsă și asupra acestui fapt am insistat îndeajuns. Aproape întreaga informație este decontextualizată. Nici figura 81 și cu atât mai puțin figura 82 nu pot fi considerate restituții sau cartări convenabile. O piață nu este un contur amplasat undeva în zona respectivă, în schimb există textura urbană care evoluează în timp și care are o anumită reprezentare grafică.

Totuși, s-ar comite o nedreptate dacă nu s-ar lua în considerare un fapt pe care l-am semnalat în mai multe rânduri : autorul se distanțează evident de aserțiunile semnate de Mircea D. Matei și face un pas înainte, considerând pe bună dreptate că fenomenul constituirii centrului orașului Suceava poate fi detectat încă din sec. XV [42]. Felul în care acesta era organizat este o altă problemă și asupra ei am tras deja concluzia că, din păcate, în lucrarea analizată, încheierile autorului nu realizează nici un progres față de ceea ce publicase anterior.

Indiferent cum am recepționa și interpreta respectivele informații, este evident că rămân în suspensie toate aspectele urbanistice importante pentru conturarea realităților sec. XIV—XV și ulterioare : relația între vechea așezare și noul implant urbanistic de la sfârșitul sec.XIV, cum arăta aceasta în ansamblu, problema înlocuirii reședinței feudale cu biserica Mirăuți (dacă acest fapt s-a petrecut), evoluția și conformația cartierelor adiacente centrului, inclusiv a celui „meșteșugăresc" și, evident, conformația celor două fortificații [43]. Acestea sunt doar problemele majore la care se adaugă o sumedenie de detalii de morfologie urbană.

5b — Dintre cele mai simple aspecte pe care literatura istorică și arheologică trebuia să le clarifice deja este cel al fortificațiilor. Cunoscând tipologia, modul de funcționare și componentele, prin simple sondaje se puteau verifica traseul și elementele geometrice de bază.

Ceea ce se petrece însă cu cele publicate în acest sens este simptomatic și reflectă nivelul unei mari părți din informația de orientare arheologică. Luând drept reper doar lucrările ultimilor ani, traseele acestor fortificații sunt atât de diverse, încât câteodată, aliniamentul interior este confundat cu cel exterior și invers, ceea ce depășește limita normală a toleranței. Pentru a fi sugestiv prezint comparativ planurile publicate de Mircea D.

[42] A se compara conținutul notei 7 cu M. D. Matei, *Civilizație urbană...*, p. 113—114, 157—158, 159, 162 etc.

[43] Sunt trecute în revistă doar aspectele majore și imposibil de rezolvat mulțumitor și definitiv conform informației arheologice publicate; vezi și T. O. Gheorghiu, *op. cit.*,..., passim. Demersul, structurat conform tramei respective, anticipează restituții pentru Suceava premușatină și pentru etapele de constituire a zonei centrale. Evident, propunerea nu poate fi decât *cea mai plauzibilă* (deci nu definitivă) în contextul informațional actual și poate constitui un reper al cercetărilor viitoare.

Matei și Emil I. Emandi și, drept reper, ultima restituție propusă pentru Suceava secolelor XIII–XIV [44]. În legătură cu fortificația din sec. XV–XVI nu pot opta pentru nici o variantă și urmează ca arheologii să facă precizările corespunzătoare.

Concluzia finală este că lucrarea analizată nu este ceea ce se aștepta de la o cercetare de trei-patru decenii, dar asta nu înseamnă că nu are părți valoroase și folositoare, acestea fiind fără îndoială cele ce conțin informația istorică asupra străzilor și zonelor urbane (p. 53–87). Restul capitolelor conținând informații propriu-zise este în mare măsură inutil.

În afara aspectului prolix, care nu înseamnă, la urma urmelor, decât consum inutil de hârtie, se manifestă și aici tendința de a oferi o aparență de informare, analiză și de rezolvare a problemelor care poate păcăli. În mod cert, lucrarea este o „întreprindere ambițioasă", dar nu contribuie decât într-o infim de mică măsură la „elucidarea unor laturi mai puțin sau deloc cunoscute ale istoriei orașului Suceava" și este cu atât mai puțin „un model (perfectibil în timp) de tratare a unui centru istoric prin prisma morfologiei urbane...", în ciuda celor anunțate de autor în introducere [45].

Sunt convins că timpul nu este pierdut și chiar eșecurile pot fi uneori folositoare, cu condiția să nu se repete de prea multe ori.

LA LITTÉRATURE HISTORIQUE SUR LA VILLE DE SUCEAVA, ENTRE PROLIXITÉ ET VIDE D'INFORMATIONS (CONSIDÉRATIONS SUR LES DERNIERS TRAVAUX PARUS)

RÉSUMÉ

En constatant que la littérature historique des villes roumaines extracarpatiques est en impasse depuis presque dix ans, l'étude a comme objectif quelques publications récentes sur l'histoire de Suceava. Les plus prolifiques auteurs sont M. D. Matei et E. I. Emandi et l'ouvrage sur lequel nous nous arrêtons est celui traitant la morphologie urbaine de Suceava, dûe à E. I. Emandi et M. Șt. Ceaușu et paru dans „Suceava", l'annuaire du Musée de l'histoire de Suceava, n° 15, 1988.

Par l'analyse détaillée on arrive à la conclusion que ce texte a de sérieux défauts terminologiques, méthodologiques et aussi en ce qui concerne les conclusions. Sauf quelques dizaines d'informations utiles, cet ouvrage, qui contient cca 400 pages, devient prolixe en véhiculant des données déja connues et par nombreuses et fatigantes affirmations inutiles et confuses. En même temps, plusieurs données extrèmement nécessaires attendent depuis longtemps la publication.

Il en ressort que cet ouvrage est très peu utile aux futures recherches par la présentation confuse de la plupart des aspects importants de l'histoire et de la morphologie urbaine de Suceava.

[44] *Ibidem*, p. 135, fig. 4.

[45] E. I. Emandi, M. Ceaușu, *op. cit.*, p. 17.

Dans ce sens-là, l'exemple le plus éloquent est celui des conclusions concernant l'évolution du centre commercial de la ville et les données sur les tracés et les caractéristiques des fortifications urbaines du XVe s.

Le deuxième aspect, qui s'ensuit de la comparaison des publications parues dans la dernière dizaine d'années, prouve des carences de la recherche, tout à fait de celle archéologique.

Pour en conclure, ce qu'il s'impose une fois de plus est la reévaluation critique de la majorité des données furnies par cette littérature d'histoire et d'archéologie urbaine, ainsi que la nécessité d'une infusion de nouvelles informations et méthodes d'étude.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. A—A' fortification du XIVe s. et fortification du XVe s. (cf. E. I. Emandi, RMM—MIA, 1988, 1, p. 37); B—B' fortification du XV—XVIe s. ; cf. M. D. Matei, *Civilizație...*, p. 200) ; C—C' fortification du XIVe s. et fortification du XVe s. (cf. E. I. Emandi et colectif, Arhitectura, 1984, 5, p. 31) ; D—D' fortification du XIVe s. et fortification du XVe s. (cf. E.I. Emandi, M. Ceaușu, Suceava, 15, 1988, fig. 81). 1 l'église Mirăuți : 2 l'eglise Sf. Cruce.

Fig. 2. Suceava avant les Mușats (cf. T. O. Gheorghiu, Arhitectura, 1990, 1—6, p. 135, fig. 4). *A* la fortification des XIII—XIVe s. ; *B* la fortification de la résidence, peut-être, de l'église Mirăuți — XIII—XIVe s. : 1 l'église Mirăuți : 2 l'église Sf. Cruce. Les surfaces hachuées représentent les zones habitées.

TELL-UL ENEOLITIC GUMELNIŢEAN DE LA DRĂGĂNEŞTI-OLT PUNCTUL „CORBOAICA"

de M. NICA, Z. FLOROIU, TR. ZORZOLIU, M. VASILESCU

Tell-ul de formă ovală (fig. 1) orientat NE-SV, cu dimensiunile de 123 m (măsurat E-V) şi 75 m (S-N), este situat în lunca Oltului, pe malul drept al Sâiului care curge pe sub terasa inferioară a Oltului, în partea de sud a oraşului Drăgăneşti. După spusele bătrânilor tell-ul era înconjurat de apa şi smârcurile Sâiului numite astăzi de localnici „Corboaica". Faţă de nivelul mării el se află la cota de 69,55 m. Partea de NE a tell-ului a fost

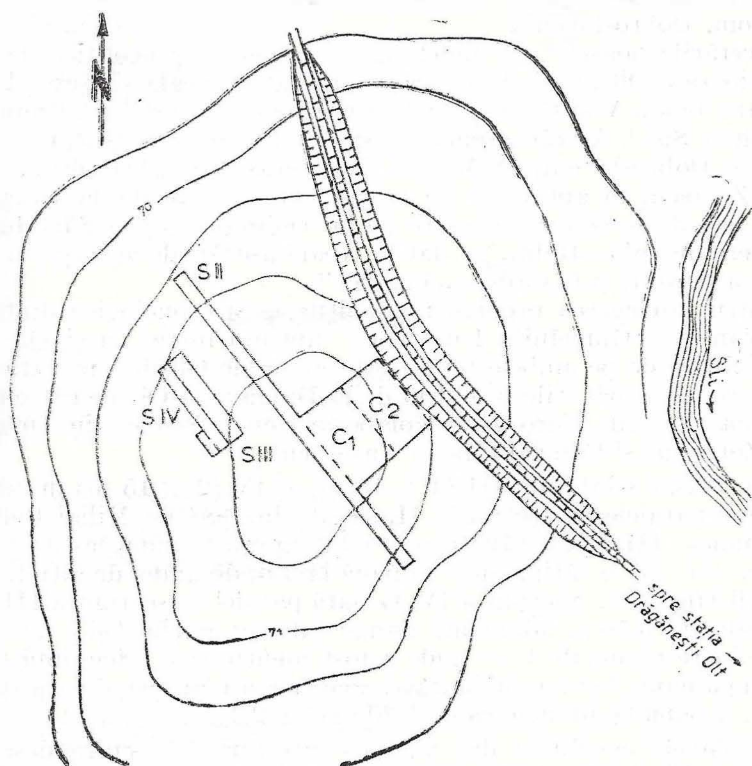

Fig. 1. Drăgăneşti-Olt — „Corboaica": planul general al tell-ului.

1

C1
-1,20m L3 (N7)
-1m
B3
-0,90m
PODEA L3 (N7)
-0,90m
-0,90m
-4,50m
-0,50m
S IV
LIMITA L1
VATRĂ
-1m L3
-1,25m (N5)
-2,45m (N2)
VATRĂ -2,45m (N2)
PODEA (N5)
-1,35m
-3m (N3)
L2 (N8)
VATRĂ (N3) -2m
COMPLEX VASE L1 -0,40
S III
PODEA (N5)
-1,40m
-0,70m
G.1
-2,45m (N2)
-2m (N3)
PODEA L1 (N9)
-0,40m
B2
-4m
B1
CUPTOR
-0,30m
PODEA (N10)
ȘANȚ -3m (N3)
-0,40m (N2)
G2 (N7)
-0,70m
-3m
(N3)
0 1m

3

Strat Gumelnița
Strat vegetal
Cărbune
Chirpic

Vatră eneolitică
Groapă modernă
Vatră medievală
Bordei medieval
Fragmente vatră eneolitică
Epoca bronzului
Gropi par
Șanț eneolitic

Strat medieval, cenușiu
Strat vegetal cenușiu
Strat de chirpic cărămiziu
Podea de lut
Cenușă
Pamânt vinețiu
Strat nelocuit, gălbui
Vatră

2

0 1m
N7
N8
N9
N8
N7
N5
N6
N5
N3
N2
N1
N1

deranjată, pe o lăţime de aproximativ 15 m, de calea ferată construită în anul 1980 pentru folosinţa fabricii de zahăr situată la marginea de nord a oraşului.

Între anii 1983—1984, directorul Muzeului de istorie din Slatina, Mihai Butoi, împreună cu prof. Traian Zorzoliu, actualmente directorul Muzeului de artă şi istorie din localitate, au efectuat primele săpături de salvare, prin deschiderea a două secţiuni (I şi II) şi casetele 1 şi 2 situate în zona centrală a tell-ului (fig. 1). În secţiunea II, cu o lungime de 60 m, fără să se atingă zona şanţului de apărare, s-a mers cu săpăturile până la adâncimea de 3 m, obţinându-se şi primele date stratigrafice, aşa cum ne-a demonstrat şi materialul ceramic luat pe adâncimi, prezent în depozitele muzeelor din Slatina şi Drăgăneşti-Olt.

Casetele 1 şi 2, săpate până la adâncimea de 0,60 m, tot de către Mihai Butoi, au oferit un material arheologic foarte bogat, alcătuit din zeci de vase întregibile, reprezentări antropomorfe, obiecte de aramă, dintre care o mare parte sunt prezente în vitrinele muzeului din Slatina.

După primele încercări de interpretare ştiinţifică a rezultatelor obţinute, tell-ul eneolitic de la Drăgăneşti-Olt a fost considerat ca aparţinând culturii Sălcuţa, situaţie care s-a repetat şi cu interpretările materialului ceramic, descoperit în aşezarea eneolitică de la Reşca ,,Dealul Morii" (com. Dobrosloveni).

Cercetările noastre mai îndelungate în aşezările neolitice de pe terasa inferioară a Oltului de la Fărcaşele au dat la iveală şi aşezările eneolitice de tip Boian V şi Gumelniţa I în punctele ,,Şcoală" şi ,,Cimitir" de la Fărcaşu de Sus [1]. Aşezări asemănătoare au mai fost identificate la Reşca (,,Cetate"), Dobrosloveni (,,S.M.T.") şi pe terasa stângă a Oltului la Dăneasa şi Zănoaga în apropiere de tell-ul gumelniţean de la Drăgăneşti-Olt. Mai recent, cercetările noastre de la Dobreşti, valea Sărtăluiului [2], în apropiere de valea Jiului, au dat la iveală aşezări de acelaşi tip, situaţie care s-a întâlnit şi la Cârcea ,,Viaduct".

Pentru înţelegerea raporturilor culturale şi cronologice dintre aşezările Boian V — Gumelniţa I din zona cuprinsă între Jiu şi Olt şi aşezările eneolitice de pe ambele terase inferioare ale Oltului, în vara anului 1990 s-au reluat săpăturile în tell-ul de la Drăgăneşti-Olt de către muzeul din Slatina (Zamfir Floroiu) în colaborare cu muzeele din Drăgăneşti (Traian Zorzoliu) şi Caracal (Marin Vasilescu).

S-au trasat secţiunile III (4 × 15 m) şi IV (2 × 15 m) în imediata apropiere şi paralele cu secţiunea II, săpată în 1984 de Mihai Butoi (fig. 1). Secţiunea III a fost săpată pe toată suprafaţa până la 1,60—1,70 m adâncime, iar pe o lăţime de 1 m până la 3 m de unde, de altfel, începe solul steril (fig. 2/2). Secţiunea IV, trasată paralel cu secţiunea III, a fost săpată până la 0,50 m adâncime numai între carourile 3 şi 7 şi la 0,90 m adâncime între carourile 1—3 unde a fost identificată o locuinţă (L 3) adâncită în pământ. Pentru delimitarea acesteia a mai fost săpată spre sud caseta nr. 1 până la adâncimea de 1,20 m (fig. 2/1).

Complexele eneolitice din ultimele niveluri de locuire descoperite în ambele secţiuni (III şi IV) au fost deranjate de gropile a trei bordeie

[1] M. Nica, AO, S. N., 4, 1985, p. 35—37.
[2] P. Gheorghe, M. Nica, V. Ciucă, Oltenia. Studii şi comunicări, 5—6, 1987, p. 7—9.

(moderne și medievale) de gropile a două morminte dintre care unul cu scheletul în poziție chircită aparține culturii Glina și de alte gropi recente (fig. 2/1).

În caroul 3 al secțiunii IV s-a conturat o groapă, de formă ovală, cu dimensiunile de 0,80 × 0,70 m. Pe fundul gropii, la adâncimea de 0,90 m față de nivelul de călcare actual zăcea un schelet de adult, în poziție chircită, culcat pe stânga și cu capul orientat spre vest (fig. 2/1; 3/2). Brațele, puternic îndoite din coate, ajungeau cu palmele până sub bărbie, iar picioarele, de asemenea puternic chircite, făceau unghi drept cu șira spinării. Groapa mormântului, lipsit de inventar, a deranjat stratul eneolitic, gros de 0,60 m, și a aparținut, probabil, așezării de tip Glina, care se află la poalele tell-ului.

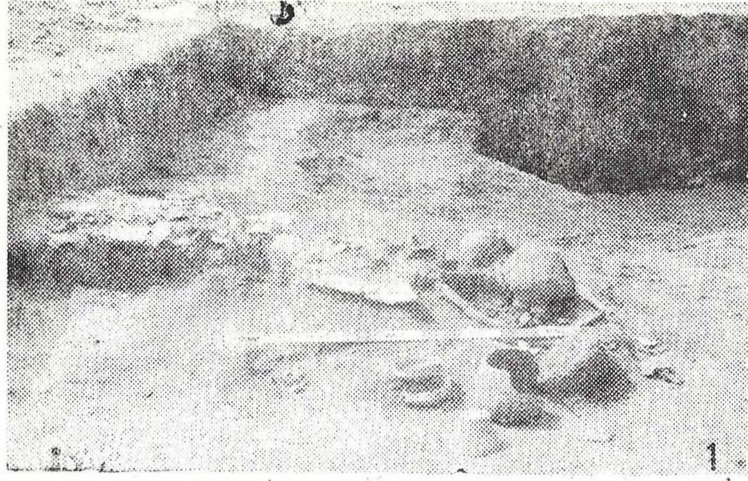
Prezentăm în continuare complexele de locuire ale așezării Gumelnița, al cărui strat atinge grosimea de 3 m. El este reprezentat până în prezent prin 10 niveluri de călcare, așa cum se poate observa atât în planul, dar mai ales în profilul săpăturii (fig. 2/2).

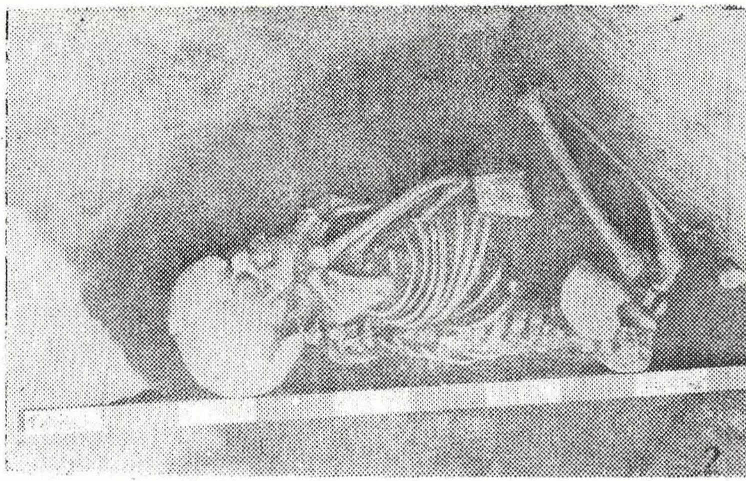
În carourile 2 și 3, spre paretele de est al secțiunii III, la adâncimea de 0,30 m, a apărut o mică porțiune din podeaua unei locuințe de suprafață (fig. 2/1) acoperită de bucăți de chirpici și câteva fragmente ceramice arse secundar, caracteristice ultimului nivel de locuire (nivelul 10). Nu este exclus ca lucrările agricole să fi distrus și alte niveluri de locuire mai târzii sau posterioare celui identificat până în prezent.

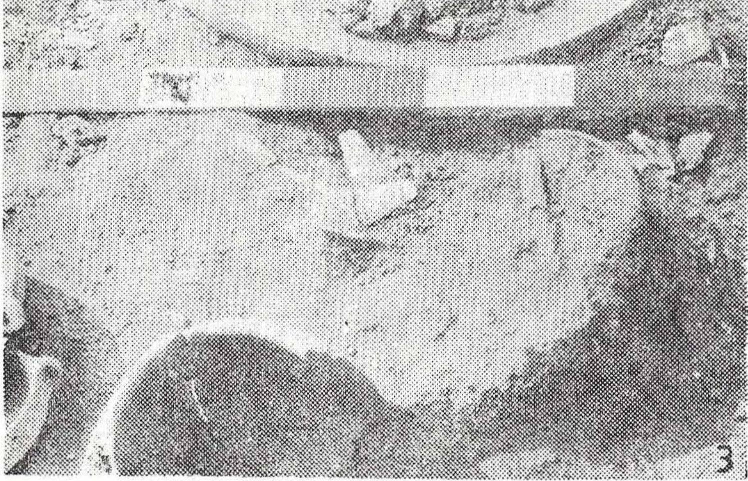
Între carourile 3 și 6 ale aceleiași secțiuni (III) s-a conturat, la adâncimea de 0,40 m, podeaua lutuită a locuinței de suprafață nr. 1 (nivelul 9) acoperită de un strat subțire de chirpici incendiat sub care se afla un altul de cenușă cu fragmente ceramice care provin de la vase întregibile, caracteristice, de asemenea, ultimelor niveluri de locuire (fig. 2; 3/3). Marginea de est a aceleiași locuințe era clar conturată printr-un prag lutuit, iar latura de nord delimitată de o grupare de peste 35 de vase, majoritatea întregi, de diferite dimensiuni și forme care se întindeau pe lângă perete pe o suprafață de 2,5 × 1,5 m (fig. 2/1; 3/3). La capătul de est al acestui complex de vase au apărut 5 idoli de os împreună cu câteva oscioare de oaie depuse, probabil, ca ofrandă (fig. 2/1; 3/3). Printre vase, depuse într-o oarecare ordine, îndeosebi străchini de mari dimensiuni, castroane, mai multe văscioare bitronconice lustruite și ornamentate cu caneluri pe gât și umăr, vase tronconice cu tub de scurgere, se afla și un tron (scăunel) miniatural a cărui figurină nu s-a descoperit (fig. 9/2).

În caroul 4 al aceleiași secțiuni, podina locuinței nr. 1 (nivelul 9) suprapunea podina și resturile de chirpici ale locuinței nr. 2 din nivelul 8 care se întindea spre est atingând dimensiunea de 7 m (fig. 2/2). Este vorba de o podea subțire de lut galben, la adâncimea de 0,60 m față de solul actual, suprapusă de un strat de cenușă peste care se afla un altul alcătuit din bucăți mari de chirpici incendiat printre care s-au mai găsit numeroase fragmente ceramice, o râșniță și două greutăți de lut pentru războiul vertical de țesut. Pragul de lut galben, înalt de 0,20 m, situat între carourile 2 și 3, delimitează marginea de vest a locuinței nr. 2, orientată N—S, așa cum se poate vedea și planul săpăturii (fig. 2/1).

Din nefericire, cea mai mare parte din suprafața locuinței nr. 2, de la adâncimea de 0,50 m, a fost distrusă de groapa bordeiului medieval nr. 3 și de alte 3 gropi din epoca modernă (fig. 2/1).

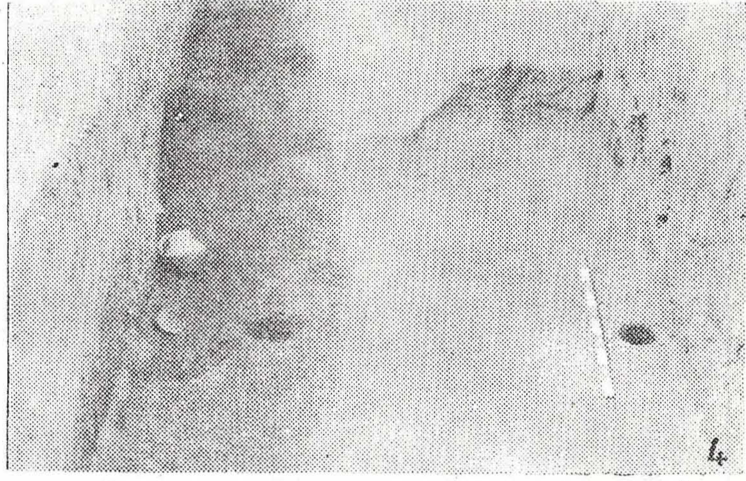

Fig. 3. Drăgănești-Olt — ,,Corboaica'': 1,3 complexul de vase gumelnițene din locuința 1; 2 mormânt de la începutul epocii bronzului, cultura Glina; 4 Secțiunea IV.

În primele două carouri ale secțiunii III, la adâncimea de 1 m (nivelul 7) s-a conturat o porțiune din podina de lut a locuinței-bordei nr.3, cu urme de vatră (fig. 2/1, 3) care suprapunea podina de lut galben a unei alte locuințe de la adâncimea de 1,25 m (nivelul 5). Aceasta la rândul ei suprapunea un strat de cenușă gros de 1,25 m (fig. 2/2) cu numeroase resturi menajere, din care evidențiem, mai ales, o mare cantitate de fragmente ceramice de oase provenite de la animale vânate sau domestice. Abia la adâncimea de 2,60 m, în carourile 1 și 2 ale secțiunii III s-au mai putut observa resturile unei podele de lut galben care împreună cu o vatră exterioară au aparținut unei locuințe de suprafață din nivelul 1 (fig. 2/2).

Locuința-bordei nr. 3 identificată între carourile 1 și 2 ale secțiunilor III și IV la adâncimea de 1,25 m a putut fi urmărită pe o lungime de 6 m (fig. 2). În caroul 2, așa cum se poate observa și pe profilul săpăturii din secțiunea IV (fig. 1 ; 3/4) podina acesteia în lățime de 4 m se adâncește cu 0,40 cm față de nivelul de călcare a nivelului 7 unde stratul de chirpic, cenușă și lemn carbonizat atinge grosimea de 0,50 m (fig. 2/3 ; 3/4).

Interesant de observat sunt urmele bârnelor carbonizate în grosime de 0,10 m și 0,15 m care au fost folosite la construcția locuinței-bordei orientată N-S. Nivelul podelei urcă spre vest (fig. 2/3), iar stratul de umplutură se subțiază la 0,40 m grosime, și este de culoare neagră-cenușie, alcătuit din cenușă și pete de cărbune sub care s-au descoperit câteva vase dintre care amintim două căni, câteva cești fragmentare, 1 askos și un castronaș (fig. 3/4).

Între carourile 3 și 6 ale secțiunii III la adâncimile de 1,20 m au apărut urmele a două podele subțiri de lut galben, suprapuse de cenușă și arsură cărămizie, care au aparținut unor locuințe de suprafață cu lățimea de 4 și 5 m (fig. 2/2) corespunzătoare nivelurilor 6 și respectiv 5.

Podeaua nivelului 5 era acoperită de un strat de cenușă gros de 0,10—0,15 m, suprapus de o fâșie subțire de lut galben gros de 0,05 m care corespunde nivelului 6 (fig. 2/2).

Între nivelurile 5 și 4, mai precis între 1,20 m și 1,90 m adâncime, urmează un strat de cenușă gros de 0,60 m amestecată cu resturi menajere (cioburi și oase de animale domestice și sălbatice) provenite de la locuințele din imediata vecinătate.

La adâncimea de 2,05 m, tot în carourile 3 și 4 ale secțiunii III, s-a conturat o podină de lut galben de grosime de 0,05 m și care corespunde nivelului de locuire nr. 4 (fig. 2/2). Ea a aparținut unei locuințe de suprafață cu lățimea de 7 m și a cărei lungime nu a putut fi determinată. Urmează apoi, la adâncimea de 2,10 m, o fâșie de cenușă care suprapune la rândul ei o altă fâșie de lut galben, groasă între 0,05 și 0,06 m. Ea reprezintă, de asemenea, podina unei locuințe largă de 5,40 m și care corespunde nivelului de călcare nr. 3 de la adâncimea de 2,20 m (fig. 2/2).

Latura de est a locuinței nivelului 3 este delimitată de un șănțuleț larg de 0,60 m și adânc de 0,40 m săpat pentru scurgerea apei (fig. 2/1, 2). O arsură cărămizie, de formă circulară, cu diametrul de 1 m, situată în apropierea laturii de est ar putea să reprezinte vatra (fig. 2/1).

Între 2,30 și 2,45 m adâncime se afla un strat de umplutură cenușos care suprapunea resturi de chirpici ars, care atingea în unele porțiuni grosimea de 0,10 m. Ele au provenit de la pereții incendiați ai unei locuințe

de suprafaţă a cărei podină de lut galben, în grosime de 0,05 — 0,10 m, se observă foarte clar şi în profilul săpăturii. Ea aparţine nivelului de locuire nr. 2 (fig. 2/2).

Între 2,40 şi 2,50 m adâncime s-a reuşit delimitarea marginii de est a altor locuinţe de suprafaţă, orientate N-S şi care aveau o lungime între 8 şi 10 m. Podina, în grosime de 0,17 m şi lată de 5,60 m, era amenajată din lut galben, bine bătut, prezentând în partea centrală o puternică arsură cu diametrul de 2 m, ce ar fi putut să reprezinte vatra, de formă circulară, aşa cum se poate vedea şi în planul săpăturii (fig. 2/1). Vetrele celor două locuinţe de la cea mai mare adâncime (nivelurile 2 şi 1) se suprapuneau. Marginea de est a celor două podele de lut era delimitată de un şănţuleţ pentru scurgerea apei, lat de 0,60 m şi adânc de 0,30 m (fig. 2/2), plin cu resturi menajere (cioburi şi oase mărunte).

Sub fundul şanţului se afla încă o podea de lut pe care timpul nu ne-a permis s-o urmărim.

Din punct de vedere stratigrafic, cât şi al evoluţiei ceramicii descoperite în cele 10 niveluri de locuire, tell-ul de la Drăgăneşti-Olt se apropie, mai ales din punct de vedere cultural, de situaţiile întâlnite în tell-urile gumelniţene din Muntenia, în mod deosebit de cel din aşezarea eponimă. Straturile de locuire ale ambelor tell-uri de la Drăgăneşti-Olt şi Gumelniţa [3] au aceeaşi grosime, care nu depăşeşte 3 m. Ceramica descoperită în nivelurile inferioare din cele două tell-uri are numeroase elemente comune atât în forme, cât şi în ornamente.

Ne vom rezuma la o prezentare mai puţin detaliată a ceramicii pentru a se vedea caracteristicile tipic gumelniţene mai ales ale fragmentelor descoperite în nivelurile stratului inferior şi mijlociu ale tell-ului de la Drăgăneşti-Olt.

Majoritatea fragmentelor ceramice provenite de la străchini şi castroane de dimensiuni mici şi mijlocii (fig. 4/1—6, 10—23; 5/3; 6/5—7; 7/5; 9/3) descoperite la baza tell-ului (nivelurile 1—4) au un admirabil lustru mecanic, cu un înveliş lustruit de culoare neagră, cenuşie şi mai rar argintie şi brună. Din acest punct de vedere, cât şi al tehnicii de prelucrare, se poate vorbi de o asemănare până la identitate cu ceramica de aceeaşi categorie descoperită la baza tell-urilor de la Căscioarele [4], Sultana [5], Tangâru [6] şi Gumelniţa [7].

Singura deosebire ce se poate constata este legată, mai ales, de păstrarea tradiţiei tehnicii de prelucrare a ceramicii de tip Boian V — Gumelniţa I (A 1) şi se referă la cantitatea apreciabilă de resturi vegetale care se poate observa în pasta vaselor cu pereţii mai groşi (fig. 10/3, 16).

Aspectul exterior neuniform al vaselor de uz comun, ornamentate cu barbotină, descoperite în toate nivelurile este identic cu cel al vaselor prezente în toate aşezările gumelniţene din Muntenia şi Oltenia.

[3] Vl. Dumitrescu, SCIV, 17, 1966, 1, p. 51, 52, fig. 2.

[4] Gh. Ştefan, Dacia, 2, 1925, p. 152, 153.

[5] I. Andrieşescu, Dacia, 1, 1924, p. 77.

[6] D. Berciu, *Contribuţii la problema neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, Bucureşti, 1961, p. 445.

[7] Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 64, 65.

Dacă în stratul inferior întâlnim vase ornamentate cu barbotină tipică, în cel superior se poate vorbi de un ornament canelat în aceeași tehnică a barbotinei (fig. 7/1).

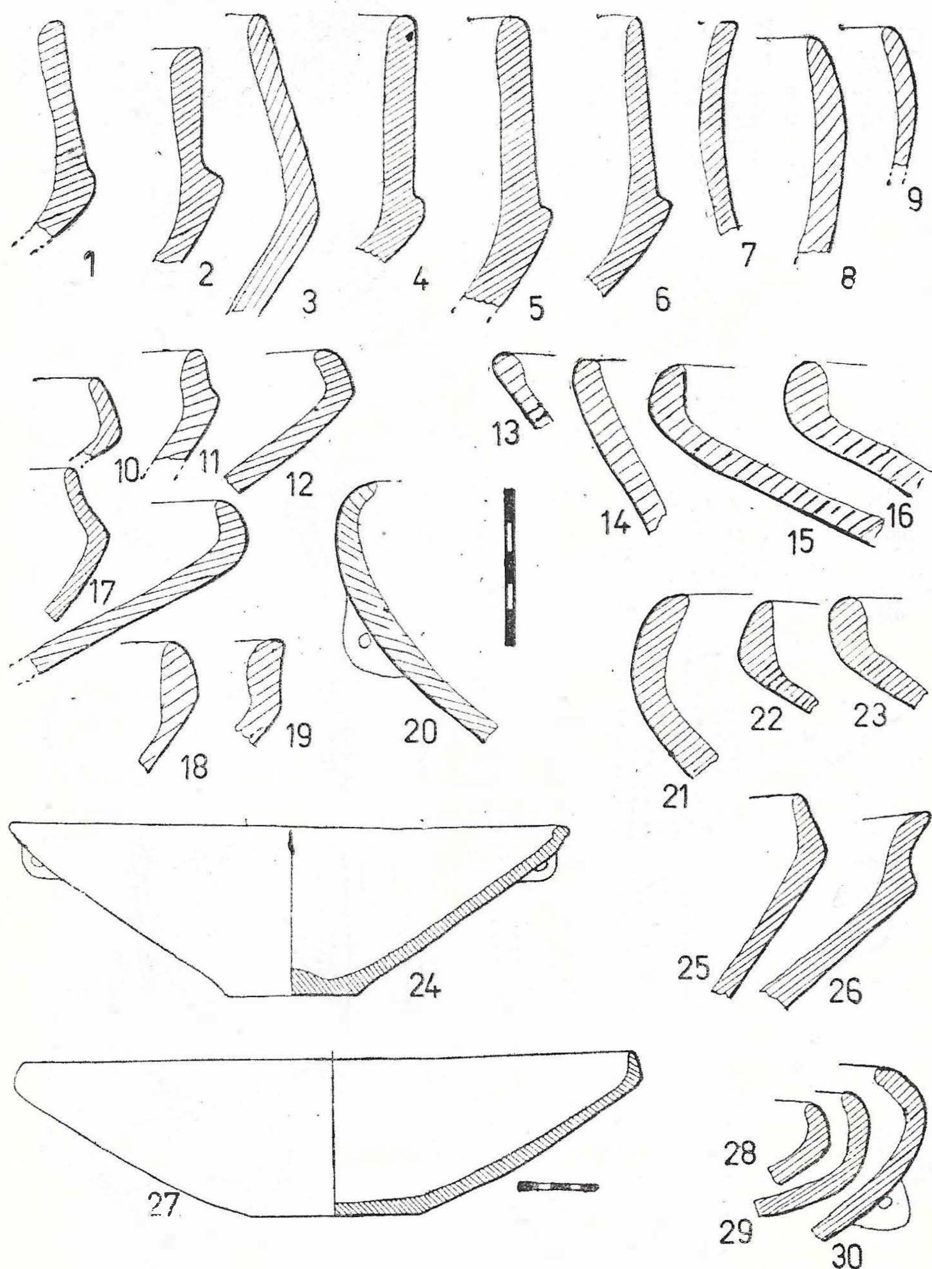

Fig. 4 Drăgănești-Olt — „Corboaica" : 1—23, 25, 26, 28—30 profiluri de vase din diferite niveluri ; 24, 27 străchini din nivelul 9.

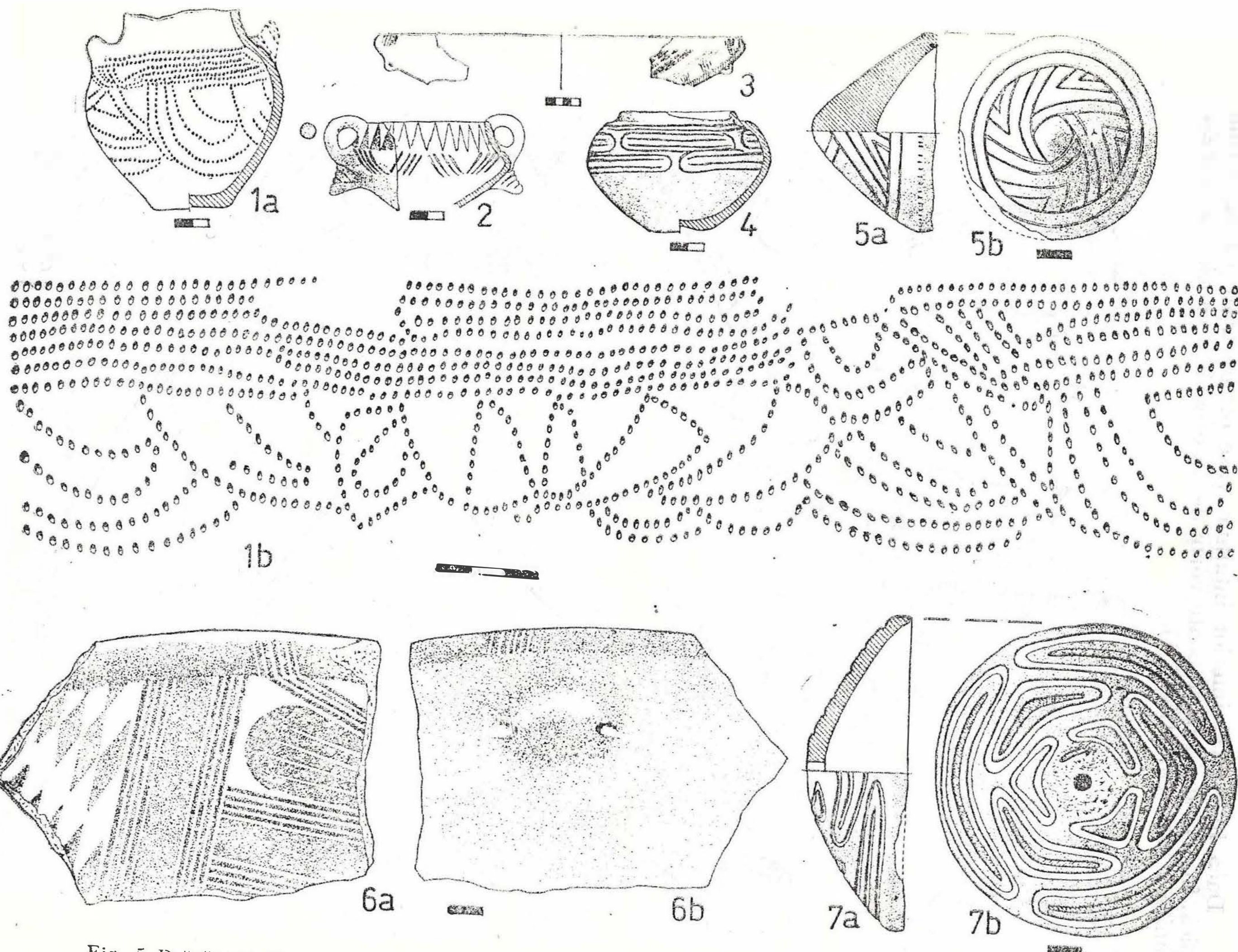

Fig. 5. Drăgănești-Olt — „Corboaica": 1 a, 1 b, 3—6, vase din stratul mijlociu; 2, 7 a, 7 b din stratul inferior.

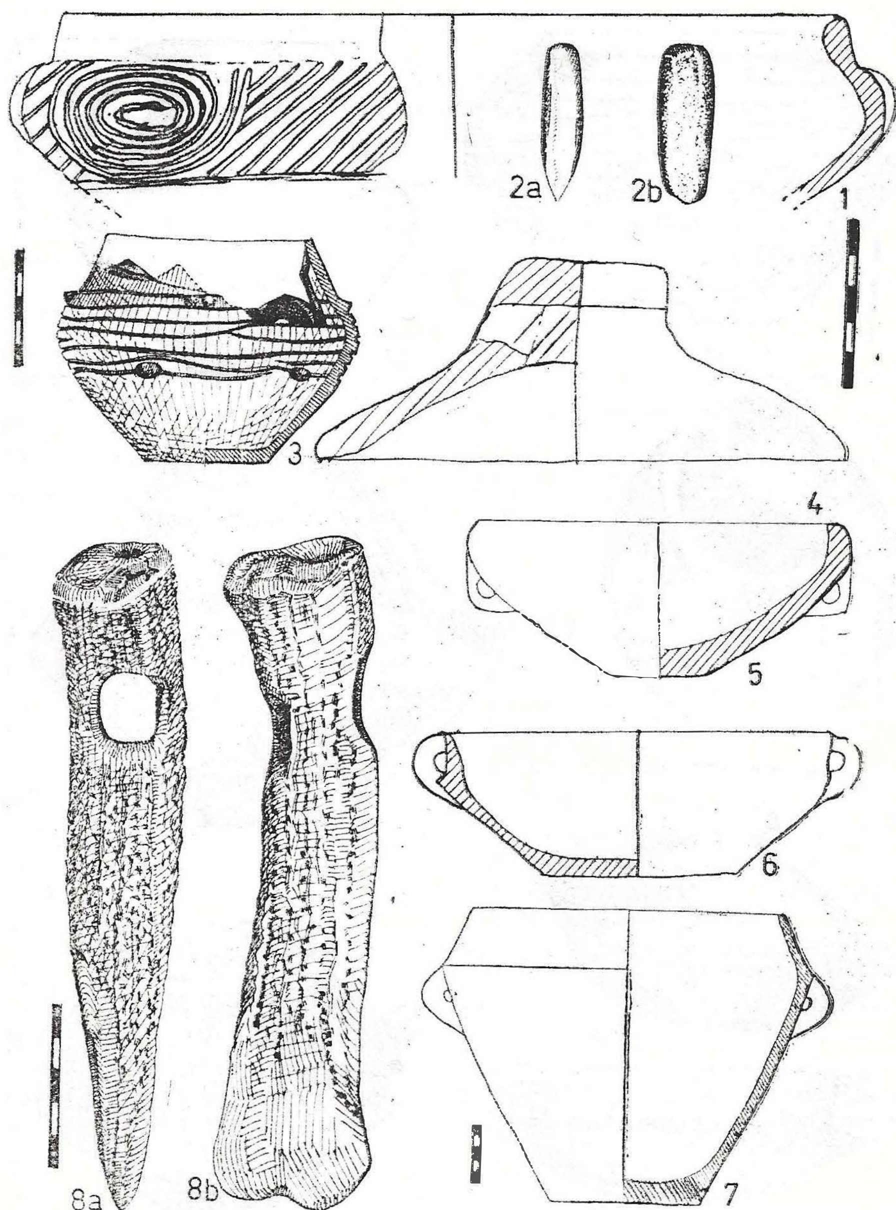

Fig. 6. Drăgănești-Olt — „Corboaica": 1, 3, 4 vase din stratul mijlociu; 5, 6 din stratul superior; 7 din stratul inferior; 2 a, 2 b, 8 a, 8 b dălțiță și săpăligă de corn de cerb din stratul mijlociu.

În general, ceramica stratului superior din tell-ul de la Drăgănești-Olt are suprafața puțin mai îngrijită, iar lustrul nu se mai poate compara cu cel al vaselor din stratul inferior.

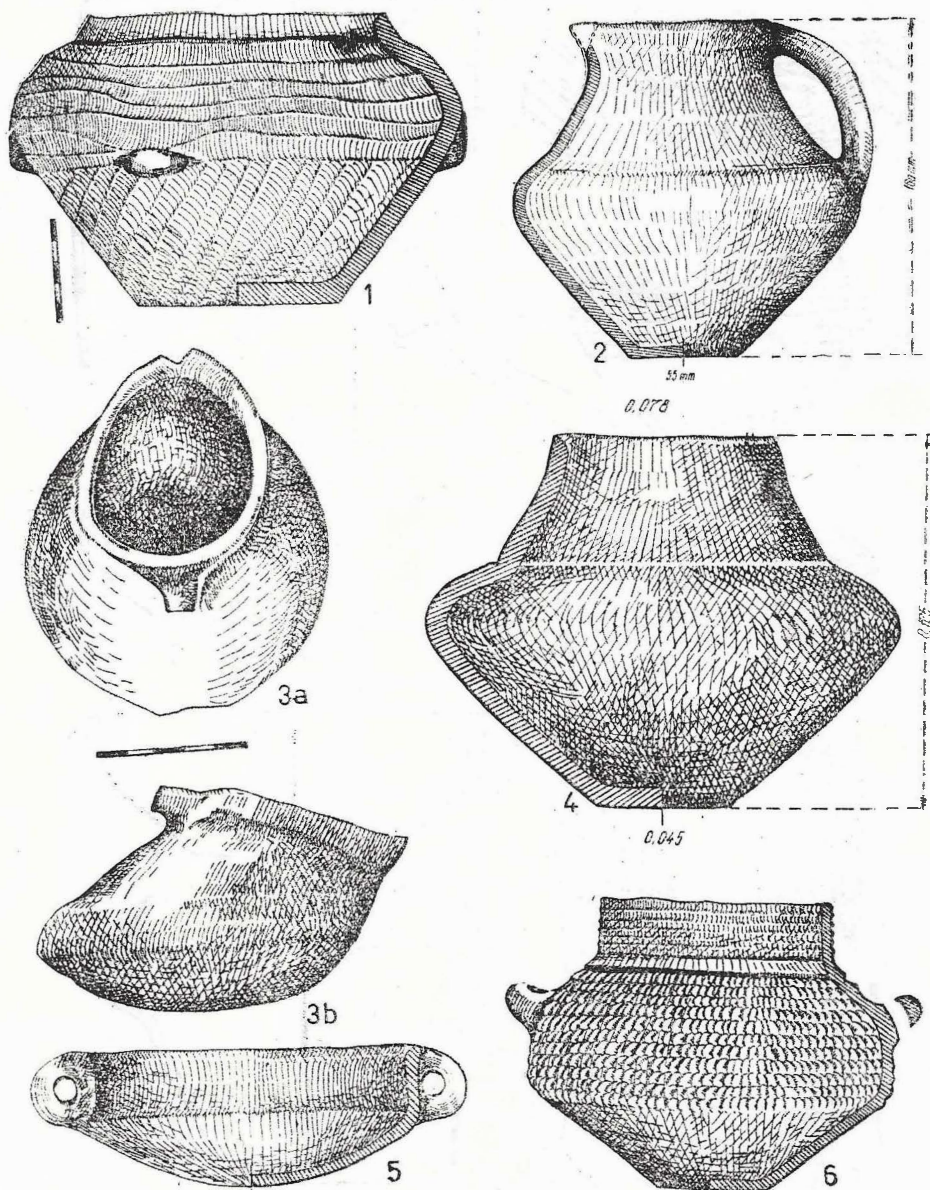

Fig. 7. Drăgănești-Olt — ,,Corboaica" : 1, 2, 4 — 6 vase din stratul superior ; 3 a, 3 b din stratul mijlociu.

Starea fragmentară a ceramicii nu ne îngăduie, încă, să putem preciza toate formele vaselor și dimensiunile acestora. Ele se pot reduce totuși la câteva forme de bază pe care le enumerăm în ordinea frecvenţei şi anume : străchini : (fig. 4/10—30 ; 5/3, 6 a, 6 b ; castroane (fig. 4/1—6 ; 6/1 ; 6 ; 9/3) vase piriforme cu buza scurtă și umărul puternic conturat (fig. 5/4 ;

7/1 ; 8/1,6 ; 9/1 ; 10/11, 15), vasele-borcan (fig. 4/3), vase cu corp bombat de dimensiuni variate, cu gât cilindric, uneori ornamentat (fig. 5/1 a ; 6/3 ; 7/4 b ; 10/2—4), căni (fig. 7/2), capace (fig. 5/5 a, 5 b, 7 a, 7 b ; 6/4), mai rar boluri (fig. 3/3 ; fig. 4/8, 9), vasul askos (fig. 7/3 a, 3 b), vasele de provizii (fig. 10/16) și ceștile (fig. 3/1, 3 ; 5/2 ; 7/7).

Deși toate aceste vase sunt comune în așezările gumelnițene [8] și sălcuțene [9] cercetate până în prezent, evoluția, dar mai ales frecvența acestora în decursul fiecărei faze în parte nu s-a urmărit încă.

Începând cu faza Gumelnița A 2 (II) majoritatea formelor de vase descoperite în stratul inferior sunt deja constituite, iar evoluția lor până în ultima fază (C) este abia perceptibilă (fig. 4).

Majoritatea străchinilor tronconice din stratul inferior (faza A 2) sunt de dimensiuni mijlocii și au buza îngroșată (fig. 4/13, 14, 16) sau ușor arcuită în interior (fig. 4/10, 12, 15, 18, 20) și mai rar teșită în afară (fig. 4/11,19). În stratul mijlociu și superior (fazele B 1 și B 2) străchinile cunosc o ușoară evoluție printr-o îngroșare sau arcuire mai accentuată a buzelor (fig. 4/21—23). În faza finală (C) acestea capătă dimensiuni impresionante (fig. 4/24, 27) până la 0,50 diametru, cu buzele îngroșate și arcuite scurt în interior (fig. 4/24, 27, 28—30). Forme asemănătoare ne amintesc de cele descoperite mai demult în stratul inferior din așezarea de la Sălcuța [10] fazele I și II. O evoluție abia perceptibilă se poate observa și la castroanele bitronconice, cu corpul tronconic înalt și partea superioară scurtă și înclinată în interior (fig. 4/1—6 ; 6/7). Ele sunt identice ca formă și dimensiuni cu cele din așezarea de la Sălcuța [11], faza II, care au partea superioară scurtă și ușor arcuită, sub care se află o toartă apucătoare perforată orizontal, mai rotunjită.

Deosebiri la fel de mici se pot constata între vasele piriforme cu gât scurt și umăr proeminent (fig. 8/1) descoperite la baza stratului mijlociu, la 2 m adâncime, și cele din stratul superior (fig. 8/1) de la 0,60 m adâncime. Ele sunt frecvente în majoritatea așezărilor gumelnițene cercetate : Gumelnița [12], Căscioarele [13], Hârșova [14], Jilava [15] etc. și mai rare în așezarea de la Sălcuța.

Capacul în formă de calotă neornamentat (fig. 6/4) sau ornamentat cu culoare albă și roșie crudă (fig. 5/7a ; 7b ; 10/10), provenit de la baza stratului mijlociu, capătă în stratul următor o formă conică și este ornamentat cu motive incizate (fig. 5/5 a, 5 b). În nivelul final capacul are o formă conică înaltă și este ornamentat cu caneluri și puncte impunse. Căpăcelul în formă de calotă cu apucătoarea modelată în formă de casă miniaturală (fig. 8/7) tipic gumelnițeană [16] se întâlnește începând din stratul mijlociu.

[8] Gh. Ștefan, *op. cit.*, p. 152—168 ; Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 65—70 ; D. Berciu, *op. cit.*, p. 429—470.
[9] *Ibidem*, p. 254—309.
[10] *Ibidem*, p. 256, fig. 89 ; p. 263, fig. 96.
[11] *Ibidem*, p. 298, fig. 124.2.
[12] Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 67, fig. 10,3.
[13] Gh. Ștefan, *op. cit.*, p. 156, fig. 17.
[14] Doina Galbenu, SCIV, 13, 1962, 2, p. 294, fig. 8/1 ; p. 298, fig. 12/2.
[15] E. Comșa, Dacia, N. S., 20, 1976, p. 116, fig. 15/22, 23 ; p. 119, fog. 18/20—22.
[16] Vl. Dumitrescu, SCIV, 16, 1965, 2, p. 221, fig. 3.

Vasele bitronconice de dimensiuni mici și mijlocii, majoritatea fără toartă, dar ornamentate cu caneluri pe umăr și gâtul cilindric (fig.4/6; 8/2—4) sunt caracteristice numai ultimului nivel de locuire de la 0,30—0,40 m adâncime (L 1).

Stratului superior (nivelul 7, L 3) îi aparțin și ceștile de mici dimensiuni prevăzute cu torți rotunjite (fig. 6/5, 6; 7/5) identice ca formă și profil cu cele descoperite în așezarea de la Sălcuța [17], faza II b. O situație asemănătoare se repetă și cu cănile cu plisc (fig. 7/2) descoperite pe fundul

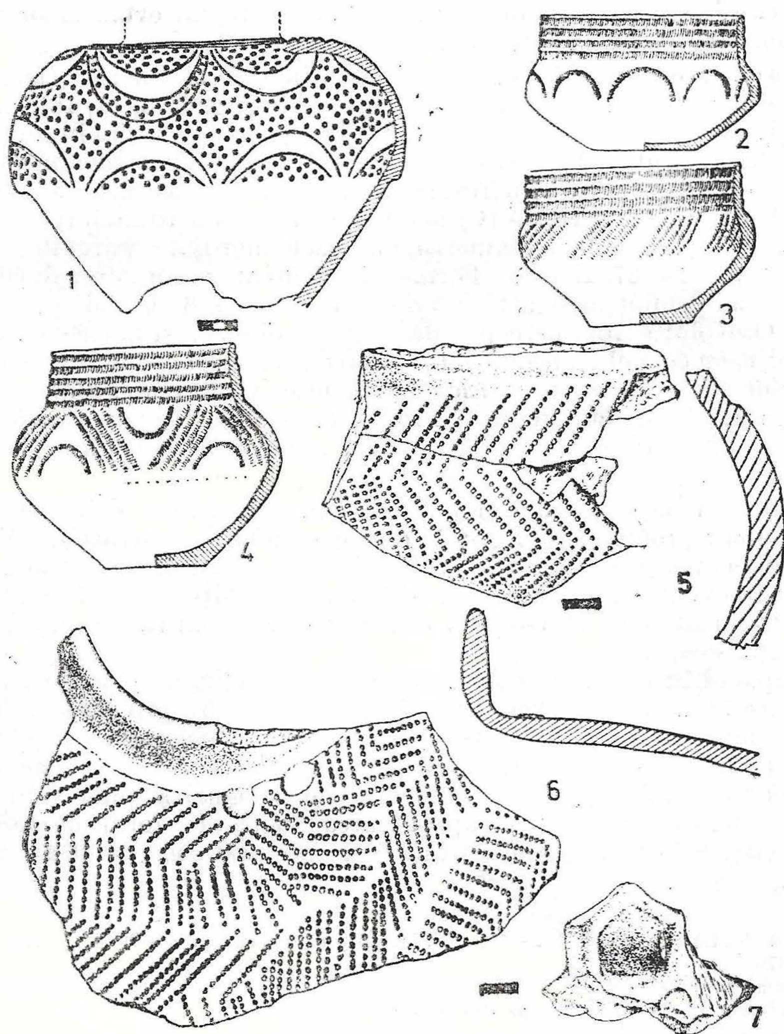

Fig. 8. Drăgănești-Olt — „Corbonica": 1—4 vase din stratul superior (nivelul 10); 5—7 din stratul mijlociu.

[17] D. Berciu, *op. cit.*, p. 284, fig. 113/4, p. 294, fig. 121/2.

locuinței nr. 3 (fig. 3/1) identice ca formă cu cele de la Sălcuța [18], faza II c.

Vasul askos (fig. 7/3 a, 3 b), descoperit în stratul mijlociu la 1,50 m adâncime este asemănător ca formă cu cele descoperite în așezările de la Căscioarele [19] și Jilava [20].

Castronul (fig. 6/7) are aceeași dimensiune și formă cu exemplarul descoperit în locuința nr. 9 de la Sălcuța [21], faza II c.

Dar ceea ce apropie și mai mult, până la identitate, ceramica descoperită în tell-ul de la Drăgănești-Olt de cea din așezările gumelnițene sunt tehnica de ornamentare și motivele folosite pe aceleași forme de vase. Se întâlnesc aceleași tehnici ornamentale folosite pe ceramica culturii Gumelnița [22] : decorul reliefat, incizat excizat, scrijelat, apăsat, imprimat și pictat cu grafit.

Decorul reliefat realizat în tehnica barbotinei se întâlnește pe ceramica de uz comun din toate nivelurile de locuire sub forma barbotinei clasice și canelate (fig. 7/1). La fel de frecvent este brâul alveolat aplicat pe boluri sau pe alte forme de vase combinat cu motive de linii incizate (fig. 10/7). Alte motive apar sub forma unor benzi unghiulare (fig. 9/3; 10/16), coaste (fig. 9/1), cercuri combinate cu benzi unghiulare (fig. 9/3) și elipse (fig. 5/7 a, 7 b). Ele sunt cruțate din fondul vasului prin tehnica de tip Boian V-Gumelnița I a exciziei și scrijelării mărunte pe suprafețe largi uneori vopsite cu roșu (fig. 9/1) sau alb și roșu (fig. 5/7a, 7b) așa cum, de altfel, se poate vedea și pe ceramica gumelnițeană descoperită mai demult, în așezările de la Tangâru [23], Gumelnița [24], Căscioarele [25] și Cârcea [26] „Viaduct".

Decorul în șiruri de mici proeminențe frecvent în așezarea gumelnițeană de la Căscioarele [27] se întâlnește mai rar în tell-ul de la Drăgănești-Olt.

Ornamentul canelat de tradiție Boian, mai puțin cunoscut pe ceramica din aria culturii Gumelnița este frecvent numai în ultimul nivel de locuire (locuința nr. 1), unde s-au descoperit câteva vase bitronconice, de mici dimensiuni, ornamentate cu caneluri dispuse orizontal pe gâtul vasului (fig. 7/6; 8/2—4) și în căpriori combinate cu arcade, de asemenea canelate, pe umărul ușor bombat (fig. 8/2—4). Din același nivel s-a descoperit vasul de la fig. 8/1, ornamentat pe umărul proeminent cu șiruri paralele de arcade incizate având spațiul dintre ele ornamentat cu puncte împunse. Două vase provenite din așezarea de la Sălcuța [28] prezintă același sistem de ornamentare cu decor imprimat în spațiul dintre motivul arcadelor incizate sau pe toată suprafața vasului.

[18] *Ibidem*, p. 302, fig. 127/1 ; p. 303, fig. 128/1.

[19] Gh. Ștefan, *op. cit.*, p. 161, fig. 22/4 ; Silvia Marinescu-Bîlcu, Dacia, N. S., 34, 1990, fig. 1.

[20] E. Comșa, *op. cit.*, p. 119, fig. 18/12.

[21] D. Berciu, *op. cit.*, p. 296, fig. 124/2.

[22] Vl. Dumitrescu, SCIV, 17, 1966, 1, p. 70.

[23] D. Berciu, *op. cit.*, p. 460, fig. 236/2, p. 466, fig. 241/9, 10, 17 ; p. 468, fig. 242/1, 9, 12, 13 ; p. 469, fig. 243/1.

[24] Vl. Dumitrescu, SCIV, 17, 1966, 1, p. 83, fig. 29/2, p. 85, fig. 22/2, 5.

[25] Gh. Ștefan, *op. cit.*, p. 158, fig. 17.

[26] Marin Nica, AO, S. N., 4, 1985, p. 45, fig. 7/13.

[27] Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, București, 1974, p. 89, fig. 81.

[28] *Ibidem*, p. 94, fig. 91.

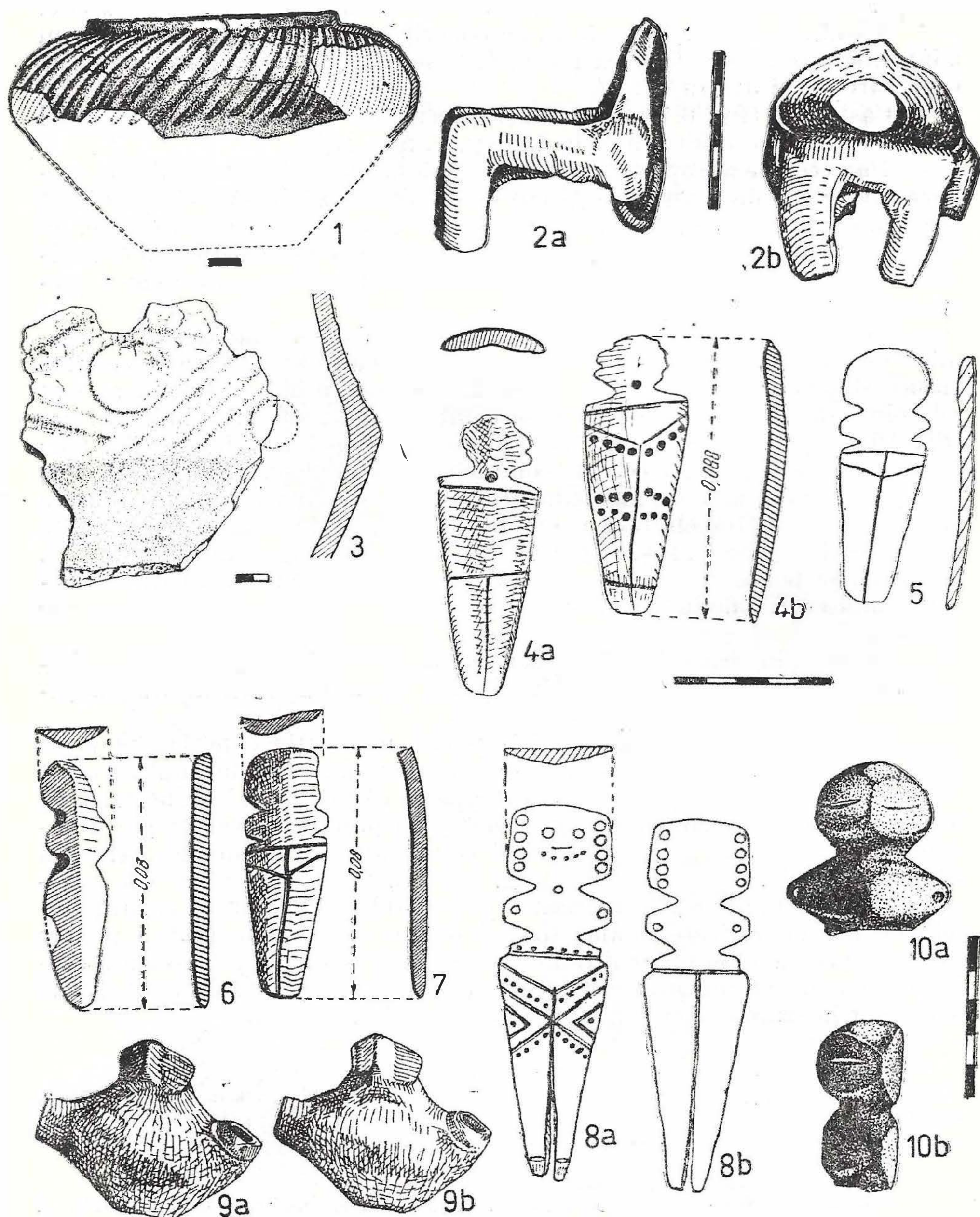

Fig. 9. Drăgănești-Olt — „Corboaica": 1 fragment de vas din stratul mijlociu; 3 din stratul inferior; 2 a, 2 b, 4 a, 4 b, 5—7 tron miniatural și idoli din os din stratul superior; 8 a, 8 b din stratul mijlociu; 9 a, 9 b, 10 a, 10 b văscior antropomorf și reprezentare antropomorfă de marmură din stratul mijlociu.

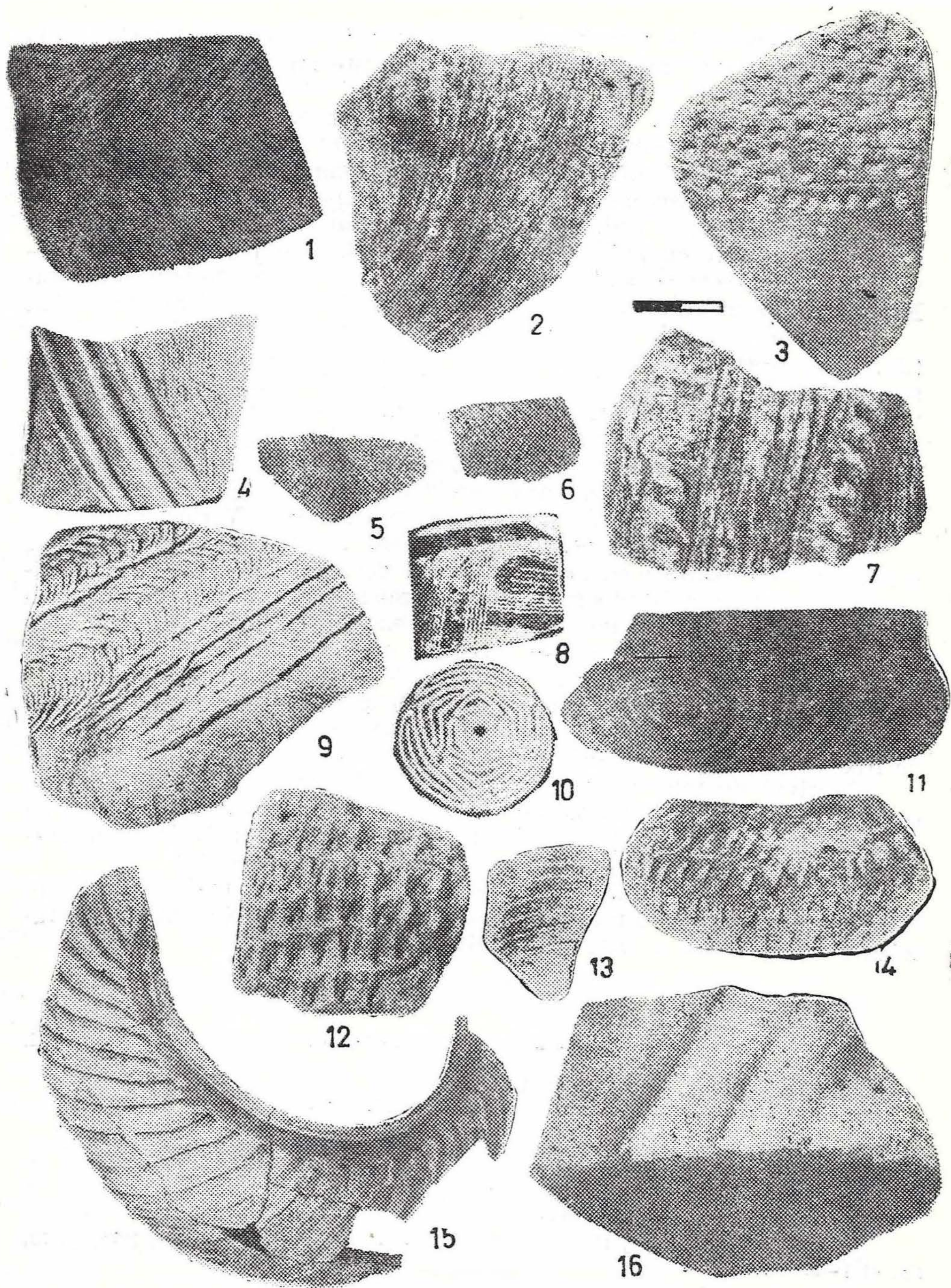

Fig. 10. Drăgănești-Olt — ,,Corboaica'' 1, 10, 16 ceramică ornamentată din nivelul inferior; 2—9, 11—15 din nivelul mijlociu.

S-ar părea că și strachina cu decor spiralic canelat în interior de la Sălcuța [29] aparține, împreună cu vasele amintite mai sus, aceluiași orizont de locuire.

După aprecierile lui Vladimir Dumitrescu [30], vasele acoperite cu gropițe împunse pe o bună parte din suprafață constituie o particularitate, mai rar întâlnită, în cultura Gumelnița. În schimb, în așezările culturii Sălcuța, în ultimul nivel de locuire de la Drăgănești-Olt și mai ales în așezările din aria culturii Bubany [31] motivul canelat și cel incizat în sistemul arcadelor umplute cu puncte imprimate constituie o particularitate deosebită. În acest sens se poate vorbi de un orizont cultural Bubany-Sălcuța-Krivodol a cărui graniță de est o reprezintă tell-ul de la Drăgănești-Olt.

Motivul de linii incizate ce cuprind întreaga suprafață a vaselor (fig. 10/1) descoperite în stratul inferior reprezintă o continuitate din fazele Boian V-Gumelnița I [32]. În stratul mijlociu (faza Gumelnița B1) vasele bitronconice sunt ornamentate pe umăr cu motive incizate „în labirint" (fig. 10/13), spirale (fig. 5/5a, 5b; 6/1; 10/11) și liniare (fig. 6/3) realizate cu un instrument cu vârful bont. Motive asemănătoare, realizate în aceeași tehnică, ornamentează vasele descoperite în așezările gumelnițene de la Căscioarele [33], Gumelnița [34], Sălcuța [35] și Verbicioara [36].

Un fragment de vas ornamentat cu linii scurte, incizate, în zig-zag este identic ca realizare cu un alt fragment descoperit în așezarea gumelnițeană de la Sărata-Monteoru [37]. Pe ceramica din stratul superior (faza Gumelnița B 2) motivul incizat este combinat cu cel imprimat (fig. 10/3) asemănător ceramicii de aceeași categorie din așezările gumelnițene de la Căscioarele [38] și Gumelnița [39].

Prin impresiunile realizate cu unghia (fig. 10/9) sau cu degetul (fig. 10/12) se realizează motive ce ne amintesc de cele din cultura Criș, la fel de frecvente în toate așezările gumelnițene și sălcuțene.

Motivul de mici triunghiuri obținut prin împunsături pe întreaga suprafață a vasului sau numai pe umăr (fig. 10/6) reprezintă o tehnică ornamentală veche, încă din faza Boian V [40] și pe care îl întâlnim și în stratul inferior din așezarea de la Gumelnița [41].

În aceeași tehnică a impresiunilor triunghiulare se realizează motive ce ne amintesc de cele din cultura Vădastra (fig. 10/14) frecvente și pe ceramica din faza finală a culturii Gumelnița [42].

[29] *Ibidem*, fig. 9●.

[30] *Ibidem*, p. 93.

[31] M. V. Garašanin, *Neolithikum und Bronzezeit in Serbien und Makedonien*, pl. 9/3; pl. 10/17.

[32] M. Nica, *op. cit.*, p. 39, fig. 3/6, 10,12.

[33] Gh. Ştefan, *op. cit.*, p. 160, fig. 20/5, p. 175, p. 176, fig. 36/4, 5, 7.

[34] Vl. Dumitrescu, SCIV, 17, 1966, 1, p. 67, fig. 10/4.

[35] Idem, *Arta preistorică in România*, București, 1974, p. 92, fig. 88.

[36] D. Berciu, *op. cit.*, p. 126, fig. 16.

[37] I. Nestor și Eugenia Zaharia, Dacia N. S., 12, 1968, p. 30, fig. 6/10.

[38] Gh. Ștefan, *op. cit.*, p. 174/fig. 34/8.

[39] Vl. Dumitrescu, SCIV, 17, 1966, 1, p. 86/3, 5, 6, 7, 11, idem, Dacia, 2, 1925, p. 7●, fig. 41/1—3.

[40] M. Nica, *op. cit.*, p. 38, fig. 2/10, 11; p. 39, fig. 3/15.

[41] Vl. Dumitrescu, SCIV, 17, 1966, 1, p. 72, fig. 13/3.

[42] Idem, *Arta preistorică în România*, București, 1974, p. 89, fig. 82; Gh. Ştefan, *op. cit.*, p. 173, fig. 33/20; p. 174, fig. 34/34.

Un văscior bitronconic cu gâtul cilindric canelat și umărul bombat ornamentat cu mici alveole obținute prin imprimare (fig. 7/6) într-o manieră aparte a fost descoperit în locuința nr. 1 din ultimul nivel de locuire. Ceramica pictată cu grafit se întâlnește mai rar decât în alte așezări gumelnițene și sălcuțene, fiind mai frecventă în stratul inferior (fig. 5/2) și la baza stratului mijlociu (fig. 5/3, 6a, 6b ; 10/8). Motivul dinților de lup pictat cu grafit pe gâtul ceștii de la fig. 5/2 reprezintă o continuitate a aceluiași motiv, din faza Gumelnița I [43].

Motivul tablei de șah combinat cu cel liniar (fig. 5/6a, 6b) este de asemenea tipic gumelnițean [44] încă din fazele timpurii. Tehnica picturii cu grafit va fi folosită sporadic, pe interiorul străchinilor până în ultimul nivel de locuire.

O apariție sporadică începând încă de la baza stratului mijlociu (faza Gumelnița B 1) o reprezintă fragmentele ceramice de tip C ornamentate cu pieptenele (fig. 5/1a, 1b ; 8/5, 6 ; 10/5, 6), tehnică de origine răsăriteană în numeroase așezări din aria culturilor Cucuteni [45], Gumelnița [46] și Sălcuța [47] (faza IV).

Tehnica imprimării va fi repede adaptată, dezvoltată și folosită pe vasele cu umărul proeminent, fie sub forma imprimării șirurilor de puncte combinate în mod variat (fig. 5/1a, 1b ; 8/1), fie prin scrijelirea suprafețelor exterioare a vaselor de dimensiuni mai mari (fig. 10/14). Majoritatea motivelor de puncte imprimate pe vasele din fazele târzii de la Sălcuța [48], Căscioarele [49] și Gumelnița [50] își au originea în tehnica ornamentării cu pieptenul.

Obiectele de cult : idolii de os (fig. 9/4a—8) și marmură (fig. 9/10a, 10b), vasul antropomorf (fig. 9/9a, 9b), casa miniaturală (fig. 8/7) și tronul miniatural (fig. 9/2a, 2b) constituie dovezi în plus că tell-ul gumelnițean de la Drăgănești-Olt s-a format și dezvoltat în plină arie a culturii Gumelnița, cunoscând toate fazele de evoluție începând de la sfârșitul culturilor neolitice Boian (faza V) și Vădastra și sfârșind cu ultima fază cu ceramică canelată și imprimată de tip C, cunoscută în literatură sub numele de complexul cultural Bubany-Sălcuța-Krivodol. Idolii de os (fig. 9/4a — 8b) sunt lucrați în aceeași tehnică și au aceeași înfățișare ca cei descoperiți în așezările gumelnițene de la Tangâru [51], Pietrele [52], Căscioarele [53], Măgura Cunești [54] etc. și de la Sălcuța [55].

[43] Vl. Dumitrescu, Dacia, 2, 1925, p. 74, fig. 49 ; M. Simon, SCIVA, 30, 1979, 3, tab. VI ; material ceramic inedit descoperit în așezarea de zip boian V-Gumelnița A I (I) de la Fărcașu de Sus — ,,Săliște''.

[44] M. Simon, *op. cit.*,

[45] I. Nestor, Eugenia Zaharia, *op. cit.*, p. 19. fig. 1/3, 4.

[46] Elena Lăuzrcă, Peuce, 10, 1992, 2, p. 10, pl. II/5—9 ; p. 11, pl. III/1—4. A se vedea bibliografia legaltă de această problemă.

[47] D. Berciu, *op. cit.*, p. 315, fig. 137/11.

[48] Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, București, 1974, p. 94, fig. 91.

[49] *Ibidem*, p. 85, fig. 74 ; p. 87, fig. 78.

[50] *Ibidem*, p. 90, fig. 84,

[51] D. Berciu, BMJV, 1, 1935, p. 33, fig. 36, 38. p. 34, fig. 41 ; E. Comșa, Peuce, 10, 1992, 2, f, 5, fig. 3.

[52] D. Berciu, *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*, București, 1956, p. 51, fig. 66/1—5.

[53] E. Comșa, *op. cit.*, p. 3, fig. 1 ; Vl. Dumitrescu, op, cit., p. 247, fig. 270, 271.

[54] M. Neagu, *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, Călărași, 1977, p. 94, fig. 4.

[55] D. Berciu, *Contribuții ...*, p. 334, fig. 157/2.

[56] P. Roman, SCIVA, 29, 1976, 2, p. 215—223.

Idolul de os (fig. 9/8a, 8b) descoperit în stratul mijlociu (Gumelnița A) este frumos ornamentat și stilizat, având indicate și labele picioarelor cu incizii fine, constituind, în același timp, una dintre piesele cele mai reprezentative din aria culturii Gumelnița. Reprezentarea antropomorfă din marmură (fig. 9/10a, 10b) constituie, ca tehnică și formă apropiată de cea din neoliticul mijlociu, o excepție în aria culturii Gumelnița.

Văsciorul antropomorf (fig. 9/9a, 9b), împreună cu celelalte piese de cult, deși nu sunt atât de expresive ca realizare artistică, constituie dovezi în plus, împreună cu săpăliga din corn de cerb (fig. 6/8a, 8b) și dăltița din gresie (fig. 6/2a, 2b) că tell-ul de la Drăgănești-Olt, punctul „Corboaica", face parte din aria culturii Gumelnița, ca de altfel toate așezările eneolitice situate pe ambele maluri ale Oltului și Jiului, inclusiv așezările sălcuțene din centrul și vestul Olteniei care nu reprezintă altceva decât o prelungire într-o fază mai târzie a culturii Gumelnița spre vest, impusă de presiunea comunităților răsăritene de tip Cernavodă I. Infiltrarea acestora, culturală și etnică, s-a produs după cum am văzut, la începutul fazei Gumelnița B, când apar și primele forme ceramice ornamentate în tehnica de tip C.

În această situație, nu mai poate fi acceptată teoria genezei culturii Sălcuța pe fondul neoliticului târziu de tip Vinča, iar după analogiile făcute de noi în text între ceramica de la Drăgănești-Olt și Sălcuța, sincronizările stabilite între cele două civilizații Gumelnița și Sălcuța nu mai corespund noilor realități arheologice, constatare făcută de Petre Roman [56] încă din anul 1978.

Prin prezentarea sumară a recentelor rezultate obținute din săpăturile efectuate în tell-ul de la Drăgănești-Olt am încercat să concretizăm răspunsurile la problemele sau întrebările puse de colegul nostru Petre Roman, în anul 1981, în succintul, dar sugestivul său studiu „Modificări în structura etno-culturală a Europei de sud-est în eneoliticul târziu" (publicat în SCIV, 32, 1981, 2).

LE TELL ÉNÉOLITHIQUE DE TYPE GUMELNIȚA DE DRĂGĂNEȘTI-OLT LIEU-DIT „CORBOAICA"

RÉSUMMÉ

Les fouilles archéologiques de 1990, efféctuées dans le tell énéolithiques du sud de la ville de Drăgănești-Olt (fig. 1) ont mis èu jour une couche d'habitat ayant une épaisseur de 3 m (fig. 2/2). Cette couche est constituée par dix plates-formes d'argile (fig. 2/2) des habitations de surface de grandes dimensions (fig. 2/1) et d'une couche de centre épaisse de 0,70 m.

La céramique de type Gumelnița découverte dans la couche inférieure (les niveaux 1—4) appartient à la phase Gumelnița A_2 (fig. 4/1—3, 9—20; 5/2, 7 a, 7 b; 6/7; 9/3; 10/1, 10, 16); celle de la couche moyenne à la phase Gumelnița B (fig. 4/21—23, 25, 26; 5/1 a, 1b, 3—6; 6/1—4, 8a, 8b; 7/3 a, 3b; 8/5—7; 9/1; 8a— 10 b; 10/2—9, 11—15). Les derniers deux niveaux d'habitat (les niveaux 9 et 10) appartiennent a l'horizon à ceramique cannelée de type Gumelnița C et à l'ensemble culturel Bibany-Sălcuța-Krivodol (fig. 4/24, 27, 28—30; 6/5, 6; 7/1, 2, 4—6; 8/1—4; 9/2 a, 2 b, 4 a—7; 10/14).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Drăgănești-Olt — ,,Corboaica" : plan général du tell.

Fig. 2. Drăgănești-Olt — ,,Corboaica". 1 plan général des sections III et IV ; 2 profil de la paroi Ouest de la section III ; 3 profil de la paroi Ouest de la section IV avec l'habitation 3.

Fig. 3. Drăgănești-Olt — ,,Corboaica" : 1, 3 complexe de vasses de la culture de Gumelnița dans l'habitation nº 1 ; 2 tombe du commencement de l'époque du bronze, culture de Glina ; 4 section IV.

Fig. 4. Drăgănești-Olt — ,,Corboaica" : 1—23, 25, 26, 28—30 profils des cases de differents niveaux ; 24, 27 écuelles du niveau 9.

Fig. 5. Drăgănești-Olt — ,,Corboaica" : 1a, 1b, 3—6 vases de la couche moyenne ; 2, 7a, 7b, de la couche inférieure.

Fig. 6. Drăgănești-Olt — ,,Corboaica" 1, 3, 4, vases de la couche moyenne ; 5, 6, de la couche supérieure 7 de la couche inférieure ; 2a, 2b, 8a, 8b petit ciseau et serfonette en bois de cerf de la couche moyenne ;

Fig. 7. Drăgănești-Olt — ,,Corboaica" : 1, 2, 4—6 vases de la couche supérieure 3a, 3b de la couche moyenne.

Fig. 8. Drăgănești-Olt — ,,Corboaica" : 1—4 vases de la couche supérieure (niveau 10); 5—7 de la couche moyenne.

Fig. 9. Drăgănești-Olt — ,,Corboaica" : 1 fragment de vase de la couche moyenne ; 3 de la couche inférieure ; 2a, 2b, 4a, 4b, 5—7 trône en miniature et idols en os de la couche supérieure ; 8a, 8b, de la couche moyenne ; 9a, 9b, 10a, 10b petit vase anthropomorphe et figure anthropomorphe en marbre, de la couche moyenne.

Fig. 10. Drăgănești-Olt — ,,Corboaica" : 1, 10, 16 céramique decorée de la couche inférieure ; 2—9, 11—15 de la couche moyenne.

CÂTEVA DATE DESPRE AȘEZĂRILE DIN SEC. VI ȘI XVI DE LA PIATRA-SAT (JUD. OLT) PUNCTELE „NUCET" ȘI „VADUL CODRII"

de M. NICA și ELENA DELEANU

Primele sondaje din toamna anului 1984, pe marginea botului terasei inferioare a Oltului, din punctul „Nucet", scoteau la iveală, în cadrul secțiunii II, pe lângă câteva complexe neolitice Boian II [1] și Vădastra [2], fazele târzii, resturile unui bordei din sec. VI. Groapa bordeiului nr. 1, în formă rectangulară, cu podina săpată la 0,65 m față de nivelul de călcare al așezării medievale timpurii, era conservată doar pe jumătate, respectiv latura și colțul de nord unde se afla vatra cuptorului în formă de potcoavă alungită, împreună cu câteva fragmente ceramice și pietre de râu prăbușite pe crusta puternic arsă și pe latura de vest a cuptorului (fig. 2/9). Latura de est a bordeiului nr. 1 măsura doar 3 m. S-a putut reconstitui doar un borcan (fig. 2/8) cu corpul bombat, nu prea înalt (de 0,15 m) și gâtul unui alt borcan de dimensiuni ceva mai mari (fig. 2/7). Ambele forme ne amintesc de cele descoperite în așezările de la Ipotești și Gropșani.

Tot în secțiunea II a fost identificat bordeiul nr. 2, la câțiva metri de primul, dar care nu a putut fi dezvelit încă.

Situațiile cele mai bogate ni le-au oferit, însă, săpăturile sistematice efectuate în punctul „Vadul Codrii", unde săpăturile începând din 1985 au dus la identificarea a două așezări de tip Boian [3] și Ipotești-Cândești, suprapuse de un cimitir de la sfârșitul sec. XVI [4].

Prin prelungirea spre nord-vest a secțiunilor II, III, VI și VII s-au descoperit în vara anilor 1990 și 1991, gropile a 3 bordeie, grupate pe o suprafață de 18 m², deci foarte apropiate între ele (fig. 1).

Groapa bordeiului nr. 1 (fig. 1) de formă dreptunghiulară orientată NE-SV avea dimensiunile de 6,35 m × 3,35 m. Pe podina, din pământ bătut care se afla la 0,80 m adâncime față de nivelul de călcare prefeudal, s-au descoperit două vetre circulare cu dimensiunile de 0,85 m și respectiv 0,50 m. Prima vatră cu diametrul de 0,85 m a aparținut unui cuptor cu bolta prăbușită, în apropierea căruia se afla lavița, mai ridicată decât podeaua cu 0,25 m. În jurul acesteia s-au găsit numeroase fragmente ceramice și bucăți de cărămidă romană folosite la construirea cuptorului. Vatra a II-a amenajată spre colțul de nord a bordeiului a fost deranjată de groapa mormântului nr. 16.

De altfel, întregul complex de locuire a fost deranjat de gropile mormintelor 16, 18, 22, 25, 37 și 39 așa cum se poate vedea și din planul săpăturii.

[1] M. Nica, I. Ciucă, AO, S.N., 6, 1989, p. 17—42.

[2] *Ibidem.*

[3] *Ibidem.*

[4] *Ibidem*, p. 18, fig. 1.

Bordeiul nr. 2 (fig. 1) a fost identificat la 2,50 m sud de groapa bordeiului nr. 1. Groapa bordeiului nr. 2, de formă rectangulară, cu dimensiunile de 3,80 × 3,60 m, era săpată la 0,75 m adâncime față de nivelul de călcare al așezării prefeudale (fig. 1).

Cuptorul de încălzit, de formă dreptunghiulară, cu dimensiunile de 0,65 × 0,55 m, construit din cărămizi romane de la Acidava, era situat în colțul de nord al bordeiului, opus intrării de pe colțul de sud (fig. 1). Bolta acestuia, construită tot din cărămizi romane, avea înălțimea de 0,15 m.

Pe bolta cuptorului se aflau numeroase pietre și fragmente ceramice. Majoritatea fragmentelor ceramice împreună cu două vase întregi (fig. 2/4,5 ; 5/3,6) de tip Ipotești au fost descoperite în jurul cuptorului unde se afla o mare cantitate de cenușă.

Podina din lut bine bătut era perforată de o groapă situată pe lângă latura de sud și de gropile de morminte medievale (M 7, 8, 15, 23 și 24), așa cum se poate vedea și pe planul săpăturii (fig. 1).

Bordeiul nr. 3 (fig. 1). La capătul de vest al secțiunilor VI și VII și lângă colțul de sud al bordeiului nr. 1 a fost identificată groapa bordeiului nr. 3, de formă pătrată, cu dimensiunile de 3,50 × 3,50 m. Podina din lut bine bătut se afla la 0,80 față de la nivelul actual (fig. 1). Groapa bordeiului nr. 3 a fost săpată mai puțin adânc față de cele amintite mai sus.

Cuptorul construit tot din cărămizi romane aduse de la Acidava-Enoșești avea dimensiunile de 0,60 × 0,50 m, măsurate în interior, și era plasat tot în colțul de nord al locuinței (fig. 1 ; 3/1,2). Vatra cuptorului, de formă dreptunghiulară (0,60 × 0,50 m), era amenajată din 5 cărămizi, dintre care numai una întreagă, cu dimensiunile de 0,20 × 0,30 m (fig. 3/1,2).

Pereții cuptorului erau construiți din 6 cărămizi puse vertical (fig. 3/2). Pe cele două cărămizi care formau latura de nord a cuptorului se putea citi cu ușurință ștampila romană cu unitatea militară : *COH(ORS) I F(LAVIA) COM(MAGENORUM)* (fig. 4), constituind dovada elocventă că materialul pentru construirea cuptoarelor din bordeiele medievale timpurii de la ,,Vadul Codrii' era adus de autohtoni din cetatea romană de la Acidava-Enoșești, care se afla la aproximativ 4 km vest de așezare.

Cuptorul construit din cărămizi romane era acoperit cu un strat gros de pietre de râu și fragmente de cărămizi care prăbușindu-se s-au risipit pe o suprafață de 3 × 1 m, așa cum se poate vedea și pe planul săpăturii (fig. 1 ; 3/1). Printre pietre și în gura cuptorului s-au descoperit fragmentele a 5 vase din care 3 au putut fi întregite (fig. 2/1—3 ; 5/1, 2,5).

Adâncimea mică la care a fost săpată groapa bordeiului nr. 3, dimensiunile și amenajarea mai îngrijită a cuptorului din cărămidă romană împreună cu vasele-borcan, mai evoluate ca formă, sunt elemente care duc la concluzia că respectivul complex de locuire (B 3) este ulterior, cronologic, celorlalte bordeie descoperite până în prezent.

Cele 3 vase-borcan (fig. 2/1—3 ; 5/1, 2, 6) găsite în gura cuptorului din colțul de N al bordeiului nr. 3 sunt modelate cu mâna dintr-o pastă nisipoasă, cu pereții bine netezați, de culoare cărămizie sau cenușie, pete cafenii și cenușii. Profilul în formă de *S*, cu buza elegant arcuită în exterior, dă o

Vatră neolitică
Vatră sec. VI
Mormânt medieval
Cuptor sec. VI
Râșniță neolitică
Groapă modernă
Bordei sec. VI
Chirpic
Ciob

0 3m

Fig. 1. Piatra-sat ,,Vadul Codrii'' : planul general al așezării neolitice Boian, suprapusă de satul medieval timpuriu și de necropola medievală.

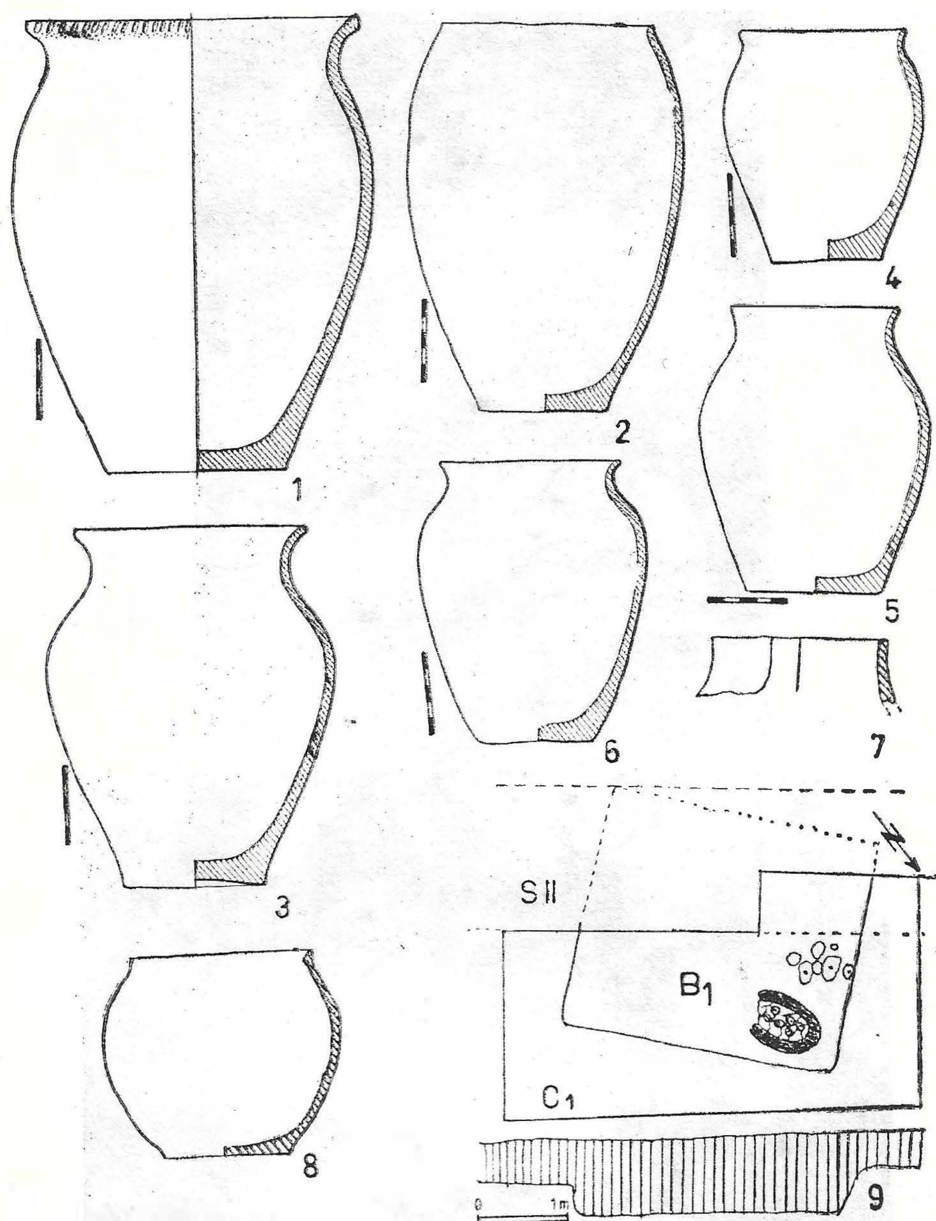
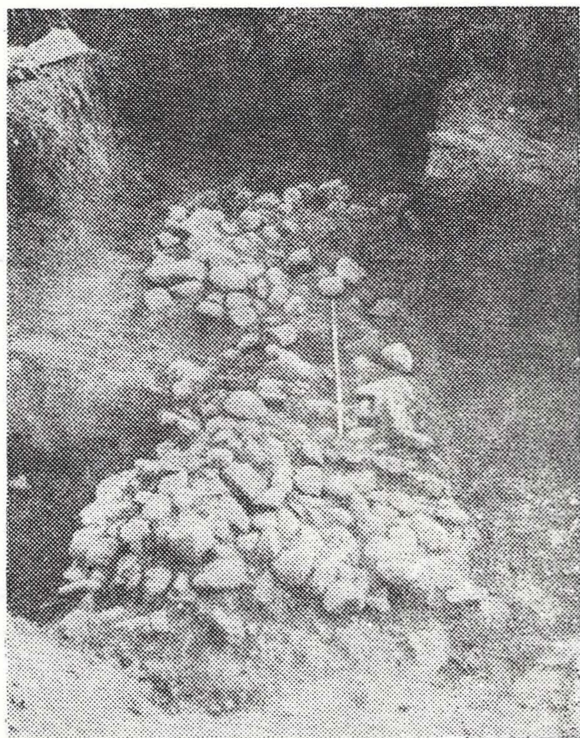

Fig. 2. Piatra-sat ,,Vadul Codrii'' : 1—3 vase-borcan din bordeiul nr. 3 ; 4, 5 din bordeiul nr. 2 ; 6 din bordeiul 1. ,,Nucet'' 9 planul și profilul bordeiului nr. 1 ; 7, 8 vase din bordeiul nr.1.

notă evoluată față de vasele-borcan descoperite în bordeiele 1 și 2. Acestea au buzele mai scurte, arcuite accentuat în exterior, iar umărul de asemenea proeminent (fig. 2/4—6) apropiindu-se, în acest sens de cele lucrate la roată din așezările medievale timpurii de la Ipotești și Gropșani.

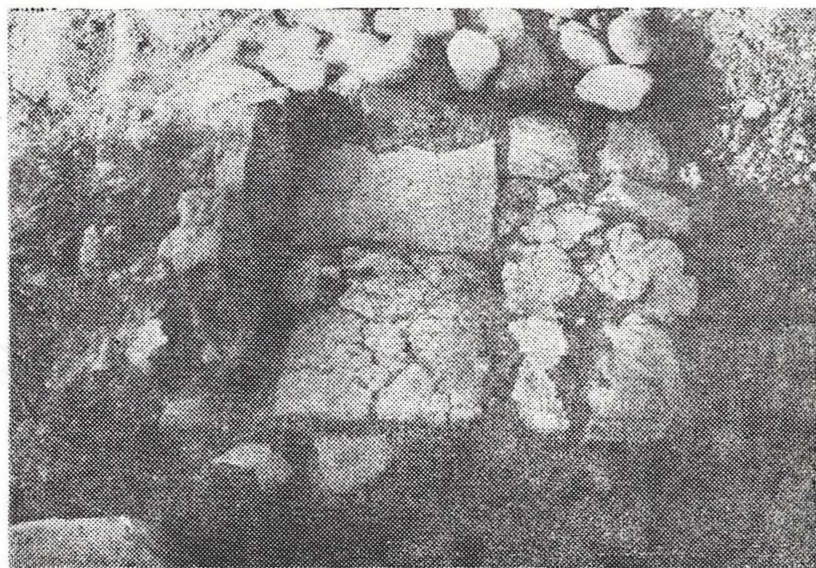

Fig. 3. Piatra-sat „Vadul Codrii": 1, 2 cuptorul bordeiului nr. 3.

Vasul borcan cu înălțimea de 28 cm (fig. 2/1; 5/2) din bordeiul nr. 3, ornamentat cu alveole pe buză, ne amintește de o formă asemănătoare ornamentată în același mod descoperit într-unul în bordeiele de la Gropșani-„Ovrei", posterior, cronologic, vaselor lucrate la roată din punctul „Gura Gurgotei" de la Gropșani.

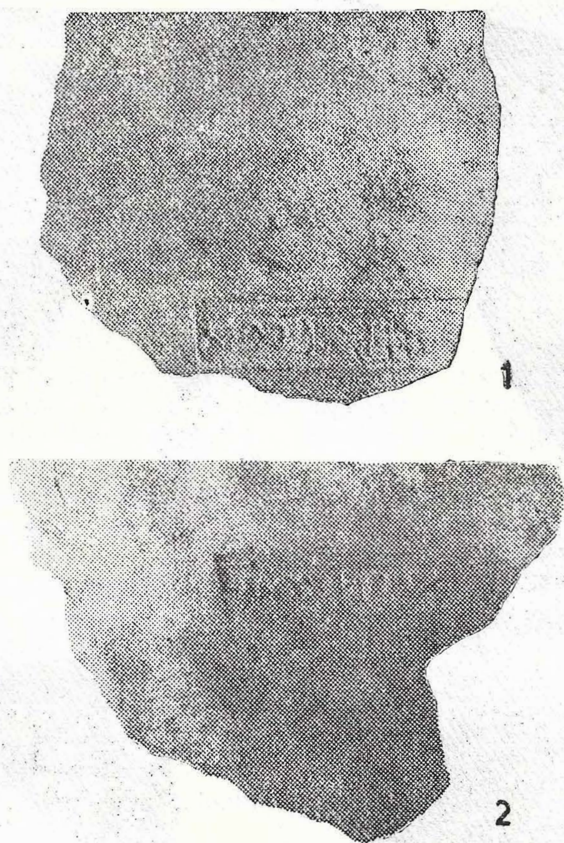

Fig. 4. Piatra-sat „Vadul Codrii": 1, 2 cărămizi romane ștampilate din cuptorul bordeiului nr. 3.

Majoritatea oalelor-borcan întregi sau fragmentare descoperită în cele 3 locuințe-bordeie din punctul Vadul-Codrii sunt lucrate cu mâna și foarte puține cu roata.

Ținând cont de aceste criterii, considerăm că așezarea de la Vadul Codrii este posterioară cronologic așezărilor de la Ipotești și Gropșani „Ovrei".

Vasul cu pereții bombați și fundul mai larg, descoperit în bordeiul nr. 1 de la Nucet, poate să aparțină unei etape mai timpurii.

Modul de construire a cuptoarelor cu cărămizi romane se mai cunoaște și în bordeiele de sec. VI descoperite la Romula [5] și Fărcașu de Sus [6], constituind în acest sens o regulă pentru toate așezările autohtonilor situate în apropierea castrelor sau a cetăților romane.

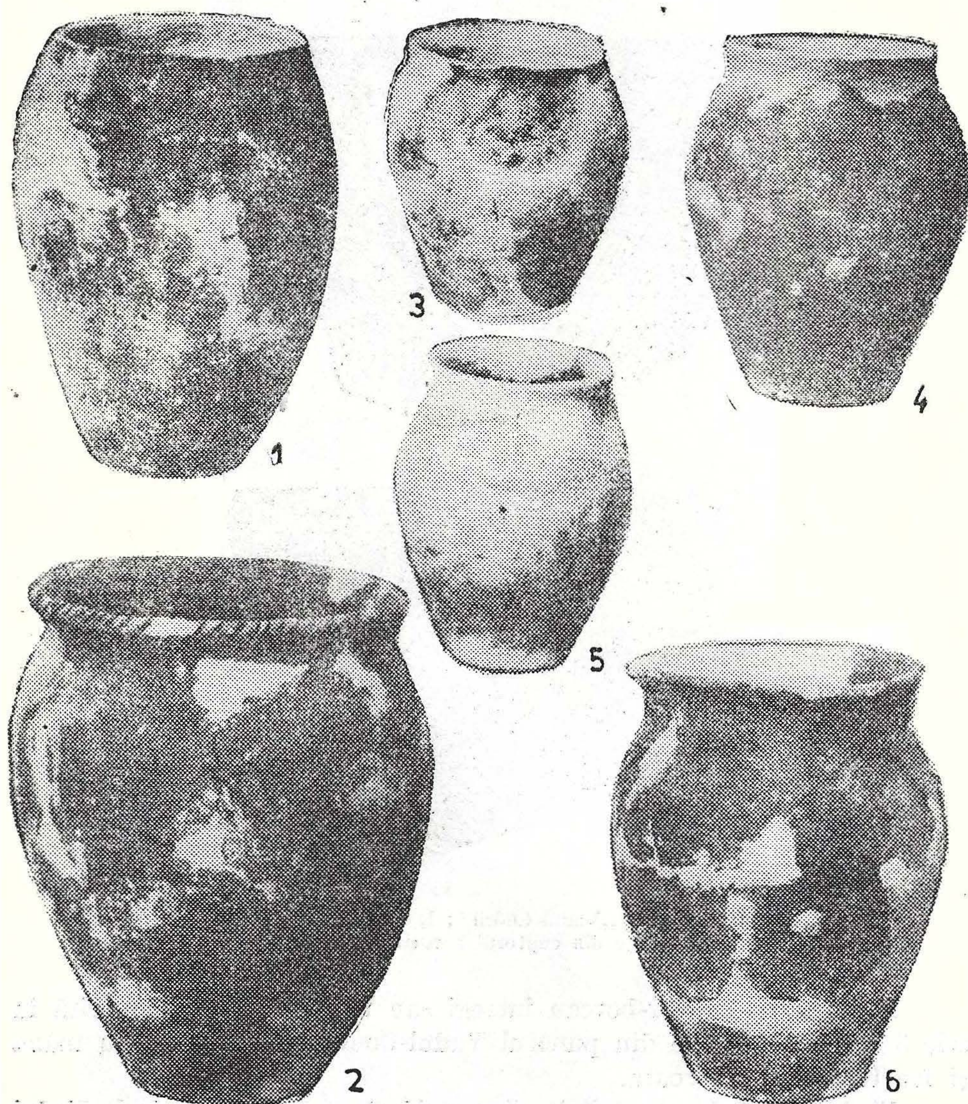

Fig. 5. Piatra-sat „Vadul Codrii" : 1, 2, 6 vase din bordeiul nr. 3 ; 3, 4 din bordeiul nr. 2; 6 din bordeiul nr. 1.

[5] Descoperiri inedite Gh. Popilian.
[6] Descoperiri inedite M. Nica.

Așezarea neolitică și cea medievală timpurie de la „Vadul Codrii" au fost suprapuse și deranjate de o necropolă de la sfârșitul sec. XVI.

Din totalul de 50 de morminte de inhumație descoperite în cimitirul de la „Vadul Codrii", 20 aparțin unor copii.

Majoritatea sunt lipsite de inventar. Doar 7 morminte, mai ales de copii, s-au găsit monede sau obiecte de podoabă după cum urmează:

M_1 = monedă ungurească emisă în anul 1596 cu reversul *PATRONA UNGARIAE*;

M_6 = 2 cercei de argint, două inele fragmentare și 7 bănuți de argint;

M_{11} = un șir de mărgele;

M_{27} = aspru turcesc de argint, Selim I 1512—1520;

M_{29} = 2 groși polonezi, 1509, Sigismund I 1506—1548;

M_{32} = denari, 4 monede ungurești din 1538 emise de Ferdinand I (1527—1556);

M_{36} = 1 monedă ungurească de argint — Maica Domnului cu pruncul, cu stemă, 1590.

Începând de la periferia așezării neolitice și a cimitirului se întinde satul medieval (sec. VI—XVI) care cuprinde, în lungul terasei inferioare a Oltului, din punctele „Nucet" și „Vadul Codrii" o suprafață de 1 km × × 200 m.

Fragmentele de cărămizi și ceramică descoperite la suprafața solului și în câteva gropi menajere din cadrul cimitirului sunt tipice sec. X—XI și XIV—XVI.

Caracteristice pentru sec. XIV sunt 3 funduri de străchini, inelare, smălțuite (fig. 6/1—3). Decorul sgrafiat este destul de variat, fondul de smalț galben fiind înviorat de motive florale (fig. 6/1a, 1b) sau geometrice, alcătuite din benzi punctate maroniu, dispuse radial și încadrate sau mărginite de benzi de linii paralele, incizate și smălțuite verzui (fig. 6/1a).

Medalionul central este realizat din cercuri concentrice. Într-un alt caz, fondul smălțuit, de culoare vernil aplicat pe fond alb, este înviorat de benzi de culoare verzuie închisă, mărginită de linii subțiri de culoare albastru închis (fig. 6/3a).

Grupa ceramicii smălțuite împreună cu cea decorată cu vopsea roșie din așezarea de la Piatra-sat se apropie, tipologic, de cea descoperită la Basarabi-Calafat [7] și este specifică așezărilor din partea de vest a regiunii Dunării de Jos.

Secolului al XVI-lea îi aparțin numeroase fragmente provenite de la urcioare cu gura largă și înaltă, (fig. 6/6) oale de diferite dimensiuni (fig. 6/4) capace, (fig. 6/5) sfeșnice etc. Continuarea săpăturilor în așezările medievale situate la jumătatea distanței dintre Piatra-sat și Brâncoveni vor aduce date inedite, necesare confirmării punctului „Vadul Codrii" ca un vad comercial însemnat în această zonă.

[7] Elena Busuioc și D. Vâlceanu, SCIVA, 27, 1976, 4, p. 495—515, fig. 8.

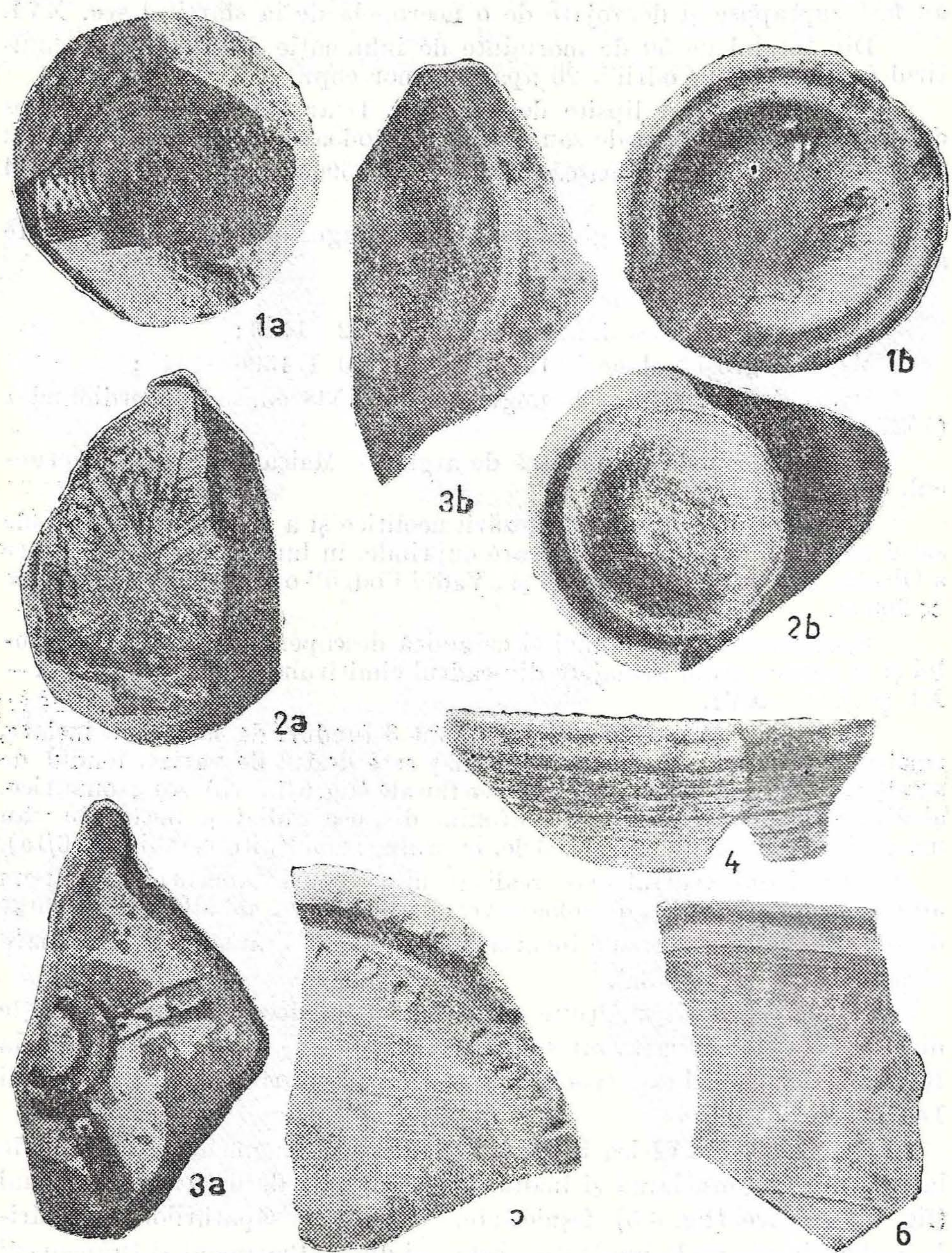

Fig. 6. Piatra-sat ,,Vadul Codrii'' : 1 a, 1 b, 2 a, 2b , 3 a, 3 b funduri de străchini smălţuite din sec. XIV ; 4, 5, 6 din sec. XVI.

QUELQUES DONNÉES SUR LES SITES DU VIe ET XVIe SIÈCLES DE PIATRA-SAT (DÉP-D'OLT), LIEUX-DITS ,,VADUL CODRII'' ET ,,NUCET''

RÉSUMMÉ

A l'occasion des fouilles arhéologiques effectuées en 1990 au lieu-dit ,,Vadul Codrii'', à moitié distance entre Brâncoveni et Piatra-sat, on a découvert, à côté de quelques complexes néolithiques de type Boian (phase Giuleşti), les fosses de trois huttes du haut Moyen Age, dérangées par un cimitière et par des fosses contenant de la céramique datant du XIVe et du XVIe siècles (fig. 1).

Les fours des huttes du haut Moyen Age étaient construites avec des briques romaines (fig. 3), apportées d'Acidava-Enoşeşti, portant, quelques unes, l'estampille de *COH(ors) I F (lavia) COM(magenorum)* (fig. 4).

La majorité des vases (fig. 2,5) et les fragments céramiques découverts autour des fours sont travaillés à la main et sont postérieurs chronologiquement à la céramique tournée du site d'Ipoteşti.

La céramique émaillée et sgraffitée du XIVe s. (fig. 6/1—3) est proche, du point de vue typologique, à celle découverte à Basarabi-Calafat.

Parmi les 50 tombes découvertes au cimitière de ,,Vadul Codrii'', 20 appartenaient à des enfants.

Dans 7 tombes on a trouvé des objets de parure (boucles d'oreille en argent, perles, anneaux) et des monnaies en argent hongroises, polonaises et turques.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Piatra-sat ,,Vadul Codrii'', plan général du site néolithique de type Boian, superposé par le village du haut Moyen Age et par la nécropole du XVIe s.

Fig. 2. Piatra-sat ,,Vadul Codrii'' : 1—3 vases de la hutte n° 3 ; 4—5 de la hutte n° 2 ; 6 de la hutte n° 1. ,,Nucet'' : 7, 8 vases de la hutte n° 1 ; 9 plan et profil de la hutte n° 1.

Fig. 3. Piatra-sat ,,Vadul Codrii'' : 1, 2 le four de la hutte n° 3.

Fig. 4. Piatra-sat ,,Vadul Codrii'' : 1, 2 briques romaines à estampille du four de la hutte n° 3 ;

Fig. 5. Piatra-sat ,,Vadul Codrii'' : 1, 2, 5 vases de la hutte n° 3 ; 3, 4 de la hutte n° 2; 6 de la hutte n° 1.

Fig. 6. Piatra-sat ,,Vadul Codrii'' 1 a, 1 b, 2 a, 2 b, 3 a, 3 b bases d'écuelles émaillées du XIVe s ; 4, 5, 6 du XVIe s.

CERAMICA MONUMENTALĂ DESCOPERITĂ LA CURȚI BOIEREȘTI DIN JUDEȚUL SUCEAVA *

de PARASCHIVA-VICTORIA BATARIUC

Cercetări de teren ca şi săpături arheologice întreprinse de-a lungul timpului au dus la descoperirea, pe teritoriul actualului judeţ Suceava, a urmelor unor construcţii care au fost considerate a fi curţile unor boieri : Tulova-Vornicenii Mari, Giuleşti, Spătăreşti, Bălineşti, Arbore, Părhăuţi, Todireşti, Tişăuţi, Drăgoieşti etc.

În cuprinsul acestor vestigii, pe lângă alte materiale, au fost descoperite cahle şi fragmente de cahle de mai multe tipuri constructive, cu un variat repertoriu decorativ, ca şi alte specii aparţinând ceramicii monumentale, precum cărămizile de faţadă şi discurile ornamentale.

La curtea de la *Tulova-Vornicenii Mari*, construită la sfârşitul secolului al XIV-lea şi aparţinând vornicului Oană — iar mai apoi fiilor săi [1] —, observaţiile făcute au arătat că „pereţii tuturor încăperilor au fost lucraţi pe o carcasă din nuiele, împletite pe pari verticali'', totul fiind acoperit cu lut [2], pereţi care au fost împodobiţi cu flori crucifere, discuri şi cărămizi paralelipipedice smălţuite în albastru de peruzea [3]. S-au găsit resturile unei platforme din pietre mari, calcinate, care formau — după opinia descoperitorilor — baza unei sobe [4]. De notat că aici s-au găsit şi câteva fragmente de cahle-oală, cu faţa deschisă, pătrată şi picior de montare tronconic [5].

La Giuleşti, *com. Boroaia*, în punctul numit *La Temelie*, în zona unde se presupune că se aflau vestigiile curţii boiereşti, nu s-a găsit nici un element care să se încadreze în grupa ceramicii monumentale [6].

La *Spătăreşti*, *com. Vadu Moldovei*, în punctul *La Hate* [7] sau *La Livadă* a fost descoperit un complex de tipul reşedinţelor boiereşti, cercetându-se mai multe locuinţe [8], de unde s-au recoltat, pe lângă alte materiale, fragmente de cahle şi discuri ornamentale [9]. Singurele exemplare de ceramică monumentală de la Spătăreşti „La Hate'', care au fost menţionate într-o publicaţie, provin din locuinţa L 1 [10].

* Articolul de faţă reprezintă textul revăzut al comunicării susţinute la Sesiunea Muzeului Moldovei, Iaşi, 10—12 decembrie 1990.

[1] M. Costăchescu, Cerc Ist, Iaşi, 5, 1930, p. 42—47.

[2] M. D. Matei, E. I. Emandi, *Habitatul medieval rural din Valea Moldovei şi din bazinul Şomuzului Mare, secolele XI—XVII*, Bucureşti, 1982, p. 108.

[3] *Ibidem*, p. 108—109, 113—114 ; Idem, SCIA—AP, 32, 1985, p. 7 cât şi informaţii de la domnul dr. M. D. Matei, căruia îi mulţumim şi pe această cale.

[4] M. D. Matei, E. I. Emandi, *Habitatul medieval rural din Valea Moldovei şi din bazinul Şomuzului Mare, secolele XI—XVII*, p. 108 şi nota 12.

[5] *Ibidem*, p. 108—109, 113, fig. 17/9.

[6] L. Bătrâna, A. Bătrâna, I. Vătămanu şi St. Şcorţanu, CA, 6, 1983, p. 86—88 ; L. Bătrâna, O. Monoranu, A. Bătrâna, CA, 7, 1984, p. 155, 158, 161.

[7] Punctul este cunoscut de către localnici sub denumirea de *Hatia* şi se află între satele Spătăreşti şi Dumbrăviţa, com. Vadu Moldovei.

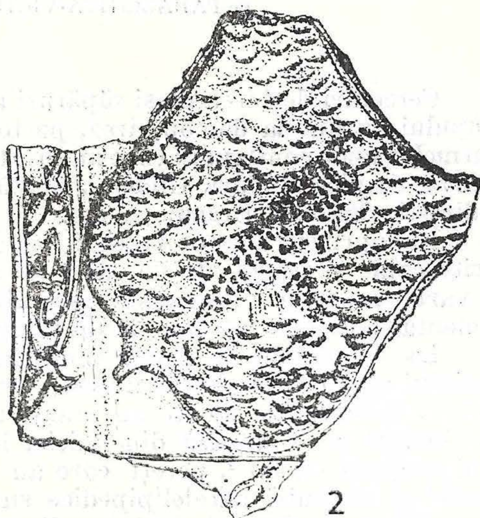
[8] L. Bătrâna, O. Monoranu, A. Bătrâna, CA, 8, 1986, p. 89, 92 ; S. Achim, Scânteia, nr. 13. 554 din 21 martie 1986.

[9] L. Bătrâna, O. Monoranu, A. Bătrâna, *op. cit.*, p. 92.

[10] *Ibidem.*

S C I V A, tomul 45, nr. 1, Bucureşti, ianuarie-martie 1994, p. 71—83

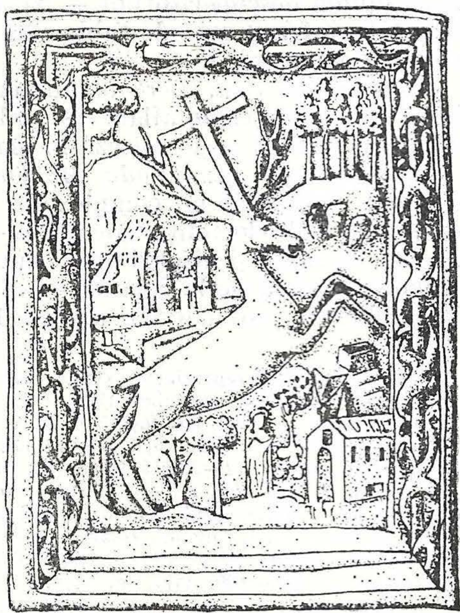

Fig. 1 Cahlă cu sfinții apostoli Petru și Pavel descoperită la Spătărești ,,La Hate'' (1), cahle cu steme descoperite la Părhăuți ,,Pe beci'' (2, 3), cahlă cu cerbul sfântului Hubertus descoperită la Todirești ,,La curte'' (4).

Discurile, cu diametrul între 16 şi 17 cm, decorate cu rozete tip ,,morişcă'' şi cu cerbi cu coarne rămuroase, păşind spre dreapta, au fost smălţuite în verde [11]. Cahlele, datate în sec. XV—XVI, nesmălţuite cât şi smălţuite — predominând cele nesmălţuite — au fost decorate cu subiecte inspirate de eposul cavaleresc — imagini de cavaleri în turnir [12], tineri dansatori în decor vegetal [13] — , elemente heraldice [14], povestiri hagiografice [15] sau motive geometrice de factură gotică cu rozase şi creneluri folosite cu precădere la coronamentul sobei [16]. Culorile de smalţ sunt verdele şi brunul cu diferitele lor nuanţe datorate arderii. Dintre cahlele inspirate de iconografia creştină se remarcă cea cu reprezentarea sfinţilor apostoli Petru şi Pavel, îmbrăcaţi în haine ample, cu falduri grele, figuraţi desculţi şi cu atributele lor tradiţionale : sfântul Petru cu cheia — Petrus claviger coeli —, iar sfântul Pavel cu spada, instrumentul martiriului său [17] (fig. 1/1). Fragmente de cahle cu acelaşi motiv decorativ au fost descoperite la Cetatea de Scaun a Sucevei [18] şi la vechea mănăstire a Moldoviţei [19].

Cele mai numeroase fragmente de cahle provin de la exemplare datând din sec. XV, despre soba din sec. XVI descoperitorii presupun că a fost dezafectată, iar piesele componente au fost refolosite, alături de materialul lemnos, deoarece nu s-au găsit decât puţine fragmente de cahle [20].

Despre cahlele de la Spătăreşti ,,La Hate'' s-a emis ipoteza că provin de la Baia, centrul urban cel mai apropiat şi că ilustrează tocmai legăturile economice şi culturale existente între acest oraş şi satele învecinate în epoca de maximă înflorire a acestuia (sec. XV—XVI) [21].

În stadiul actual al cercetării este greu de precizat cui a aparţinut complexul descoperit la Spătăreşti ,,La Hate''.

Cercetări de teren efectuate la Bălineşti, la circa 80 m est de biserica Sfântul Nicolae, ctitoria logofătului Ioan Tăutu, au dus la descoperirea vestigiilor vechii reşedinţe boiereşti [22]. S-au recoltat, între altele, fragmente de cahle nesmălţuite ca şi smălţuite în verde şi brun, cu diverse nuanţe. Cahlele descoperite aici aparţin mai multor tipuri constructive :

— cahle-oală, cu faţa deschisă, pătrată, picior de montare tronconic ;
— cahle pătrate, cu faţa plină, decor în relief, picior de montare tronconic ;

[11] Discurile au figurat în expoziţia : ,,Elemente decorative medievale — cahle'', organizată cu prilejul celei de a XXVI-a Sesiuni de rapoarte privind rezultatele cercetării arheologice din anul 1991, Iaşi, mai-iulie 1992.

[12] S. Achim, *op. cit.*, fig. 3.

[13] L. Bătrâna, O. Monoranu, A. Bătrâna, *op. cit.*, fig. 5/1.

[14] *Ibidem*, fig. 5/3. Fragmentele par a proveni de la o cahlă cu stema lui Ioan de Hunedoara, asemănătoare cu cele descoperite la Baia, cf. L. Bătrâna, şi A. Bătrâna, Suceava, 11—12, 1984—1985, p. 153, fig. 3.

[15] L. Bătrâna O. Monoranu, A. Bătrâna, *op. cit.*, p. 92, fig. 5/2.

[16] *Ibidem*, p. 92.

[17] L. Réau, *L'iconographie de l'art chretien*, III/III, Paris, 1958, p. 1038—1039 ; 1083—1084.

[18] P. V. Batariuc, *Catalogul colecţiei Romstorfer — ceramica ornamentală*, în ms.

[19] Gh. I. Cantacuzino, BMI, 3, 1971, p. 82, fig. 8.

[20] L. Bătrâna, O. Monoranu, A. Bătrâna, *op. cit.*, p. 92.

[21] *Ibidem.*

[22] M. Andronic, Suceava, 13—14, 1986—1987, p. 77—78.

Discurile, cu diametrul între 16 şi 17 cm, decorate cu rozete tip ,,morişcă'' şi cu cerbi cu coarne rămuroase, păşind spre dreapta, au fost smălţuite în verde [11]. Cahlele, datate în sec. XV—XVI, nesmălţuite cât şi smălţuite — predominând cele nesmălţuite — au fost decorate cu subiecte inspirate de eposul cavaleresc — imagini de cavaleri în turnir [12], tineri dansatori în decor vegetal [13] — , elemente heraldice [14], povestiri hagiografice [15] sau motive geometrice de factură gotică cu rozase şi creneluri folosite cu precădere la coronamentul sobei [16]. Culorile de smalţ sunt verdele şi brunul cu diferitele lor nuanţe datorate arderii. Dintre cahlele inspirate de iconografia creştină se remarcă cea cu reprezentarea sfinţilor apostoli Petru şi Pavel, îmbrăcaţi în haine ample, cu falduri grele, figuraţi desculţi şi cu atributele lor tradiţionale : sfântul Petru cu cheia — Petrus claviger coeli —, iar sfântul Pavel cu spada, instrumentul martiriului său [17] (fig. 1/1). Fragmente de cahle cu acelaşi motiv decorativ au fost descoperite la Cetatea de Scaun a Sucevei [18] şi la vechea mănăstire a Moldoviţei [19].

Cele mai numeroase fragmente de cahle provin de la exemplare datând din sec. XV, despre soba din sec. XVI descoperitorii presupun că a fost dezafectată, iar piesele componente au fost refolosite, alături de materialul lemnos, deoarece nu s-au găsit decât puţine fragmente de cahle [20].

Despre cahlele de la Spătăreşti ,,La Hate'' s-a emis ipoteza că provin de la Baia, centrul urban cel mai apropiat şi că ilustrează tocmai legăturile economice şi culturale existente între acest oraş şi satele învecinate în epoca de maximă înflorire a acestuia (sec. XV—XVI) [21].

În stadiul actual al cercetării este greu de precizat cui a aparţinut complexul descoperit la Spătăreşti ,,La Hate''.

Cercetări de teren efectuate la Bălineşti, la circa 80 m est de biserica Sfântul Nicolae, ctitoria logofătului Ioan Tăutu, au dus la descoperirea vestigiilor vechii reşedinţe boiereşti [22]. S-au recoltat, între altele, fragmente de cahle nesmălţuite ca şi smălţuite în verde şi brun, cu diverse nuanţe. Cahlele descoperite aici aparţin mai multor tipuri constructive :

— cahle-oală, cu faţa deschisă, pătrată, picior de montare tronconic;
— cahle pătrate, cu faţa plină, decor în relief, picior de montare tronconic;

[11] Discurile au figurat în expoziţia : ,,Elemente decorative medievale — cahle'', organizată cu prilejul celei de a XXVI-a Sesiuni de rapoarte privind rezultatele cercetării arheologice din anul 1991, Iaşi, mai-iulie 1992.

[12] S. Achim, *op. cit.*, fig. 3.

[13] L. Bătrâna, O. Monoranu, A. Bătrâna, *op. cit.*, fig. 5/1.

[14] *Ibidem*, fig. 5/3. Fragmentele par a proveni de la o cahlă cu stema lui Ioan de Hunedoara, asemănătoare cu cele descoperite la Baia, cf. L. Bătrâna, şi A. Bătrâna, Suceava, 11—12, 1984—1985, p. 153, fig. 3.

[15] L. Bătrâna O. Monoranu, A. Bătrâna, *op. cit.*, p. 92, fig. 5/2.

[16] *Ibidem*, p. 92.

[17] L. Réau, *L'iconographie de l'art chretien*, III/III, Paris, 1958, p. 1038—1039 ; 1083—1084.

[18] P. V. Batariuc, *Catalogul colecţiei Romstorfer — ceramica ornamentală*, în ms.

[19] Gh. I. Cantacuzino, BMI, 3, 1971, p. 82, fig. 8.

[20] L. Bătrâna, O. Monoranu, A. Bătrâna, *op. cit.*, p. 92.

[21] *Ibidem*.

[22] M. Andronic, Suceava, 13—14, 1986—1987, p. 77—78.

— cahle pătrate, traforate, picior de montare tronconic;
— cahle dreptunghiulare, cu faţa plină, decor în relief, picior de montare semicilindric;
— cahle dreptunghiulare, traforate, picior de montare semicilindric [23].

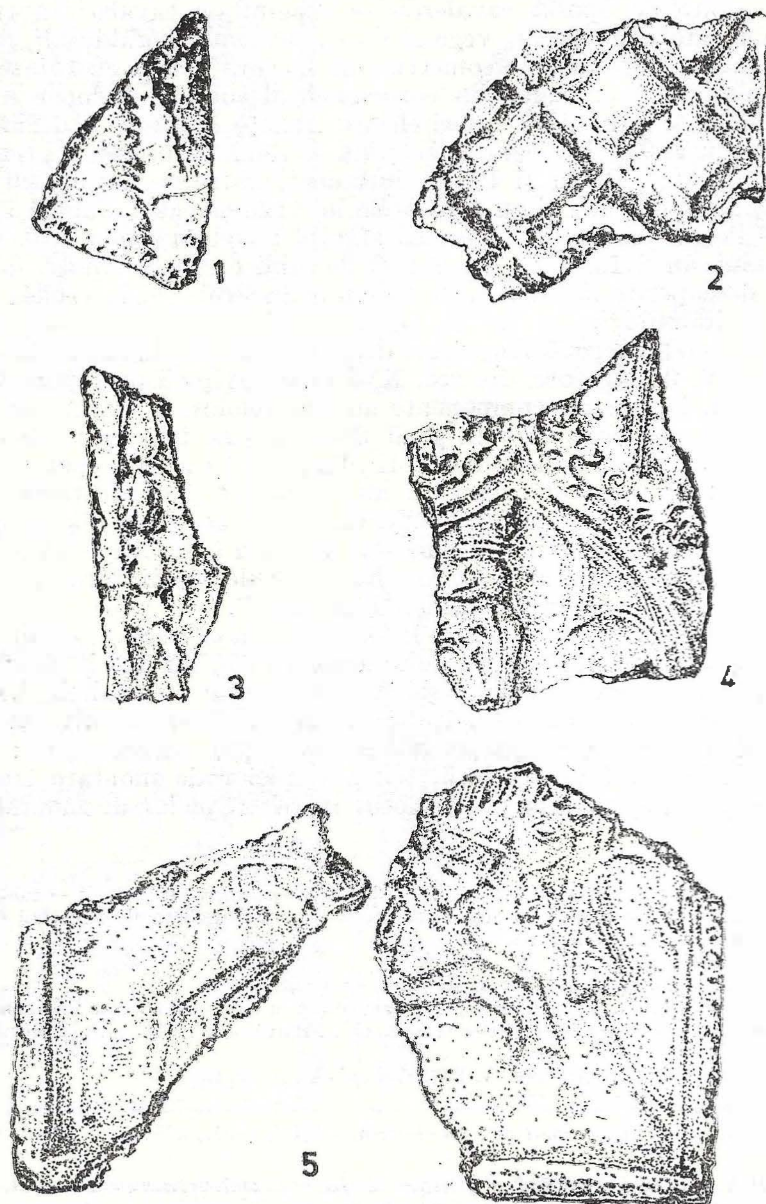

Fig. 2 Fragmente de cahle descoperite la Părhăuţi „Pe beci" (1—4); şi Todireşti „La Curte" (5).

[23] P. V. Batariuc, *Tipologia cahlelor din Moldova medievală. Secolele XIV—XVII*, comunicare susţinută la sesiunea Muzeului Judeţean Botoşani, 25 noiembrie 1992.

Repertoriul decorativ al cahlelor este variat: cercuri concentrice incizate, o reţea de baghete în relief care se întretaie desenând romburi (fig. 2/2), rozase gotice traforate, sfântul Gheorghe în luptă cu balaurul, varianta iconografică întâlnită în compoziţia sobei din „casa domniei" de pe Câmpul Şanţurilor de la Suceava [24]. Prezenţa unor fragmente de chenar tratat sub forma unei nişe terminate cu un pinaclu ornamentat, nişă care adăposteşte statuia unui personaj îmbrăcat cu o tunică ne face să presupunem existenţa aici a unor cahle cu cavaler în turnir, plasat într-un decor arhitectural gotic [25].

Materialele arheologice descoperite la Bălineşti se pot încadra în două etape distincte: prima jumătate a sec. XV şi a doua jumătate a aceluiaşi veac. Din prima jumătate a sec. XV datează unele fragmente ceramice de uz comun, între altele un fragment de castron din pastă cenuşie [26], precum şi fragmentele de cahle-oală, cele cu cercuri concentrice incizate sau cu baghete în relief care se întretaie formând romburi [27]. În a doua jumătate a sec. XV se încadrează cahlele cu sfântul Gheorghe, cele cu cavaleri sau cu rozase gotice [28].

Materialele din prima jumătate a sec. XV indică prezenţa aici a unei construcţii anterioare, posibil tot o curte boierească, legată probabil de existenţa acelei biserici cu popă, trecută sub ascultarea episcopiei de Rădăuţi, menţionată de documentul din 15 martie 1490, care specifică că „acele 50 de biserici cu popi au fost date de bunicul nostru, Alexandru voievod" [29].

La o dată care nu se cunoaşte, anterioară anului 1499 [30], boierul lui Ştefan cel Mare, logofătul Ioan Tăutu, ctitoreşte la Bălineşti o biserică de zid, cu hramul Sfântul Nicolae. Datarea bisericii a suscitat numeroase discuţii [31], dar o serie de detalii pledează pentru construirea acestui lăcaş de cult între anii 1494—1495 [32], în anul 1499 biserica fiind „sfârşită", după cum menţionează pisania. Presupunând că ridicarea bisericii Sfântul Nicolae a fost contemporană cu zidirea sau refacerea curţii boiereşti, a cărei capelă a fost, considerăm că cel puţin o parte a cahlelor găsite aici — cele cu sfântul Gheorghe, cu cavaleri sau rozase gotice — datează din ultimul deceniu al sec. XV.

La *Arbore*, în fosta curte a lui Ioan Vichiuc, la circa 30 m sud de biserică, în locul numit de localnici *Movileancă*, unde se aflau ruinele curţii lui Luca Arbure, au fost descoperite, cu ani în urmă, fragmente de plăci

[24] M. Andronic, *op. cit.*, p. 77 şi nota 9. Cf. R. Popa, M. Mărgineanu-Cârstoiu, *Mărturii de civilizaţie medievală românească. O casă a domniei şi o sobă monumentală de la Suceava din vremea lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1979, p. 46—47, fig. 23.

[25] M. Andronic, *op. cit.*, p. 78, nota 10; P. V. Batariuc, Suceava, 13—14, 1986—1987, p. 147—148, fig. 1/1, 3—4.

[26] Material inedit, în colecţiile Muzeului Bucovinei. Informaţie M. Andronic, căruia îi aducem mulţumirile noastre.

[27] E. Neamţu, V. Neamţu, S. Cheptea, *Oraşul medieval Baia în secolele XIV—XVII*, II, Iaşi, 1984, p. 23—26, 239, fig. 107/3.

[28] R. Popa, M. Mărgineanu-Cârstoiu, *op. cit.*, p. 27—29.

[29] DRH, A, III, Bucureşti, 1980, nr. 73, p. 135—139.

[30] Anul 7007 (1499) este menţionat în pisanie ca dată de „sfârşire" a bisericii, cf. A. Lapedatu, BCMI, 4, 1911, p. 212—213.

[31] Întreaga discuţie cu privire la datarea bisericii din Bălineşti la I. I. Solcanu, AIIA Iaşi, 19, 1982, p. 531—537, cu bibliografia problemei.

[32] C. Popa, *Bălineşti*, Bucureşti, 1981, p. 35—37.

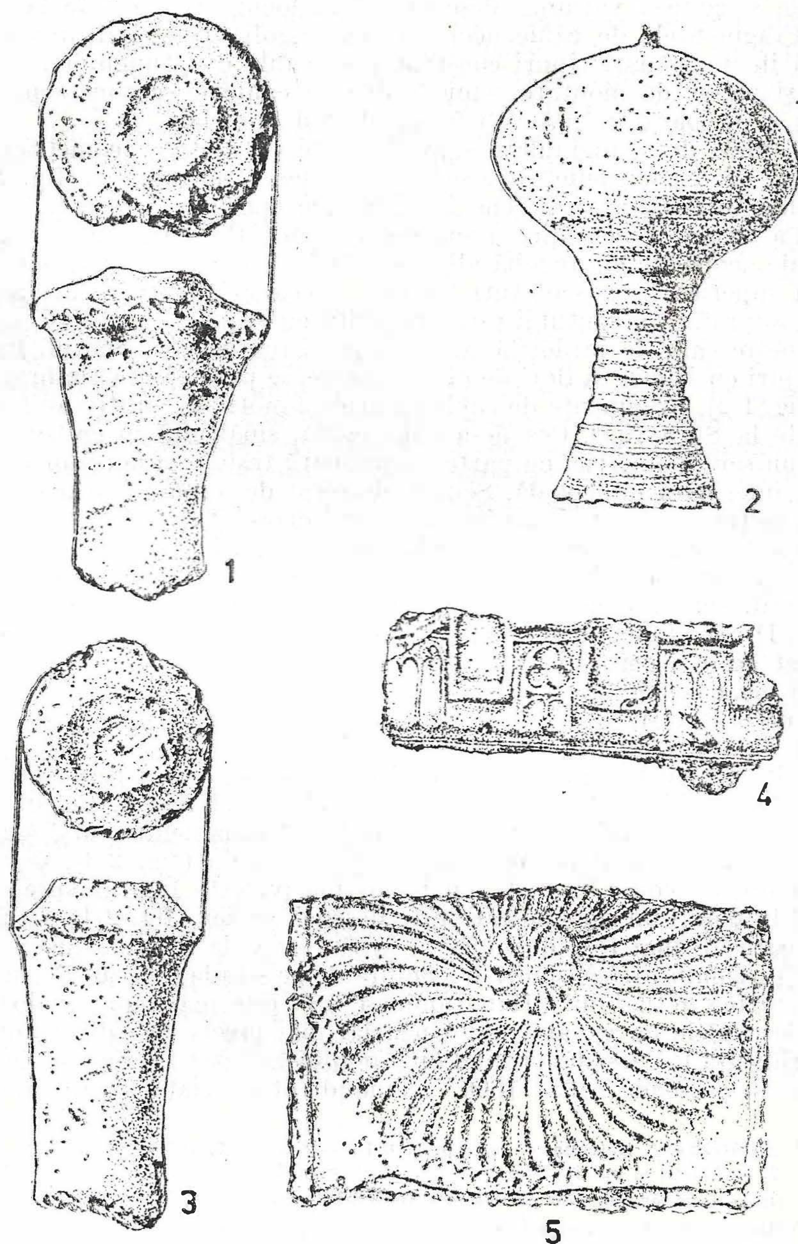

Fig. 3 Discuri ornamentale descoperite la Arbore ,,Movileancă (1, 3), cahlă convexă descoperită la Todireşti ,,La Curte" (2), fragment de cahlă de coronament descoperită la Părhăuţi ,,Pe beci" (4), fragment de cahlă descoperit la Todireşti ,,La Curte" (5).

(fig. 2/1) și perechea de îndrăgostiți într-un peisaj cu copaci cu coroane rotunde și conice, varianta descoperită în locuința L IV de la Baia [49].

Fragmentele de cahle acoperite cu angobă sau smălțuite se încadrează în două mari tipuri constructive : cahle dreptunghiulare cu fața plină și picior de montare semicilindric și cahle de coronament având partea superioară tratată sub formă de zid crenelat.

Cahlele dreptunghiulare sunt decorate cu motive geometrice — rețeaua de baghete în relief care se întretaie desenând romburi (fig. 2/2) —, cu elemente heraldice și scene inspirate de epsul cavaleresc.

Ca elemente heraldice avem două steme. Pe mai multe fragmente de cahle acoperite cu angobă albă se află în câmp un scut asimetric, cu partea superioară cu scobituri laterale și cea inferioară în acoladă. Întreaga suprafață a scutului este acoperită cu segmente de cerc, ca niște solzi, peste care, la mijloc se află doi pești încrucișați. Scutul, încadrat de vrejuri cu frunze și flori de crin stilizate, se pare că era timbrat de un coif (fig. 1/2). Fragmente de cahle cu același motiv decorativ au fost descoperite la Suceava [50]. Cea de-a doua cahlă, smălțuită în galben, are în câmp un scut asimetric, cu partea superioară teșită și apoi ușor concavă, cu cea inferioară în acoladă. Scutul, despicat de o secure cu coada lungă, are în secțiunea dextră [51] un leu cu corpul deosebit de zvelt, care ține în labele anterioare o secure cu coada „în bandă", în secțiunea senestră o pasăre cu aripile deschise, în zbor. Scutul este timbrat de un coif „bacinet" din profil, spre stânga, de sub coif plecând lambrechini care încadrează scutul. Drept cimier al coifului, un cerc cu diametrul orizontal marcat, despicat de o săgeată al cărei vârf depășește marginea cercului, care și el este încadrat de lambrechini (fig. 1/3). Fragmente de cahle cu acest motiv decorativ au fost descoperite la Cetatea de Scaun și la Curtea Domnească din Suceava [52].

Alte fragmente aparțin tipului de cahle cu cavaler în turnir, într-un decor arhitectural gotic, câmpul cahlei fiind flancat de un chenar tratat ca o nișă terminată cu un pinaclu bogat ornamentat, nișă care adăpostește statuia unui personaj plasat pe un soclu (fig. 2/3). Cavalerul, în armură, cu coif „bacinet" cu panaș masiv, este figurat spre stânga, ținând în mâini un scut pe care este desenat un leu (fig. 2/4). Cahle asemănătoare au mai fost descoperite la Suceava, la Cetatea de Scaun [53], la Curtea Domnească [54] și într-o locuință de pe strada Ciprian Porumbescu nr. 5 (curtea actualului „Han Domnesc") [55], cele mai bune analogii oferindu-le cahlele cu cavaler din Ungaria, mai precis cele din compoziția sobei ridicată la Pécs, din ordinul episcopului Ernuzst Zsigmond de Csáktornya, în perioada 1498—1500 [56]. Ținând tot de viața cavalerească este

[49] L. Bătrâna, A Bătrâna, *op. cit.*, p. 150, 161—164, fig. 1.

[50] M. D. Matei, și colab., Materiale, 9, 1970, p. 375.

[51] Dreapta în sens heraldic, adică în stânga privitorului.

[52] Material inedit, în colecțiile Muzeului Bucovinei, Suceava.

[53] K. A. Romstorfer, *Cetatea Sucevii descrisă pe temeiul propriilor cercetări făcute între 1895—1904*, București, 1913, pl. V ; P. V. Batariuc, Suceava, 13—14, 1986—1987, p. 148, fig. 1/4 ; 2/1—3.

[54] Eadem, Suceava, 10, 1983, p. 248—249, pl. II/1, 3, III/4.

[55] Eadem, Suceava, 13—14, 1986—1987, p. 147—148, fig. 1/1, 3.

[56] I. Holl, BR, 18, 1958, p. 297, fig. 96.

şi scena ce se lasă întrevăzută pe câteva fragmente descoperite aici, acoperite cu angobă albă. Într-un decor arhitectural gotic, sugerat de arce în acoladă care se întretaie şi ritmat de coloane în torsadă, două personaje masculine, faţă în faţă, fiecare ţinând într-o mână un buzdugan şi în cealaltă o flamură. Scena, a cărei semnificaţie ne scapă, a fost considerată ca o investitură [57]. Cahle similare au fost descoperite la Cetatea de Scaun a Sucevei [58] şi la Curtea Domnească din Vaslui [59].

Fragmentele de cahle de coronament — de formă dreptunghiulară — prezintă la partea superioară un zid cu merloane figurate cu streaşină şi decorate cu arce în ogivă, cât şi creneluri, care nu sunt, însă, decupate, ci doar adâncite (fig. 3/4).

O parte din cahlele descoperite la Părhăuţi, „Pe beci", sunt sensibil mai vechi: cahlele cu romburi apar încă în prima jumătate a sec. XV [60], în timp ce cahle cu perechea de îndrăgostiţi au fost descoperite la Baia [61] şi Suceava [62] în locuinţe anterioare anului 1476. Prezenţa lor pare să indice existenţa şi aici, ca şi la Bălineşti sau, cum vom vedea, ca şi la Todireşti, a unei curţi boiereşti, anterioară celei menţionate documentar. Ştim că logofătul Gavril Trotuşan a cumpărat satul *Parhovţi* (Părhăuţi) de la Sima şi de la fraţii acestuia, Ion, Petrea, Şendrica şi Vasco, fii lui Ivanco Parhovschi, nepoţii lui Fădor Parhovschi, care l-a deţinut în baza unui privilegiu de la Alexandru cel Bun, sat care i-a fost confirmat, împreună cu altele, de către Petru Rareş, la 7 martie 1531 [63]. Nu este exclus ca, în acelaşi loc, să fi existat o construcţie anterioară, datorată lui Fădor Parhovschi sau fiului său Ivanco Parhovschi.

În anul 1522, logofătul Gavril Trotuşan ctitorea, la Părhăuţi, biserica cu hramul Duminica Tuturor Sfinţilor [64] şi probabil că în aceeaşi perioadă a fost construită şi curtea boierească a cărei capelă a fost biserica. E de înţeles că cel puţin o sobă a fost ridicată în acelaşi timp. Deci, cel puţin o parte a cahlelor descoperite la Părhăuţi „Pe beci" — cahlele cu steme sau cele cu cavaleri — se datează în deceniul trei al sec. XVI, fiind produse într-un atelier orăşenesc care continua tradiţia atelierelor din sec. XV şi care lucra pentru nevoile domniei şi ale unor mari boieri [65].

Tot de la o proprietate a logofătului Gavril Trotuşan — satul *Todireşti*, punctul *La Curte* [66] — provin cahle şi fragmente de cahle de diverse tipuri constructive: — cahle convexe; — cahle dreptunghiulare, cu faţa plină, picior de montare semicilindric; — cahle dreptunghiulare, faţa plină, picior de montare rectangular, scurt.

Cele mai multe cahle şi fragmente de cahle au fost smălţuite în verde, dar se cunosc şi exemplare acoperite cu angobă alb-roşietică.

[57] R. Popescu *RMM—MIA*, 1, 1981, p. 54.
[58] R. Gassauer, BCMI. 28, 1935, fig. 17; P. V. Batariuc, *op. cit.*, p. 150, fig. 5/2.
[59] R. Popescu, *op. cit.*, p. 52, 54, fig. 7.
[60] E. Neamţu, V. Neamţu, S. Cheptea, *op. cit.*, p. 23—26, 239, fig. 107/3.
[61] L. Bătrâna şi A. Bătrâna, *op. cit.*, p. 147—148, fig. 1.
[62] M. D. Matei, E. I. Emandi, *Cetatea de Scaun şi Curtea Domnească din Suceava*, Bucureşti, 1988, p. 144.
[63] DIR, A. veac. XVI/1, nr. 294, p. 326—328.
[64] E. Kozak, *op. cit.*, p. 52—53; G. Balş, *op. cit.*, p. 173—180.
[65] P. V. Batariuc, SCIVA, 43, 1992, 2, p. 217—219.
[66] Cercetările de teren de la Todireşti au fost efectuate de-a lungul timpului de colegii T. Constantiniuc, E. I. Emandi şi M. Andronic. Le aducem mulţumirile noastre pentru informaţiile date.

Cahla convexă — de o formă mai puţin uzitată [67] — are un picior de montare cilindric, înalt, un corp sferic şi o mică proeminenţă conică în vârf (fig. 3/2).

Cahlele dreptunghiulare cunosc variante : cu câmpul încadrat de un chenar drept, îngust, şi cu câmpul mărginit de un chenar lat de 3—4 cm, dispus oblic. Pe fragmente de cahle acoperite cu angobă şi încadrate de un chenar simplu este figurat un cal frumos desenat, în plin efort, în galop spre dreapta, având în faţă un copac cu coroane conice (fig. 2/5). Este vorba de o variantă inedită până acum în Moldova a temei cavalerului, figurat de obicei într-un decor arhitectural gotic [68]. Pe o altă cahlă, de data aceasta acoperită cu smalţ verde închis, este desenată o rozetă de mari dimensiuni, amintind crestăturile în lemn (fig. 3/5). Pe o cahlă acoperită cu smalţ verde, cu chenar dispus oblic faţă de câmp, chenar decorat cu o baghetă pe care se înfăşoară un vrej cu frunze lanceolate, este figurat cerbul sfântului Hubertus. În câmp, într-un bogat decor vegetal, compus din copaci cu coroane rotunde şi conice, sugerând pădurea unde s-a săvârşit miracolul, cât şi un castel cu turnuri ascuţite şi ziduri crenelate — oraşul Liège unde era episcop Hubertus —, în prim plan un cerb masiv, în salt, cu o cruce între coarne, în timp ce în partea inferioară a cahlei este înfăţişată o biserică şi, în faţa ei, episcopul de Liège, cel care, vânător pasionat, are în Vinerea Mare viziunea unui cerb cu o cruce între coarne (fig. 1/4) [69]. Cahle cu un decor similar au fost descoperite la Suceava, la Cetatea de Scaun [70], Curtea Domnească [71] ca şi la Arbore [72].

Aceste cahle datează de la sfârşitul sec. XV şi nu este exclus ca ele să aparţină unei construcţii anterioare, ridicată de Marena, fiica lui Fădor Piţurcă, nepoata lui Toader Badevici, de la care cumpără logofătul Gavril Trotuşan satul *Toderești* pe *Solonet*, sat întărit, împreună cu altele, de acelaşi document din 7 martie 1531 [73].

Cahlele dreptunghiulare cu piciorul de montare rectangular, scurt, decorate cu motive vegetale — frunze de acant şi ferigă stilizate — au fost smălţuite în verde închis sau policrom : albastru ultra-marin, albastru caeruleum, verde de peruzea, galben sulf, alb, culori de smalţ care caracterizează cahlele polono-lituaniene, cahle ce se datează în sec. XVII [74], dovedind că aici curtea boierească şi-a continuat existenţa şi mai târziu.

Cu ocazia cercetărilor de suprafaţă efectuate de-a lungul timpului, în satul *Tişăuţi, com. Ipoteşti*, în punctul *În deal la Magda*, situat lângă biserica actuală, s-au găsit fragmente de vase şi de cahle care atestă prezenţa aici a unei curţi boiereşti, considerată ca aparţinând probabil urmaşilor lui Isaia de la Baia [75].

[67] Pentru tipuri de cahle convexe, cf. E. Neamţu, V. Neamţu, S. Cheptea, *op. cit.*, Iaşi, 1980, p. 135—137, fig. 109 ; *Ibidem*, II, Iaşi, 1984, p. 237, 239 fig. 106/1—6.

[68] P. V. Batariuc, Suceava, 13—14, 1986—1987, p. 146—150, fig. 1, 2.

[69] L. Réau, *op. cit.*, III/II, Paris, 1958, p. 659—661.

[70] P. V. Batariuc, *Catalogul colecţiei Romstorfer — ceramica ornamentală*, în ms.

[71] Bucur Mitrea şi colab. SCIV, 6, 1955, 3—4, p. 788, fig. 30.

[72] P. Oprea, *op. cit.*, fig. 1.

[73] DIR, A, veac. XVI/1, nr. 294, p. 326—328.

[74] E. Neamţu, SCIV, 21, 1970, 4, p. 697—703, pl. I.

[75] V. şi E. Neamţu, Suceava, 3, 1973, p. 119—120, 131.

Fragmentele de cahle sunt de dimensiuni reduse, fapt ce îngreunează descifrarea motivelor decorative. Se remarcă motivele geometrice [76] ca și cele câteva fragmente cu înfățișarea unor elemente de arhitectură: ferestre gotice cu decor ajurat [77], sau acoperișuri de biserică cu turnuri terminate cu cruci [78]. Pe unele fragmente se disting câteva litere chirilice нλмн și дн [79]. Nu lipsesc nici reprezentările antropomorfe [80], cât și cele vegetale [81]. Aceste fragmente de cahle se pot încadra cronologic într-o perioadă lungă de timp, din a doua jumătate a sec. XV și până în sec. XVII [82]. Prezența cahlelor datând din sec. XV indică la Tișăuți existența unei curți boierești, care probabil a aparținut urmașilor lui Isaia, cel care, la 14 august 1432, primea de la Ilie voievod, în stăpânire, mai multe sate, inclusiv Tișăuți [83], curte care își continuă existența și în secolele următoare.

În secolul trecut, în satul *Hănțești. com, Adâncata*, au fost descoperite fragmente de cahle, unul smălțuit în galben, pe care se vedea un balaur, și un altul, nesmălțuit pe care erau înfățișați „Adam și Eva cu pomul științei între ei" [84]. Acest fapt ne face să presupunem aici existența unei curți boierești care a aparținut vornicului Ioan Cupcici sau urmașilor săi, Marușca și nepotul ei Mihno [85].

În satul *Drăgoiești*, *com. Drăgoiești*, în zona numită *La Mitoc* au fost găsite numeroase materiale, între care cahle și fragmente de cahle [86]. Pe una din cahle este figurat un cavaler călare, în galop, având în fundal o cetate cu turnuri și ziduri crenelate [87], iar pe o alta cerbul sfântului Hubertus [88]. Ambele cahle au fost acoperite cu angobă alb-gălbuie. Biserica, la fel ca și curtea boierească de la Drăgoiești au fost construite probabil în ultimul deceniu al sec. XV — epocă în care tipul de biserică de plan mixt devine frecvent [89] — de către pârcălabul Ioan Drăgoi, cel mort și îngropat în ctitoria sa de la Drăgoiești, în anul 1512 [90].

După cum am văzut, în cuprinsul curților boierești din județul Suceava, documentate arheologic, curți care înparte au aparținut unor mari boieri, precum vornicul Oană de la Tulova, logofătul Ioan Tăutu, portarul de la Suceava Luca Arbure sau logofătul Gavril Trotușan, s-au găsit cahle și fragmente de cahle, de diverse forme constructive și ornamentate cu un vast repertoriu decorativ. Soba din cahle, produs utilitar și element de confort în primul rând, era, prin varietatea constructivă și

[76] *Ibidem*, p. 125—126, fig. 3/1—5, 7—8, 10.
[77] *Ibidem*, p. 125, fig. 3/9.
[78] *Ibidem*, p. 125, 128, fig. 3/6; 5.
[79] *Ibidem*, p. 125, fig. 3/1.
[80] *Ibidem*, p. 127, fig. 4/1.
[81] *Ibidem*, p. 126—127, fig. 4/2—5.
[82] *Ibidem*, p. 122—128.
[83] DRH, A, I, București, 1975, nr. 112, p. 163.
[84] A. Odobescu, *Opere complete*, III, București, 1908, p. 565—566; Idem, CvL, 43/5, 1908, p. 499.
[85] DRH, A, I, nr. 103, p. 153.
[86] K. A. Romstorfer, JBLM, 1897, p. 86.
[87] R. Gassauer, *op. cit.*, fig. 20. În lucrarea citată nu se menționează locul de descoperire care este specificat pe o etichetă lipită pe spatele cahlei.
[88] R. Gassauer, *op. cit.*, fig. 19.
[89] A. Bătrâna, E. I. Emandi, Suceava, 5, 1978, p. 200.
[90] E. Kozak, *op. cit.*, p. 150—151.

decorativă a pieselor care o compuneau, un adevărat monument de arhitectură, cu un pronunţat caracter ornamental, fiind frecvent folosită în medii diverse : reşedinţe domneşti, curţi boiereşti, locuinţe de orăşeni, mănăstiri.

Deşi la curţile boiereşti din judeţul Suceava s-a găsit un număr redus de fragmente de cahle, unele dintre ele de mici dimensiuni, care nu au permis reconstituirea nici a unei sobe, varietatea tipurilor constructive permite formularea unor ipoteze privind forma sobelor existente. Este posibil ca cea mai mare parte a sobelor ridicate la curţile boiereşti din judeţul Suceava să se încadreze în marea grupă a sobelor gotice târzii, varianta moldovenească a acestui tip [91], cu coronamentul tratat în formă de zid de cetate.

Repertoriul ornamental variat al cahlelor dă expresie unora dintre marile teme şi motive decorative : geometrice, heraldice, hagiografice, legate de viaţa de curte şi de eposul cavaleresc.

Prezenţa motivelor decorative heraldice pe cahle nu poate fi pusă în legătură, însă, cu proprietarii curţilor boiereşti respective, deoarece se observă o părăsire a caracterului pur heraldic al acestor piese şi transformarea lor în simple ornamente, descărcate de orice mesaj emblematic, curent înscris într-o adevărată modă ce va cuprinde Europa celei de-a doua jumătăţi a sec. XV [92].

Descoperirea unor cahle decorate cu subiecte inspirate de povestirile hagiografice, teme care au fost executate în limitele iconografiei catolice, atestă că, în mediul legat strict de populaţia românească, ortodoxă, aceste subiecte sunt receptate şi acceptate, unele motive ornamentale cunoscând numeroase variante şi tratări simplificate, fapt care vorbeşte despre preferinţa arătată acestor teme decorative.

Cahlele decorate cu motive inspirate din viaţa de curte şi de eposul cavaleresc sunt frecvente în Moldova, reflectând receptarea ambianţei gotice, ambianţă care transpare în arhitectura laică şi religioasă, în interioare, veştminte, podoabe etc.

Din alt punct de vedere, prezenţa sobelor din cahle bogat ornamentate ne dă ştiri despre interioarele de locuit, somptuos împodobite, care vorbesc despre gustul rafinat, atât al creatorilor cât şi al comanditarilor acestor produse.

LA CÉRAMIQUE MONUMENTALE DÉCOUVERTE DANS DES COURS DES BOYARDS DU DÉPARTEMENT DE SUCEAVA

RÉSUMÉ

Les recherches de terrain et les fouilles archéologiques ont mené à la découverte, sur le territoire du présent département de Suceava, de traces de constructions qu'on a considérées des cours de boyards : Tulova-Vornicenii Mari, Giuleşti, Spătăreşti, Bălineşti, Arbore, Părhăuţi, Todireşti,

[91] R. Popa, M. Mărgineanu-Cârstoiu, *op. cit.*, p. 142—144.

[92] P. V. Batariuc, *Cahle decorate cu elemente heraldice, din secolul al XV-lea din Moldova*, comunicare susţinută la sesiunea Complexului Muzeal Neamţ, Piatra Neamţ, 25 noiembrie 1987.

Tişăuţi, Drăgoieşti, Hânţeşti-Adâncata. On y a découvert, parmi autres matériaux, des disques et des briques servant à la décoration des façades, ainsi que de mombreux carreaux de poêle et des fragments de carreaux.

Les carreaux découverts sont d'une grande variété des types de construction, allant des formes simples, aux formes décorées avec un riche répertoire ornamental : motifs géométriques, végétaux, zoomorphes, éléments héraldiques, histoires hagiographiques, scènes de la vie de cour. Tous ces types de carreaux permettent de formuler l'hypothèse de l'existence aux cours des boyards, des poêles richement décorés, que l'on peut encadrer le grand groupe de poêles gothiques tardifs.

On présente les briques et les disques découverts à Tulova (la cour du boyard Oană à Tulova), les disques et les carreaux découverts à Spătăreşti (fig .1/1) et à la cour de Luca Arbure à Arbore (fig. 3/1, 3), ainsi que les carreaux et les fragments de carreaux découverts à Bălineşti (la cour du logothète Ioan Tăutu), Părhăuţi (fig. 1/2, 3 ; 2/1—4 ; 3/4) et Todireşti (fig. 2/5 ; 3/2, 5 ; les cours du logothète Gavril Trotuşan), Tişăuţi (la cour de Isaia de Baia et de ses descendents), Drăgoieşti (la cour du „pârcălab" Ioan Drăgoi), Hânţeşti-Adâncata (la cour du „vornic" Ioan Cupcici et de ses descendents).

EXPLICATIONS DES FIGURES

Fig. 1. Carreau avec les saints apôtres Pierre et Paul découvert à Spătăreşti „La Hale" (1), carreau avec des armoiries découverts à Părhăuţi „Pe beci" (2, 3), carreau avec saint Hubert découvert à Todireşti „La curte" (4).

Fig. 2. Fragments de carreaux découvert sà Părhăuţi „Pe beci" (1—4) et Todireşti „La curte" (5).

Fig. 3. Disques ornementaux découverts à Arbore „La Movileancă" (1, 3), carreau convexe découvert à Todireşti „La curte" (2), fragment de carreau de couronnement découvert à Părhăuţi „Pe beci" (4), fragment de carreau découvert à Todireşti „La curte" (5).

ROLF HACHMANN — MEMBRU DE ONOARE AL ACADEMIEI ROMÂNE

La 25 martie 1993, Adunarea generală a Academiei Române a ales ca membru de onoare al înaltului for științific pe binecunoscutul arheolog german Rolf Hachmann. Propunerea a fost inițiată de Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" din București și a fost susținută în unanimitate de membrii Secției de științe istorice și arheologie a Academiei.

Prin această alegere, Academia Română a venit să omagieze una dintre cele mai mari personalități ale arheologiei germane postbelice, un savant al cărui prestigiu se întemeiază în egală măsură pe o rodnică activitate de teren, pe o amplă operă științifică — îmbrățișând cu egală profunzime domenii variate ale arheologiei pre- și protoistorice europene și a Orientului Apropiat — și, nu in ultimul rând, pe succesele școlii pe care a format-o in jurul său la Universitatea din Saarbrücken. Totodată, această alegere s-a vrut a fi un act de recunoștință al arheologiei românești, care, de mai bine de un sfert de veac, a aflat in persoana profesorului Hachmann un prieten statornic, doritor să contribuie la formarea și afirmarea internațională a cercetătorilor români din generația mai tânără.

Prof. dr. Rolf Hachmann s-a născut la 19 iunie 1917 la Hamburg. După ce între 1937 și 1945 a trebuit să satisfacă serviciul obligatoriu de muncă și cel militar, el a putut urma abia în anii 1945—1949 cursurile universităților din Hamburg și München. Elev al lui Hans Jürgen Eggers, el și-a susținut în 1949 doctoratul în Pre- și Protoistorie, Etnologie și Etnografie, iar în 1956 a dobândit titlul de doctor-docent *(Dr. habil.)* la Universitatea din Hamburg. În 1957 a fost numit docent la aceeași universitate, iar din 1959 și până la pensionare, în 1988, a ocupat postul de profesor-*ordinarius* și conducător al Institutului de Pre- și Protoistorie și Arheologia Asiei Anterioare, la Universitatea Landului Saar din Saarbrücken.

Reputația de care se bucură prof. R. Hachmann și care depășește cu mult granițele Germaniei se datorează în primul rând studiilor sale privind pre- și protoistoria Europei. Rolf Hachmann este autorul a două lucrări monografice fundamentale dedicate cronologiei relative și absolute a epocii timpurii a bronzului în bazinul Mării Baltice (1957) și respectiv cronologiei culturilor germanice din epoca preromană a fierului în Europa nord-centrală (1960). În general, în opera sa științifică istoria și arheologia populațiilor germanice ocupă un loc de frunte. În afară de lucrarea-eseu *Die Germanen* (1971) și de volumul dedicat, împreună cu G. Kossack și H. Kuhn, populațiilor de frontieră dintre celți și germani (1962), trebuie aici în chip special amintită erudita și pasionanta monografie istorico-arheologică despre originile goților (1970), precum și studiile in care a abordat problemele culturii Poienești-Lukaševka, respectiv ale bastarnilor (1957, 1960, 1970). În aceste din urmă lucrări, contribuțiile românești la cunoașterea istoriei triburilor germanice și-au găsit o valorificare și o recunoaștere internațională binemeritată.

Prestigiul prof. R. Hachmann se întemeiază, nu mai puțin, pe rezultatele săpăturilor pe care le-a inițiat și condus între 1963 și 1981 in tell-ul de la Kamid el-Loz, din Liban, rezultate de o importanță hotărâtoare pentru cunoașterea istoriei fenicienilor și, în general, a acestui spațiu în mileniile II—I a. Chr. Datorită stadiului avansat de prelucrare și publicare a descoperirilor (șase volume editate nemijlocit de prof. Hachmann și multe altele de colaboratorii săi), stațiunea de la Kamid el-Loz a devenit un punct de reper esențial pentru arheologia Asiei Anterioare.

În sfârșit, ar fi de amintit două importante instrumente de lucru editate de prof. R. Hachmann și colaboratorii săi : un masiv repertoriu al bibliografiilor de pre- și protoistorie (1969) și o bibliografie selectivă, organizată pe materii, privind preistoria Europei centrale (1984), ca și volumul de „Studii privind conceptul de cultură în cercetarea pre- și protoistorică" (1987) — rezultat al cercetărilor întreprinse de profesor și de doctoranzii săi în cadrul seminarului de la Saarbrücken.

Față de arheologia românească, prof. Rolf Hachmann și-a câștigat merite deosebite în primul rând prin contribuția sa la desăvârșirea formației științifice a unor tineri cercetători, care au efectuat stagii îndelungate de cercetare la Universitatea din Saarbrücken, ca bursieri ai Fundației Alexander von Humboldt (Ion Ioniță, Mircea Babeș, Radu Harhoiu, Tudor Soro-

ceanu) sau ai Serviciului german de schimburi academice — DAAD (Victor Spinei). Obţinerea acestor burse şi, ulterior, a unor donaţii de cărţi şi de aparatură din partea Fundaţiei Humboldt pentru institutele de arheologie din Bucureşti şi Iaşi a fost posibilă numai prin angajamentul generos al profesorului Hachmann. Graţie aceluiaşi sprijin şi sub atenta sa îndrumare ştiinţifică, în colecţia pe care domnia-sa o îngrijeşte, *Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde*, au fost tipărite în volume separate lucrările realizate la Saarbrücken de I. Ioniţă (*Das Gräberfeld von Independenţa*, vol. 10, 1971) şi de M. Babeş (*Das Gräberfeld von Les Jogasses*, vol. 13, 1974), iar în 1993 a fost editată monografia *Die Poieneşti-Lukaševka-Kultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum östlich der Karpaten in den letzten Jahrhunderten vor Christi Geburt* (vol. 30) de M. Babeş.

De-a lungul timpului, profesorul Hachmann a întreţinut strânse relaţii colegiale cu unii dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai arheologiei româneşti, precum regretatul profesor Ion Nestor, prof. M. Petrescu-Dîmboviţa sau dr. A. Vulpe, pe care i-a invitat pentru scurte vizite, conferinţe sau cursuri la Saarbrücken. La rândul său, prof. R. Hachmann a vizitat în mai multe ocazii ţara noastră. În 1980 el a condus delegaţia oaspete la colocviul româno-german de la Bucureşti şi Piatra Neamţ, iar în 1990 a făcut parte din delegaţia Fundaţiei Humboldt care a făcut prima vizită oficială în România după o îngheţare a relaţiilor de aproape două decenii. Cu acest prilej, profesorul Hachmann a ţinut o conferinţă în Aula Academiei Române şi o alta la Institutul Goethe din Bucureşti.

Dincolo de implicaţia personală, alegerea profesorului Rolf Hachmann ca membru de onoare al Academiei Române semnifică un omagiu adus de arheologia românească arheologiei germane şi, totodată, exprimarea unei reînnoite dorinţe de cooperare. Tradiţiile bogate ale acestei colaborări, ilustrate în timp, pe de-o parte, de Vasile Pârvan, Ioan Andrieşescu, Ion Nestor sau Kurt Horedt, iar de cealaltă parte de Carl Schuchhardt, Hubert Schmidt, Joachim Werner sau Rolf Hachmann, constituie cea mai bună garanţie a unei evoluţii benefice, reciproc profitabile a relaţiilor dintre arheologii din cele două ţări.

Mircea Babeş

COLOCVIUL INTERNATIONAL „ROMA TRAIANEA — LA ROMANITÀ ORIENTALE", Roma, 25—27 martie 1993

Titlul de mai sus a definit tema generală a colocviului internațional de specialitate organizat pentru prima dată, după mulți ani de tăcere, de către însăși *Accademia di Romania* din Roma, cu participarea unor specialiști din țară și străinătate și cu eforturile conjugate ale Direcției Școlii Române din Roma, cum a mai fost și este numită *Accademia*, ale Ministerului de Externe din țară, Academiei Române, Fundației Culturale „România" și Ministerului Învățământului.

Evenimentul, pe care toți cei prezenți l-au înțeles ca pe un început al reluării activității acestei instituții în spiritul destinației ei reale, a avut un ecou-surpriză în mediile locale de specialitate și culturale, italiene și străine. Faptul s-a petrecut, e drept, în măsura în care, la acest mediu, a mai putut funcționa încrederea de a-și oferi o parte din timpul atât de prețios unei manifestări despre care nu aveau cum ști că avea să iasă din tipicul propagandistic repetat cu îndărătnicie (excepțiile au fost rare și umbrite) ani de zile. Impresia aceasta ar fi putut persista și în partea oficioasă a colocviului din care televiziunea română, prezentă, s-a străduit să rețină cât mai mult, dacă mesajele citite n-ar fi punctat, fiecare în felul său, dorința exprimată mai sus cu privire la destinația Școlii Române din Roma. În care spirit, citez: „Redeschiderea Accademiei di Romania după 1989 înseamnă, pentru noi, reînnodarea unei tradiții și încercarea de a-i reda strălucirea de altădată. Din acest punct de vedere întâlnirea dvs. de astăzi, a istoricilor și arheologilor, primește o semnificație simbolică..." (din mesajul citit de Teodor Meleșcanu, ministrul de externe român prezent in acele zile la Roma); „Îmi exprim speranța că acest colocviu va constitui un pas fundamental în procesul de consolidare și de reprogramare a activităților de conținut ale unei instituții de mare prestigiu/.../. Cu speranța de a citi curând lucrările dvs. în paginile unei noi ediții ale acelei perene și splendide publicații periodice care se numea „Ephemeris daco-romana..." (mesajul trimis de dl. Ion Iliescu, președintele României); „...rivolgo a voi tutti un cordiale incoraggiamento per la vostra attività ed i vostri sforzi lungo queste suggestive prospettive" (mesajul trimis de dl. Oscar Luigi Scalfaro, președintele Italiei).

Prezența activă în prezidiul primei ședințe a unor personalități de mare prestigiu științific nu doar italian ci și universal, și îl numesc aici în primul rând pe prof. Massimo Pallotino, a dat greutatea cuvenită acestui început în care domnia sa vedea premisele unui „centru de studii umane, de studii de istorie", în chiar cuvântul deschiderii primei ședințe, ca președinte al acesteia. Mai apoi, discursul lucid și patetic al doamnei Zoe Dumitrescu Bușulenga, directoarea dintâi după decembrie 1989 a Școlii din Roma, a punctat, pe lângă preocuparea și eforturile vizibile permanent pentru toți cei prezenți întru reușita colocviului, dorința realizării reale a menirii instituției pe care cu mari strădanii personale o conducea de puțină vreme. Profesorul Dinu Adameșteanu, fost membru al Școlii și bibliotecar al ei până la închidere (1947), devenit după aceea eminență novatoare a arheologiei italiene, a evocat istoria reală și de suflet totodată a acestei instituții de mare prestigiu până în 1947, instituție de care nu se poate despărți fără nădejdea permanentă a reînvierii ei. Directorul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" din București, dr. Petre Alexandrescu, a rostit omagiul instituției pe care a reprezentat-o în echipă la Roma, punctând trecutul, prezentul și dorințele pentru viitor în viața — sau, mai bine spus, condiționând viața — Academiei di Romania: profesionalism, arheologie, colocvii bine conturate între care cel prezent încearcă deschiderea acestei căi.

O altă personalitate a vieții științifice italiene și internaționale, prof. Filippo Cassola, a fost primul care a onorat nemijlocit tema Colocviului prin comunicarea „Traian și Dacia". Reluând informația literară antică privitoare la al doilea război dacic (în special), el a sugerat, între altele, posibilitatea existenței unor alianțe ale dacilor până acum insuficient avute în vedere de istoriografie.

„Cu privire la un specific al istoriografiei din Est între sec. XIX și XX" a fost subiectul comunicării d-nei Bianca Valota Cavallotti de la Milano, nepoată a lui Nicolae Iorga. Pornind de la caracterizarea generală a prezentului cultural din Răsăritul Europei, în care autoarea vede „resturile unei culturi comuniste" (acestea, desigur, există, dar, privindu-le din interior cred că ele nu reprezintă o trăsătură generală nici chiar în fosta U.R.S.S. și cu atât mai puțin în țările comunizate mai târziu), istoriografia din această zonă, cu privire specială asupra celei din România, este considerată, mai ales pentru ultimele decenii, ca supusă liniilor directoare oficiale (didacticism, propagandă etc.). Departe de a nega aceste ordonanțe sub care, aici, am lucrat cu toții, nu se poate spune că nu avem de pus de-o parte o multitudine de

cărţi şi studii care rămân şi vor rămâne prin probitate ştiinţifică şi nesupunere tacită la gălăgia propagandistică (de la „internaţionalism" la „naţionalism" exacerbat) în care au fost nu doar lucrate, dar şi publicate.

Arhitecta Luciana di Salvio (Roma), cu „Cartierul artelor anilor 1900, sediu de artă şi cultură", a evocat detalii interesante privind evoluţia istorică şi arhitectonică a zonei în care, în 1932, se încheia construcţia monumentalei Accademia di Romania. În Villa Borghese, reamenajarea a început cu Expoziţia internaţională din 1911, când actuala Galerie de artă modernă în faţa căreia avea să fie construită Accademia noastră era pavilionul central al Expoziţiei. Ulterior, prin înlăturarea pavilioanelor (construcţii provizorii) s-au construit clădiri cu destinaţii asemănătoare, cartierul fiind conceput înadins ca unul destinat artelor şi culturii.

Dr. Petre Alexandrescu, cu „Romanitatea românilor" a atacat tema spinoasă a romanizării pornind de la problemele de geografie şi geoistorie care pot determina spaţiul acesta al romanităţii orientale cu vecinătăţile lui. Unele aspecte lingvistice pot arăta în acest context, şi origini comune de substrat în mai multe limbi balcanice actuale. În final, autorul a definit romanizarea ca fiind mai ales („surtout") un fenomen de limbă.

Dl. Gheorghe Caragiani, care funcţionează de un timp ca profesor la Napoli, a vorbit despre „Aromâna şi romanitatea occidentală", observând că această parte a romanităţii balcanice, ca fenomen de limbă (dialect), se plasează la jumătatea distanţei dintre romanitatea orientală şi cea occidentală (cf. în aceeaşi direcţie Matilda Caragiu Marioţeanu). El a adus o serie de exemple în acest sens, adăugând la demonstraţie şi faptele de limbă care susţin concluzia că megleno-româna se află la rândul ei la jumătate de drum între aromână şi română.

Semnatarul acestei cronici a refăcut, pe bază documentară epigrafică, în comunicarea „La città Tropaeum Traiani", traseul istoriografic al documentării datei municipalizării oraşului de lângă monumentul triumfal, arătând că există posibilitatea ca evenimentul să se fi petrecut sub Traian, prilej cu care a prezentat publicului şi câteva imagini ale ruinelor acestui oraş unde autorul lucrează din 1968.

D-na Maria Alexandrescu Vianu de la acelaşi institut, într-un excurs privind „Începuturile artei romane la Dunărea de Jos" a urmărit apariţia şi evoluţia acesteia în Moesia Inferior în contextul general roman, distingând trăsături ale diferitelor curente împreună cu direcţiile lor de pătrundere. Între acestea un rol important îl va fi avut un anume specific al lucrărilor legate de armata romană şi de propagandă imperială manifestată evident în cazul monumentului triumfal de la Adamclisi.

Dr. Alexandru Suceveanu, de la Institutul de Arheologie Bucureşti cu „Traian şi Histria", pornind în manieră critică de la datele până acum cunoscute împreună cu studiile ce le-au cuprins şi interpretat, a ajuns la concluzia că începuturile incintei romane închizând o suprafaţă de 30 ha sunt de datat în timpul lui Traian, chiar dacă oraşul a cunoscut dezvoltarea sa maximă din epoca Principatului sub succesorii împăratului. În ceea ce priveşte „a doua fundare a oraşului" (ISM, I, 191), ea va trebui considerată ca databilă abia în timpul lui Traian sau Hadrian.

Dr. Mircea Babeş, director adjunct a aceluiaşi Institut, şi-a intitulat comunicarea „De victis Dacis — cucerirea romană", urmărind o analiză cât mai cuprinzătoare a situaţiei dacilor în şi după confruntarea decisivă cu Roma, cu ajutorul surselor literare şi arheologice. Au fost expuse consecinţele cuceririi traiane înainte de toate prin prisma tabloului arheologic care, pe lângă elementele clare de continuitate care infirmă teoria „genocidului" indică şi evidenţa unei anumite discontinuităţi. Aceasta, spre exemplu, prin dispariţia unor aşezări de tip *dava*, a sanctuarelor şi a sacrificiilor umane şi prin reapariţia necropolelor. Toate aceste fenomene arată impactul deosebit al cuceririi romane de tip violent, nu întotdeauna suficient de clar pus în evidenţă.

Prof. Dumitru Protase (Cluj) a prezentat un subiect predilect domniei sale, „Procesul de romanizare şi persistenţa romanităţii în Dacia", structurat în comunicare în două secţiuni conforme enunţului din titlu. Prima dintre acestea a cuprins, în evoluţia lor cunoscută, aspectele mai importante ale vieţii romane în provincia Dacia sub toate planurile. Cea de a doua a urmărit romanitatea postaureliană atât teoretic cât şi practic, printr-o serie de exemplificări de descoperiri arheologice specifice.

Dr. Amleto Lorenzini (Roma) — SEAT—STET: „Proiectul Columna lui Traian". Firma pe care a reprezentat-o conferenţiarul şi-a propus publicarea unei istorii a comunicaţiilor în şase volume, proiect ambiţios şi modern având în vedere mijloacele de comunicare specifice epocilor istorice traversate de omenire. De aici, dealtfel, şi unele paralele sau comparaţii enunţate de autor cu privire la Columnă şi care au putut surprinde auditoriul, pentru că justificarea acelora nu era cea familiară arheologilor şi istoricilor de artă. Colaborator mai curând tehnic al unui specialist britanic nu de mult decedat, autorul s-a făcut purtătorul unui mesaj de natură specială datorat direcţiei urmărite de firmă; o asemenea linie va oferi premise im-

portante pentru un unghi nou de vedere în înțelegerea Columnei în special, ca produs al unei arte propagandistice și oficiale și, în general, a altor monumente analoge urmărite relativ diacronic și mereu din unghiul de vedere al unor anume tipuri de comunicare.

Un alt tip de viziune diacronică a comunicat prof. Vladimir Iliescu (Aachen) prin „Istoria universală ca istorie a imperiilor la Dunărea de Jos în antichitate și evul mediu". Titlul spune destul de mult despre ideea urmărită de autor de la Darius și Alexandru cel Mare până la Imperiul Otoman și Rusia. Nu pot însă, ajuns la această remarcabilă personalitate a științei istorice românești, să nu notez și meritele sale de excepție în organizarea colocviului de la Roma.

Dr. Ioan Piso (Cluj) a prezentat, dincolo de conținutul pe care-l evocă titlul comunicării, „Traian, constituirea provinciei Dacia și fundarea Sarmizegetusei", stadiul actual al cunoștințelor despre subiectul propus, documentat prin sursele literare, epigrafice și arheologice. Datele expuse verbal și imagistic, în bună parte rod al cercetărilor din ultimii ani, susțin concluzia organizării încă sub Traian a structurilor monumentale identificabile acum mai coerent în capitala abia născutei provincii romane.

Dr. Ioan Glodariu (Cluj) a urmărit chestiunile mai importante care conturează imaginea „Daciei in ajunul cuceririi romane", în special pe baza rezultatelor cercetărilor arheologice Au rezultat, între alte concluzii, progresul în care s-a aflat acea societate înaintea supunerii ei de către romani, contactul timpuriu și direct cu Roma, împreună cu reciprocitatea cunoașterii între cele două civilizații contemporane.

Dr. Adrian Rădulescu directorul Muzeului de Istorie Națională și Arheologie din Consstanța, a prezentat, grație unei descoperiri relativ recente și la noi deja cunoscute, „Mormântul pictat de la Tomis", un stadiu de evoluție al artei funerare în Scythia Minor mai nou decât Traian, aflat aproximativ la limita dintre sec. III și IV p. Chr. Imaginile expuse în sală au depășit rolul complementar, provocând o discuție prelungită asupra dilemei cu privire la caracterul păgân sau creștin al monumentului.

Chiar dacă am amintit abia în alineatul pecedent despre discuțiile care s-au purtat cu privire la o comunicare, trebuie adăugat aici, înainte de a încheia, și faptul că au avut loc discuții numeroase în legătură cu majoritatea subiectelor tratate. Fără a insista prea mult asupra acestui aspect marcând interesul auditoriului, voi remarca discuțiile mai aprinse la comunicările privind situația Daciei înainte și după cucerirea romană, romanizarea văzută prin prismă lingvistică sau (și) arheologică, problemele continuității și formării romanității orientale și multe altele.

Încercând aici să delimitez, odată cu substanța colocviului, și importanța lui așa cum au fost văzute chiar la Roma, voi aminti doar partea concluzivă a discuțiilor. În numele Accademiei di Romania, extraordinara gazdă care a fost Doamna Zoe Dumitrescu Bușulenga (cu sprijinul direct al personalului coordonat de domnia sa împreună cu dl. director adjunct Uricariu) și-a arătat bucuria de a se fi aflat în mijlocul unui „creuzet de inimă și minte" a cărui menire era de renaștere a acestei instituții în spiritul desemnat de Vasile Pârvan, întru făurirea verigii care să ne reașeze în acel spirit, legat de formarea elitelor umaniste românești. Așa se explică dealtfel faptul că una din propunerile de teme urmând a fi supuse unor dezbateri viitoare a fost și mai mult circumscrisă și mai bine specializată decât cea inaugurală. Dealtfel, unul din autorii propunerii — ea a rezultat dintr-o discuție între mai mulți participanți — dr. Alexandru Suceveanu, s-a și pronunțat la un moment dat, în speranța că ideea va fi reluată în emisiunea televiziunii române (fenomenul nu s-a produs din păcate) în sensul dorit de orice om de știință și cultură, și anume: „cea mai bună propagandă pentru Accademia di Romania este să nu facă propagandă".

Revenind la cuvintele calde ale D-nei Zoe Dumitrescu Bușulenga, mai notez aici că dorința domniei sale, care era și cea a celor prezenți atunci la Roma, s-a exprimat, în urma acestei „gale de arheologie românească", în convingerea că o astfel de „sărbătoare se va mai repeta pentru confirmarea „noii stări civile" a instituției. Devenire condiționând dealtfel, așa cum rezulta și din spusele prof. Massimo Pallotino ca președinte italian al Uniunii academiilor străine din Roma, reamintite de d-na Bușulenga, reintegrarea *de facto* și *de iure* a Accademiei di Romania în concertul de elită al acestora.

Alexandru Barnea

MIROSLAV LAZIĆ, *Topografija i tipologija praistorijskih tumula y Srbiji i Crnoj Gore*, Univ. din Belgrad, Fac. de Filosofie, Centrul de Cercetări Arheologice (sub red. Dr. Srejović), nº 19, Belgrad, 1989, 95 p. + 11 hărți, 3 grafice și 61 tabele în text.

Volumul semnat de Miroslav Lasić, intitulat „Topografia și tipologia tumulilor preistorici din Serbia si Muntenegru" cuprinde următoarele capitole: I. Introducere; II. Topografia și mărimea tumulilor din Serbia și Muntenegru, cu următoarele subcapitole: 1. Vojevodina; 2. Serbia de nord-vest; 3. Serbia centrală; 4. Serbia Dinarică și Muntenegru: 5. Coasta sud-estică; 6. Serbia balcano-carpato-dinarică; III. Topografia și tipologia tumulilor preistorici din Serbia și Muntenegru, cu următoarele subcapitole: 1. Perioada eneolitică ; 2. Epoca bronzului timpuriu; 3. Epoca bronzului dezvoltat; 4. Perioada de tranziție; 5. Epoca fierului; 6. Perioada antică; IV. Lista de prescurtări și Bibliografie. Se încheie cu un rezumat în limba engleză.

Textul este susținut de ilustrație constând în 11 hărți cărora li se adaugă 3 grafice și 61 de tabele constituind rezultatul analizelor statistice și matematice.

Volumul debutează cu o introducere în care autorul prezintă un scurt istoric al cercetării și definește problematica pe care o reprezintă tumulii preistorici din Serbia și Muntenegru. Cercetătorul insistă asupra intervenției populațiilor de stepă care, stabilite în această zonă din eneolitic, au ajutat la constituirea „echilibrului teritorial și, parțial, cultural".

Tratarea propriu-zisă a temei propuse de M. Lazić, se desfășoară în cele două capitole, respectiv capitolele II și III. În cel de-al II-lea capitol sunt supuse atenției cele 6 districte individualizate nu atât de caracteristicile tumulilor cât de desfășurarea lor geografică și de diviziunea climatică din Serbia și Muntenegru. Această structurare este argumentată și de necesitatea analizei relațiilor comunităților cu cadrul geografic al acestor regiuni, a densității populației, a legăturii posibile între tipul de tumul preferat, la nivelul fiecărei perioade, și condițiile topografice.

Sunt puse în discuție 664 de situri, respectiv 1 165 de tumuli. Potrivit dimensiunilor, au fost stabilite trei mari categorii: tumuli mari, cu un diametru de peste 25 m, tumuli de dimensiune medie, al căror diametru este cuprins între 15 și 25 m, tumuli mici cu un diametru nu mai mare de 15 m. Este de remarcat distribuția majorității siturilor de-a lungul râurilor mari din Vojdovina, Jadar, Radevina, Podgorina, pe valea Moravei, în Metohija, Zeta și în regiunea de coastă a Muntenegrului.

Autorul insistă asupra altitudinii la care au fost localizați tumulii și subliniază preferința comunităților pentru zone mai degrabă înalte, ceea ce pune în evidență gradul mobilității verticale a acestora.

Siturile în discuție pot reprezenta necropole, mici grupuri de morminte sau tumuli izolați. Astfel, în zonele înalte din Serbia, marile necropole cuprind câteva zeci de tumuli, în vreme ce în Muntenegru pot ajunge până la o sută de movile.

Materialul din care sunt realizați tumulii, ca și dimensiunea lor variază de la o regiune la alta. În funcție de resursele de materie primă, movilele sunt ridicate folosindu-se pământ în Vojvodina și în regiunile de deal ale Serbiei și piatră în zona înaltă muntenegreană și pe coasta sud-estică. Analiza statistică ce completează constant observațiile cercetătorului, exprimă faptul că media de altitudine a siturilor este invers proporțională cu media de dimensiune a tumulilor.

Capitolul al III-lea (Topografia și tipologia tumulilor din Serbia și Muntenegru) este structurat în șase subcapitole și urmărește perioadele istorice cărora li se circumscrie evoluția tumulilor. Autorul insistă, de asemenea, asupra condițiilor de habitat și a poziției geografice a siturilor, subsumându-le însă, epocii căreia ii aparțin.

Din punct de vedere tipologic sunt desemnate următoarele principale coordonate: dimensiune, materialul folosit, elemente structurale, obiceiuri funerare, amenajări ale mormintelor sau elemente similare. Au fost stabilite, astfel, cinci tipologii: A. Tipologia în funcție de dimensiuni (tumuli mari, medii și mici); B. Tipologia în funcție de materialul folosit (pământ, piatră sau și pământ și piatră); C. Tipologia în funcție de elementele structurale (cu cornișă, cu căptușeală de

piatră, cu miez, cu platformă sau fără elemente specifice); D. Tipologia în funcție de ritul funerar (de înhumație, de incinerație sau birituale): E. Tipologia în funcție de tipul de mormânt (cu cistă din plăci de piatră, cu structură de piatră, cu rug funerar, cu urnă, simple, cu structură de lemn, cu cameră mortuară). Potrivit acestei tipologii, descrierea, în măsura în care tumulul se supune prin caracteristicile sale regulilor anterior stabilite, poate fi comprimată într-o formulă de genul A1—B1—C3—D2—E3, 4, ceea ce înseamnă tumul mic, realizat din pământ, cu miez, cu urme de rug funerar şi de incinerare așezate într-o urnă, respectiv tumulul nr. 6 din situl denumit ,,Šumar".

Autorul, în investigarea fiecărei perioade istorice din cele enunțate, caută, pe lângă definirea limitelor geografice, să descifreze fenomenele care au condus la adoptarea sau perpetuarea acestui gen de monument funerar.

Numărul și dimensiunile tumulilor variază de la o regiune la alta, de la o perioadă la la alta, supunându-se totuși unei constanțe: preferința pentru văile râurilor care facilitează stabilirea de legături reciproce între comunități aflate în diferite districte. Astfel, principalele cursuri de apă—Morava, Uvac, Lim, Čehotina, Drim, Beli Drim, constituie, în aceeași măsură, o rețea hidrografică și una de contacte intercomunitare, din eneolitic până în perioada clasică.

În ceea ce privește media de altitudine a tumulilor, stabilită statistic, evoluează de la 100 m în eneolitic la 400 m în epoca bronzului, descrește ușor în timpul a ceea ce în literatura sârbească se numește perioada de tranziție (de fapt bronz târziu) și crește considerabil în epoca fierului, ceea ce indică preferința comunităților, la această vreme, pentru zonele înalte, chiar montane.

Insuficiența cercetării face ca eventuala relație dintre modul de distribuție și organizare a tumulilor în necropole și anumite epoci să fie greu de descifrat. În privința dimensiunilor tumulilor, au fost definite categoriile în care se înscriu tumulii, la nivelul fiecărei perioade: astfel, tumulii eneolitici sunt foarte mari, având un diametru de circa 40 m, pentru ca în epoca bronzului să ajungă la 15 m iar în perioada de tranziție și în epoca fierului să crească ușor, până la 20 m.

Ritul funerar exprimat de către comunitățile care au ridicat și folosit tumulii este privit atât din perspectivă cronologică, cât şi din punct de vedere geografic. Astfel, în eneolitic se remarcă preferința pentru inhumație, pentru ca în bronzul târziu (respectiv perioada de tranziție în periodizarea sârbească) incinerația să fie aproape exclusiv folosită. Raportul se schimbă radical în epoca fierului cînd inhumația înlocuiește incinerația. Aceasta din urmă este semnalată doar în câteva districte din Serbia și Muntenegru.

Analizelor statistice şi matematice le este supusă și cea de-a cincea tipologie stabilită, și anume, cea care urmărește tipul de mormânt folosit. Criteriile de ordonare utilizate sunt cel cronologic și cel geografic.

Fără a fi suficientă, analiza făcută tumulilor din Serbia și Muntenegru, permite surprinderea, într-o oarecare măsură, a dimensiunii vieții economice și sociale a comunităților în discuție. Economia pare să fie caracterizată de transhumanță, în vreme ce structura socială este exprimată în dimensiunea tumulilor, în elementele de construcție folosite, în tipul de mormânt preferat. La dimensiunea construcției funerare poate fi raportată forța de muncă angajată de comunitate, respectiv dimensiunea și importanța ei. Concluziile de ordin etnic sunt riscante, cel puțin pentru perioadele anterioare epocii fierului. La fel de dificile sunt și considerațiile legate de migrație și autohtonism. Abia apariția izvoarelor scrise poate documenta legătura dintre unele construcții funerare de acest tip și triburi definite etnic. O asemenea supoziție se va întemeia, însă, doar în măsura în care cercetarea arheologică va oferi suficiente probe în acest sens.

Deși greu accesibilă, cartea își dezvăluie conținutul grație rezumatului în limba engleză precum și ilustrației care însoțește textul, constând în hărți. Acestora li se adaugă graficele și tabelele statistice. Ar fi fost binevenite planuri care să exemplifice tipurile de tumuli din Serbia și Muntenegru, dar intenția autorului este, evident, aceea de a realiza o tipologie statistică, înscrisă în coordonate geografice și cronologice bine definite.

Sunt de remarcat, de asemenea, volumul de informație exprimat de lista bibliografică, adusă la zi, și condițiile grafice bune de care se bucură volumul.

Rodica Medinceanu

M. MACREA, N. GUDEA, I. MOȚU, *Praetorium. Castrul și așezarea romană de la Mehadia*, în colecția Biblioteca de Arheologie, LI, Editura Academiei Române, București, 1993, 214 pagini, 19 ilustrații în text și 62 planșe (cu rezumat în limba engleză, p. 141—151)

Monografia este structurată în nouă capitole precedate de o introducere.

Introducerea cuprinde modul de abordare a cercetării (încercându-se astfel relevarea personalității proprii a așezării de la Mehadia, identificată conform *Tabulei Peutingeriana* cu *Praetorium*); mijloacele și metoda de lucru; istoricul cercetărilor arheologice și o extrem de utilă bibliografie în legătură cu așezarea antică de la Mehadia.

Partea de descriere propriu-zisă are ca punct de plecare săpăturile din castru (cap. I), luându-se pe rând în discuție locul acestuia în cadrul sistemului defensiv al Daciei, poziția castrului în teritoriul localității Mehadia, săpăturile arheologice, orientarea, dimensiunile și alte date tehnice, fazele de construcție, urmate de o analiză a materialului arheologic pe categorii.

Sunt trecute apoi în revistă (cap. II) unitățile care au staționat sau au lucrat în castru: *cohors III Delmatarum*, *cohors VIII Raetorum*, o fracțiune din *legio XIII Gemina*, ca și alte fracțiuni din legiuni care au lăsat urme în castru: *legio IIII Flavia*, *legio V Macedonica*, *legio VII Claudia*.

Capitolul III se referă la așezarea civilă a castrului, analizată topografic (poziția în raport cu castrul, întinderea și elementele componente) și arheologic (descrierea săpăturilor și o încercare de tipologie a materialului).

Termele (cap. IV) beneficiază de aceeași schemă de analiză ca așezarea civilă și castrul, cu excepția considerațiilor privind materialul arheologic, găsit în cantitate mică.

Săpăturile de identificare a necropolei romane au rămas fără rezultat. Cu toate acestea, cap. V este dedicat unei încercări de localizare a necropolei în raport cu așezarea și castrul și analizei datelor oferite de materialul epigrafic și sculptural cu caracter funerar.

După concluziile istorice și cronologice (cap. VI) urmează două cataloage de material (cap. VII și cap. VIII) referitoare la castru și respectiv așezare.

Monografia are ca încheiere o listă a fortificațiilor din sistemul defensiv al Daciei (cap. IX).

Prima observație care se impune este aceea că ar fi fost poate utilă folosirea unei terminologii moderne în locul celei arhaizante preferate în monografie: ,,*Auxiliarvicus*'' în loc de ,,așezare civilă'', ceea ce ar fi prilejuit și o încercare de clarificare a statutului juridic al respectivei așezări, și ,,terme'' în loc de ,,baia castrului''. De asemenea, este surprinzătoare identificarea localității Caransebeș cu Tibiscum (p. 23), poziție singulară în istoriografie, restul autorilor preferând identitatea Jupa-Tibiscum.

Stratigrafia castrului ridică anumite probleme. În condițiile în care nu există în documentația păstrată o descriere precisă, este prematură concluzia (mai demult foarte în vogă) a celor două faze: cea de pământ, urmată de o reconstrucție în piatră. Doar dintr-o simplă afirmație a lui M. Macrea într-un manuscris ce nu se referea direct la castru (ceea ce presupunea mai multă prudență în clădirea ipotezelor), și anume: ,,zidul de incintă se sprijinea spre interior pe un val de pământ'' (p. 27), nu reiese nicidecum existența unei faze de pământ, anterioare celei de piatră, valul cu pricina putând fi chiar valul de pământ al castrului de piatră, adică *agger*-ul. Desigur, reluarea săpăturilor ar fi dat un răspuns clar acestei probleme.

Discutabilă este și datarea fazelor de construcție a castrului, ce urmează o schemă aplicată mecanic, clasică prin anii '60, dar acum depășită: fază de pământ (dacă a existat așa ceva la Mehadia) în perioada Traian-Hadrian, fază cu zid de piatră datată în mod ciudat la mijlocul sec. II p. Chr. nu pe baza materialului găsit, despre care se afirmă că nu este relevant din punct de vedere cronologic (p. 28 și p. 29), ci având în vedere ,,bastioanele patrulatere ale porților'' și analogia ,,cu alte castre din Dacia sau din Imperiu'' (p. 29). Refacerile din epoca postaureliană sunt scutite de asemenea avataruri, datarea fiind asigurată de materialul arheologic descoperit.

Referitor la datarea materialelor din castru se afirmă că ,,având în vedere că au fost descoperite mai ales în turnurile de colț și bastioanele porților, pot fi încadrate, în general, în perioada 150—200 e. n.''. Ar fi fost bine dacă autorii ar fi lămurit din proprie inițiativă nedumerirea iscată de metodologia de cercetare folosită, explicând de ce au preferat argumentul ,,construcția datează materialul'' în locul celui folosit de majoritatea cercetătorilor, și anume ,,materialul datează construcția''...

La p. 61, referitor la clădirea A, se întâlnește următoarea afirmație: ,,Profilul secțiunii care a identificat clădirea este tipic

pentru o zonă cu construcție romană". Ambiguitatea formulării ar da naștere la cel puțin două întrebări și anume: 1) se poate oare vorbi de un profil tipic pentru o anumită perioadă istorică? și 2) există și un profil tipic pentru o construcție ne-romană?

În ceea ce privește materialul arheologic, atât tipologia încercată de autori, cât și catalogul conțin câteva neclarități.

Mult mai relevantă pentru ceramică ar fi fost întocmirea unei tipologii bazate doar pe forma vaselor, așa cum autorii au procedat inițial, și nu pe dimensiuni. Alegerea criteriului este cu atât mai defectuoasă cu cât vasele nici măcar nu s-au putut întregi, singura dimensiune măsurabilă cu oarecare exactitate fiind diametrul gurii (d.g.). Chiar și așa, grupele stabilite conform criteriului amintit par a fi arbitrare: ,,Din punct de vedere al dimensiunilor sunt următoarele grupe: cu d. g. până la 10 cm, denumite de noi oale mici; cu d. g. între 10 și 15 cm, denumite de noi oale mijlocii; cu d.g. peste 15 cm, denumite de noi oale mari" (p. 32). Aplicând strict în practică această schemă, înseamnă deci că o oală cu d. g. = 10 cm este o oală mică, iar una cu d. g. = 10,5 sau 11 cm este o oală mijlocie. Mult mai simplu și totodată mai eficient ar fi fost întocmirea tipologiei formelor de vase și apoi stabilirea variației dimensiunilor în cadrul fiecărui tip.

Chiar și atunci când încearcă o tipologie bazată pe forma vaselor, autorii au câteva opțiuni destul de greu de explicat. De pildă, vasele ilustrate la figura I/1 și I/6 ca oale roșii par mai degrabă a fi, conform tipologiei lui Gh. Popilian, farfurie și respectiv amforă. La fel se întâmplă și cu piesele din figurile V/2, 3, considerate chiupuri, dar care, urmărind tipologia menționată a lui Gh. Popilian, duc cu gândul la amfore. Exemplele pot continua substanțial: figurile XXXII/2, 3 încadrate ca oale roșii sunt de fapt o căniță cu două torți și respectiv un gât de amforă, XXXIV/19, 20 (prezentate în text tot ca oale roșii) reprezintă o cupă și respectiv amforă, XLI/40 (oală cenușie în text) este în realitate o cupă, iar L/13 nu pare deloc a fi strachină, căci are d. g. mult prea mare comparativ cu celelalte exemplare, ci oală. Totodată ar fi interesant de aflat pe ce bază vasele din planșele LI și LII sunt încadrate în categoria chiupurilor [1].

Referitor tot la materialul ceramic, se întâlnesc în textul monografiei și contraziceri. Aflăm de exemplu că vasul II/1, încadrat la categoria strachinilor roșii, are de fapt culoare gălbuie-maronie, vasul XXXII/5, prezentat la un loc cu oalele roșii, este tot de culoare gălbuie-maronie, iar planșa VII, ilustrând ceramică decorată cuprinde și două vase fără decor (VII/3 și probabil VII/5).

Surprinzătoare este absența oricăror referiri, în text și catalog, la fragmentele de *terra sigillata* din planșa LXI. Trecând peste faptul că fragmentul LXI/2 pare a fi lipit arbitrar, ar fi trebuit precizat măcar centrul, dacă nu și atelierele de proveniență. Centrul este relativ ușor de identificat, și anume cel de la Lezoux, în schimb stabilirea atelierelor este îngreuiată considerabil de starea fragmentară a vaselor și desenul mai mult schițat. Fragmentul LXI/1 pare a-și găsi analogia cu un exemplar provenit din atelierele lui Avitus și Vegetus [2], iar fragmentul LXI/2 (panoul cu silueta umană) pare a aparține unuia din atelierele care au funcționat în ultimele trei sferturi ale sec. II p. Chr. (Acaunissa, Advocisus, Casurius) [3]. Datarea celor două fragmente ceramice pare astfel asigurată pentru sec. II p. Chr.

Tipologia obiectelor de metal este la rândul său susceptibilă de anumite îmbunătățiri. Preferința criteriului dimensional în locul celui referitor la formă se remarcă și în cazul dălților (p. 37) și mai ales piroanelor (p. 38 și p. 65). Privind ilustrația, se vede că în realitate piroanele sunt de fapt de același tip, excepții fiind, după forma capului, XIX/18, 19, XX/1—3 și LVIII/28, căci XX/4, 6 și LVIII/29, 30 nu par a fi propriu-zis piroane. Rămânând tot în cadrul materialelor de construcție, XX/7 și eventual XX/5 pot fi socotite scoabe, nu piroane, iar manșoanele sunt la fel amândouă (XXXI/11, 12) și nicidecum nu alcătuiesc două grupe distincte (p. 40), în măsura în care se poate vorbi de două grupe atunci când există doar două piese.

Categoria ,,aplici" grupează piese cu destinații diverse. Ar fi fost poate mai semnificativă o încercare de precizare a funcției diferitelor piese, ceea ce implicit ar fi dus la o clasificare mai detaliată. De pildă, XXV/1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16 și LX/1, 3, 4, ar putea fi încadrate ca piese de centură, dintre care XXV/7 și LX/3, 4 par a fi limbi de curea, iar XXV/17 este un nit. Destinația celorlalte piese încadrate ca aplici este mai greu de precizat. Unii termeni folosiți la descrierea pieselor mai sus enumerate au o semnificație ambiguă. De exemplu, despre piesa XXV/1 se afirmă mai întâi că este decorată cu ,,motive geometrice decupate" (decupate în ce fel și cu ce?), iar peste câteva

[1] Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976, nr. 830—835 (farfurii); 194—212 (amfore); 685—696 (cănițe cu două torți) și 711 (cupă).

[2] J. Stanfield, G. Simpson, *Central Gaulish Potters*, Londra, 1958, pl. 63/15 și p. 136.

[3] *Ibidem*, pl. 81/28; 112/9; 114/28,34; 134/29; 135/34, 42 și p. 161, 207, 238.

cuvinte se revine, aceeași piesă fiind declarată parte componentă a subgrupei cu „decor traforat". Cei doi termeni „decupat" și „traforat" încearcă deci să exprime aceeași realitate, dar foarte inexact.

Încadrarea pieselor doar conform materialului din care au fost lucrate prilejuiește formulări de genul: „Materialele din piatră sunt mai numeroase: trei inscripții, câteva monumente și cinci mărgele. Inscripțiile, ca și monumentele votive, sunt din piatră calcaroasă, care se află din belșug în apropiere. Mărgelele (cu d. cuprins între 22—13 mm) au fost făcute din piatră semiprețioasă" (p. 67).

Din punct de vedere epigrafic este interesant de consemnat părerea lui C. C. Petolescu, în ceea ce privește ștampila pe care apar numele celor două legiuni: a V-a Macedonica și a XIII-a Gemina. Exprimându-și părerea că desenul ar putea fi incomplet, cercetătorul amintit crede că în loc de *LEG XIII GM* (IDR III/1, 102) ar trebui citit *LEG XIII G ANT* (oniniana), ultima literă putând fi ligatura A+N+T[4]. Această nouă lectură are și implicații asupra datării respectivei ștampile, în loc de datarea târzie presupusă în lucrare la p. 52 (sfârșitul sec III sau începutul sec. IV p. Chr.), devenind sigură o încadrare cronologică la începutul sec. III p. Chr.

Deși caracterul incomplet al documentației a fost în repetate rânduri subliniat de autori, el nu poate fi o scuză pentru lipsurile câtorva figuri: figura 12 nu are legendă, ceea ce îngreuiază considerabil descifrarea ei, mai ales fiindcă ilustrează două profile, iar la figura 13 punctul cardinal nord trebuie dedus în urma investigațiilor cititorului, care s-ar mai putea întreba și de ce lipsește o scară a desenelor ilustrând catalogul.

Din păcate, monografia are și suficiente contraziceri, omisiuni și trimiteri greșite, din care dau doar câteva exemple, completa lor enumerare ocupând prea mult spațiu. Contrazicerile privind materialul ceramic, care au fost semnalate în cadrul discuției privind piesele ceramice, nu sunt singurele. Clădirea D din castru este și ea obiectul unor neconcordanțe: la p. 29 se spune „Tot în interiorul castrului — dar fără nici o mențiune în legătură cu localizarea — este amintită clădirea D", pe când la p. 47 se afirmă că respectiva clădire a fost descoperită în *latus praetorii*, dar nu se arată în care (*dextrum* sau *sinistrum*).

Dacă trimiterile greșite, omisiunile de trimiteri la planșe și inversările de planșe ar mai putea fi explicate prin greșeli de tipar, surprinzătoare este menținerea în catalog a unei numerotări generatoare de confuzii: la p. 130 numerele 22—29 din categoria materialelor de sticlă sunt ocupate de opt mărgele cărora li s-a păstrat doar o fișă, nefiind ilustrate, iar la p. 131 cu aceleași numere 22 și 23 (de data aceasta ilustrate și în text) apar două ace de os.

Scăderile mai sus semnalate nu trebuie însă să umbrească efortul și meritul ce le revine lui N. Gudea și I. Moțu. Meritul este cu atât mai mare cu cât cei doi autori au prelucrat un material descoperit prin săpăturile de acum aproape 50 de ani (1942—1943, 1946, 1948) întreprinse de M. Macrea, ajutat de diverși colaboratori (I. I. Russu, M. Moga, N. Gostar, Y. Ghenovici-Marinescu), material care, prin dispariția profesorului Macrea, părea la un moment dat sortit definitiv uitării.

Situația materialului de la Mehadia a generat o soluție ce s-ar putea preta la discuții de principiu. Se poate pune întrebarea dacă este corect să se publice un material de către altcineva decât cel care a efectuat cercetarea de teren. În ciuda lipsurilor și greutăților ce s-ar putea ivi în calea unei astfel de încercări (subliniate în cazul particular al săpăturilor de la Mehadia, și anume absența documentației de șantier: planuri, desene, chiar jurnale de săpătură) răspunsul, confirmat de practica impusă în mai multe țări (Germania de pildă), este pozitiv. Chiar dacă se abdică (din motive obiective, precum cele de la Mehadia) de la anumite exigențe necesare publicării unui material arheologic, instrumentul de lucru pus la îndemâna specialiștilor și a publicului își poate aduce contribuția la rezolvarea unor probleme importante ale cercetării științifice la momentul respectiv. Din această perspectivă, monografia castrului și așezării de la Mehadia poate fi socotită ca un dublu îndemn: de a i se urma exemplul și de a se înregistra cu maximum de atenție un material arheologic astfel încât acesta să poată fi valorificat chiar la decenii de la descoperirea sa.

Monografia poate fi apreciată și în cadrul cercetărilor privind epoca romană în sud-vestul Daciei Superior. N. Gudea și I. Moțu sunt astfel primii care concretizează programul de cercetare propus tot de ei[5], punând în circulație prima monografie a unui obiectiv arheologic din zona amintită. Cercetările de la Mehadia și cele deja publicate într-o serie de periodice ale unor așezări din același spațiu istoric și geografic[6] pot contura astfel principalele trăsături ale unei zone până acum mai puțin valorificată arheologic.

Liana Oța

[4] C. C. Petolescu, SCIVA, 41, 1990, 1, p. 117.

[5] N. Gudea, I. Moțu, Banatica, 7, 1983, p. 151—201.

[6] V. bibliografia principalelor localități la N. Gudea, I. Moțu, Banatica, 7, 1983, p. 199—200.

RENATE PILLINGER, ANDREAS PÜLZ, HERMAN VETTERS (sub red.), *Die Schwarzmeerküste in der Spätantike und im frühen Mittelalter*. Referate des dritten, vom 16. bis 19. Oktober 1990 durch die Antiquarische Abteilung der Balkan-Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften und das Bulgarische Forschungsinstitut in Österreich veranstalteten Symposions. Mit 70 Schwarzweiß—, 5 Farbaufnahmen und 55 Zeichnungen bzw. Karten (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkan-Kommission, Antiquarische Abteilung,Nr. 18), Viena, 1992, 160 p., 42 pl. alb-negru și 3 pl. color.

Volumul începe cu arătarea conținutului (p. 5—6) și cu o Prefață (p. 7), în care cei trei editori mulțumesc tuturor instituțiilor și persoanelor care au ajutat la ținerea Symposionului și la publicarea celor 19 comunicări pe al căror conținut îl arătăm pe scurt, mai jos.

ECKART OLSHAUSEN (Stuttgart) *Die Anfänge der großen Völkerwanderung im 3. Jahrhundert n. Chr. am Schwarzen Meer-Zur Frage der inneren Struktur wandernder Stämme* (p. 9—12). Împotriva ideii greșite că ,,hoardele barbare'' porneau la atac fără o organizare bine gândită și în mod nedisciplinat, autorul aduce ca exemplu atacul bine organizat al Boranilor (,,oamenii Nordului'') asupra Trapezuntului, din vara anului 258 p. Chr., relatat amănunțit de istoricul Zosimos (I, 31, 1).

JOHANNES IRMSCHER (Berlin), *Die Anfänge der Schwarzmeerarchäologie* (p. 13—18), arată că noțiunea de ,,Arheologia Mării Negre'', al cărei obiect este studiul sistematic al moștenirii materiale și spirituale a popoarelor care în decursul istoriei s-au așezat în jurul anticului *Pontos Euxeinos*, este ,,de dată foarte recentă'' și anume, după cel de al II-lea război mondial. La aceasta au contribuit și participă în prezent învățați din fosta Uniune Sovietică, România și Bulgaria, prin activitatea lor de teren și valorificarea monografică a acesteia (p. 13). Afirmația cunoscutului profesor de la Berlin pare însă prea categorică, dacă ne gândim numai la activitatea arheologică desfășurată de Vasile Pârvan și soții Scarlat și Marcelle Lambrino la Histria, între anii 1914—1940. Autorul recunoaște în continuare că, după pacea de la Küciük-Kainardgi (1774), când teritoriul de la nordul Mării Negre a devenit parte a imperiului țarist, interesul pentru arta și cultura antică a acestei regiuni a crescut foarte mult. Acest interes fusese trezit încă din prima jumătate a sec. XVIII de unii învățați germani (Theophil Sigfried Bayer). La începutul sec. XIX, cercetările pe teritoriul de la nordul Mării Negre s-au intensificat. Au fost întemeiate muzee la Nikolaev, Feodosija, Odesa, Kerci. Contele rus Sergej Semenovič Uvarov (1786—1855) și soția sa, germanul Heinrich Karl Erns Köhler (1765—1838), arheologul și istoricul parizian Désiré Raoul Rochette (1785—1854), arheologul rus B. V. Farmakovskij ș. a. s-au distins în cercetarea sistematică a antichităților de pe teritoriul de la nordul Mării Negre. În prezent, teritoriul din vestul Mării Negre este cercetat de arheologi bulgari și români, iar cel de la sud de cercetători turci, austrieci și germani.

V. VELKOV (Sofia). *Mesembria zwischen dem 4. und dem 8. Jahrhundert* (p. 19—22), ne încredințează că între sec. IV—VIII, mai precis, până în anul 812, când a fost cucerit de bulgari, Mesembria a fost cel mai important și cel mai bogat oraș de pe țărmul de vest al Mării Negre. La înflorirea acestui centru, ca și a altora de pe litoralul de vest al Mării Negre (Odessos, Tomis, Histria ș. a.) a contribuit întemeierea Constantinopolului ca a doua Romă a Imperiului roman și apoi bizantin. Trecerea de la denumirea de ,,Mesembria'', la cea de ,,Nesebăr'' s-a făcut prin mijlocirea populației locale, ca și în cazul denumirilor Pulpudeva-Plovdiv și Beroe-Borui.

V. GJUZELEV (Sofia), *Anchialos zwischen der Spätantike und dem frühen Mittelalter* (p. 23—33). Anchialos era, în sec. IV—VI al doilea oraș ca importanță, după Adrianopol, al provinciei Haemimontus, port important pentru flota bizantină între Constantinopol și Delta Dunării. În apropiere se află *Aquae Calidae*, azi Burgarski Bani. Refăcut de Iustinian, în 763 a fost distrus de bulgari și refăcut din nou de bizantini sub împărăteasa Irina, mama împăratului Constantin VI (780—787). În 812 a fost cucerit de bulgari și recucerit de bizantini în 863, iar în 883 din nou de bulgari, până când a intrat sub stăpânire bizantină în anul 971, sub Ioan Tzimiskes. Important centru militar, de comunicații și reședință de arhiepiscopie autocefală.

CH. DIMITROV (Sofia/Viena), *Die frühmittelalterliche Stadt Δεβελτός, zwischen Byzanz und Bulgarien vom achten bis ins zehnte Jahrhundert* (p. 35—45). Orașul antic

și medieval *Deultum* sau *Debeltos* era situat la marginea de est a satului actual Debelt, la 21 km SV de Burgas. El a fost întemeiat, ca așezare romană de veterani, în al șaptelea deceniu al sec. I p. Chr., sub împăratul Vespasian (*Colonia Flavia Pacis Deultensium*, *Colonia Deultum*), pe locul unei așezări thracice mai vechi, situată în apropierea drumului de-a lungul litoralului Mării Negre, la ramificația drumului în diagonală de la Adrianopol la Anchialos. Deja la sfârșitul sec. II avea un episcop (Eusebiu, *Ist. bis.* 5, 19, 3). Alți episcopi participă la sinoadele din anii 431, 451 și 459. În sec. VII a suferit de pe urma atacurilor avarilor, iar în sec. VIII era oraș de frontieră între Bizanț și noul stat bulgar. Cucerit în 812 de hanul Krum, în 814 a devenit din nou bizantin. La 917 a fost recucerit de Simeon al Bulgariei și apoi recucerit de împăratul bizantin Nichifor Phocas II, în anul 967. La începutul sec. XI Debeltos era un puternic centru comercial și reședință episcopală.

A. SCHWARCZ (Viena), *Die gotischen Seezüge des 3. Jahrhunderts* (p. 47—57). Campaniile marine ale goților au început în anii cincizeci ai sec. III p. Chr. și au încetat pe la 280. La început a fost cucerite țărmul de N și NE al Mării Negre, cu centrele mai importante Tanais, Pityus, Tyras. Ultimul a constituit punctul de plecare al expedițiilor gotice din anii 257—258, când au fost atacate Histros, Tomis și Anchialos. În deceniul al VII-lea al sec. III au fost atacate și jefuite rând pe rând: Chalcedonul, Miletul, Efesul ș. a. orașe ionice (262—263); Heracleea Pontica, Bithynia, Galatia și Capadocia (267); insulele Lemnos și Skyros, orașele Athena, Corint, Argos, Sparta și Olympia (268); insulele Creta, Rhodos și Cipru (269).

P. SOUSTAL (Viena), *Die südliche bulgarische Schwarzmeerküste in Spätantike und Mittelalter* (p. 59—67), trece în revistă localitățile romane târzii și medievale, aflate pe litoralul bulgar al Mării Negre, între Nos Emine la nord și Iğneada burnu la sud: *Emona (Lemona, Aymen)*, mânăstirea Sf. Blasios (*Sv. Vlas*), orașele *Mesembria*, *Anchialos* (azi Pomorie), *Burgas*, *Poros*, *Antheia*, mânăstirea Sf. Nicolae (*Sv. Nikola*), orașele *Sozopolis*, *Bordobizu*, (Verdoizo, Portoviza), *Basilikos* (azi Miciurin), *Agathopolis* (azi Ahtopol), *Kanstritzion*, *Thynias* (Staniera, Stagnara, azi Iğneada).

V. GERASSIMOVA-TOMOVA (Sofia), *Bleiplomben aus Durostorum* (p. 69—72), prezintă nouă plumburi romane și bizantine timpurii, dintre care cinci publicate de V. Culică (3) și I. Barnea (2). Dintre acestea patru sunt plumburi imperiale (Traian, Gordian III, Constantin cel Mare și Iustinian), patru cu inscripția *leg. XI Claudia* și unul cu numele orașului *Tyra*, de pe țărmul de vest al Mării Negre.

A. MINČEV (Varna), *Spätantike Gläser von der westlichen Schwarzmeerküste* (p. 73—80), descrie vase de sticlă din sec. IV—VII, descoperite în așezările de pe litoralul de vest al Mării Negre, din Bulgaria și România. Prezentarea se face ținându-se seamă de forma vaselor. I. *Cești* (cupe). II. *Vase de băut*. Mai multe tipuri: 1. Pahare cu coadă, corp îngustat și picior; 2. Pahare ovoidale, cu picior compact; 3. Pahare hemisferice alungite, cu fund rotund și ornamente în relief; 4. Pahare în formă de pâlnie, cu buline aplicate; 5. Pahare hemisferice cu picior. III. *Butelii*: 1. mari sferice, cu gâtul lung; 2. cilindrice, cu toartă și gură în formă de pâlnie; 3. conice, cu gură în formă de pâlnie. IV. *Urcioare* (căni): 1. bitronconice, cu picior și toartă inelară; 2. sferice, cu picior și toartă. V. *Unguentarii* (balsamarii): 1. Mici-globulare, cu gâtul lung, cilindric; 2. sferice, cu gâtul-pâlnie; 3. în formă de pară, cu fundul plat; 4. sferoidale, cu gâtul subțiat spre gură; 5. scunde, în formă de clopot, cu gâtul înalt; 6. cu corpul conic și fundul rotunjit; 7. cu corpul scund, sferoidal și gâtul împodobit cu nervuri orizontale. VI. *Unguentarii fusiforme*. VII. *Lampă de sticlă cu trei torțițe (lumină continuă)*: formă foarte rară, întâlnită numai la Odessos (Varna).

Examinarea vaselor de sticlă antice târzii de pe litoralul de vest al Mării Negre îi permit autorului următoarele concluzii sumare: 1. Legăturile cu centrele producătoare de sticlă din Orient se intensifică în sec. IV—VI. 50% din vase provin din Asia Mică și Siria-Palestina. 2. Legăturile cu centrele din vest sunt neregulate. 3. Circa 40% din vase sunt producție locală. 4. Centrele locale de producție sunt Odessos (Varna), Callatis (Mangalia), Tomis (Constanța). 5. Unele produse locale sunt exportate în alte centre de pe litoral sau din interior, până în Pannonia. Producția locală și importul încetează în timpul împăratului Heraclius (610—641).

V. POPOVA-MOROZ (Sofia), *New found Tomb Paintings from Batovo in Bulgaria* (p. 81—84), republică un mormânt cu picturi, descoperit în 1979 la Batovo (districtul Dobrič), monument distrus aproape în întregime. Morminte asemănătoare sunt cunoscute, pe litoralul de la nordul Mării Negre, în Asia Mică, la Silistra, Marcianopolis, Philippopolis, Serdica, Thesalonic și Ossenovo. Atribuit cu probabilitate unui episcop local de la sfârșitul sec. IV — începutul sec. V.

H. D. DÖPMANN (Berlin), *Byzantinisch-bulgarische Parallelen und Besonderheiten im Verständnis vom Herrscheramt* (p. 85—92). În curs de abia două secole primul stat bulgar a evoluat într-o mare putere în Europa de S E

În legătură cu aceasta s-a dezvoltat treptat o nouă înțelegere a funcției suverane. Primul stat bulgar (681—1018) s-a dezvoltat în războaie cu Bizanțul, dar și sub influența culturală a acestuia. În perioada lor precreștină (681—864/5), protobulgarii foloseau în scris limba și alfabetul grecesc. Contrar acestui lucru, cele mai vechi monumente bulgare arată o conștiință de sine a cercurilor conducătoare protobulgare. După creștinarea bulgarilor (864/5), atitudinea de dispreț a bizantinilor față de poporul bulgar se îmbunătățește, fără să i se recunoască acestuia o statalitate în sens bizantin. În schimb, Boris-Mihail, hanul creștinat, voia pentru sine o demnitate egală cu a împăratului bizantin, iar pentru Biserica Bulgariei un patriarh. Aceste pretenții vor deveni din nou actuale sub al doilea fiu al lui Boris, Simeon. Domnia lui Simeon (893—927), „epoca de aur", constituie culmea istorică și culturală a primului stat bulgar. Simeon a mutat capitala de la Pliska la Preslav și a imitat sistemul de conducere autocrat de la Bizanț. După modelul alfabetului grecesc, s-a format alfabetul „chirilic", pe a cărui bază limba slavă a fost proclamată limbă de stat și de biserică. Pe această bază lingvistică s-a format unirea populației protobulgare cu mulțimea slavă. După ce i-a înfrânt pe bizantini (894), Simeon a pretins titlul bizantin de conducător de stat (913). În 918—919, un sinod de la Preslav proclama autocefalia Bisericii bulgare și-i acorda arhiepiscopului bulgar titlul de patriarh. Murind în 927, Simeon n-a mai obținut recunoașterea de către bizantini a titlului de „țar", pe care-l va obține fiul său Petru (927—969). În anul 971, împăratul Ioan Tzimiskes a asediat Preslavul și a desființat Patriarhatul bulgar. La sfârșitul sec. XII se va reveni la titlurile de țar și patriarh, de către cel de al II-lea Imperiu bulgar.

C. CHERA—V. LUNGU (Constanța), *Römische Wandmalereien in neugefundenen Gräbern aus den Nekropolen der Dobrogea* (p. 93—96). Sunt publicate din nou trei încăperi funerare romane cu picturi: 1) mormântul de la Ostrov, jud. Constanța, din a II-a jumătate a sec. II p. Chr. (C. Chera, Pontica, 11, 1978, p. 137—143); 2) cavoul de la Tomis, din a II-a jumătate a sec. IV (C. Chera-V. Lungu, Arta, 4, 1988, p. 11—14) și 3) cavoul de la Axiopolis, din sec. VI—VII (Epifanie Norocel, *Pagini din istoria veche a creștinismului la români*, Buzău, 1986, p. 164—168; A. Rădulescu—V. Lungu, *Actes du XIe Congrès international d'archéologie chrétienne*, Roma, 1989, p. 2578—2591).

R. PILLINGER (Viena), *Ein frühchristliches Grab mit Psalmenzitaten in Mangalia/Kalatis (Rumänien)* (p. 97—102), publică amănunțit cavoul cu două inscripții pictate, din care una reproduce textul Ps. 22, 4 (E. Norocel, *op. cit.*, p. 170—172; A. Rădulescu—V. Lungu, *op. cit.*, 2591—2593). Asupra lecturii corecte a celor două inscripții vom reveni într-un studiu aparte.

A. și C. OPAIȚ și T. BĂNICĂ (Tulcea), *Das ländliche Territorium der Stadt Ibida (2.—7. Jh.) und einige Betrachtungen zum Leben auf dem Land an der Unteren Donau* (p. 103—112). Marea cetate Ibida (Slava Rusă, jud. Tulcea) a avut un teritoriu întins, în care se afla un număr mare de așezări rurale (*vici*), datorat bogățiilor sale naturale, printre care minereu de fier, de aramă, cariere de piatră, ș. a. Cercetările și săpăturile arheologice efectuate în ultimii ani la Kurt Baiâr, Fântâna lui Bujor, Coșari, Gaugagia, Mihai Bravu, Camena-*Vicus Petra*, Fântâna Mare, au identificat temeliile unor construcții importante din sec. III—VI. Numărul mare de *vici* arată că mediul rural a jucat un rol însemnat în procesul de romanizare.

A. și C. OPAIȚ și T. BĂNICĂ (Tulcea), *Der frühchristliche Komplex von Slava Rusă* (p. 113—122).

În urma săpăturilor arheologice din vara anului 1988, la 3 km V de satul Slava Rusă și la cca. 500 m N de mănăstirea de rit vechi Uspenia, s-au descoperit temeliile a două biserici cu câte o singură navă, o capelă cu absidă și diferite construcții anexe, înconjurate de un zid, toate la un loc atribuite unui mic complex mănăstiresc din sec. IV—VI — prima dovadă arheologică despre viața mănăstirească în Scythia Minor. Dintre descoperirile mărunte, în afară de mai multe monede și ceramică din perioada respectivă, merită să fie menționate un vas hemisferic fragmentar de piatră, susținut de un picior cilindric și o cruce de bronz, cu trei agățători pentru opaițe (sec. VI).

P. B. T. BILANIUK (Toronto), *Die religiöse Lage an der skythischen Schwarzmeerküste und ihr Einfluss auf Westeuropa in der Spätantike und im frühen Mittelalter* (p. 123—135). Autorul, un ucrainean stabilit la Toronto, după cum rezultă din cuprinsul studiului, arată că prin „Scythia", denumire ce a continuat până în evul mediu, trebuie să înțelegem teritoriul de azi al Ucrainei. Aici, alături de urmașii culturii Tripolie, s-au așezat în sec. VII î.e.n. migratorii sciți, iar apoi, începând din același secol, coloniștii greci, aceștia îndeosebi în orașele porturi de la Marea Neagră. Mai târziu, pe la 150 p. Chr., au poposit goții, care la 375 au fost alungați spre V de huni.

Grecii și iudeii au fost primii creștini din Europa de est. Prin ei creștinismul a pătruns în „Scythia" încă din sec. I—II. Aici a predicat apostolul Andrei. Goții au fost creștinați de „sciți" și de prizonieri aduși din Asia Mică, pe la mijlocul sec. III. „Călu-

„rii sciți" sunt considerați de autor „strămoși" ai ucrainenilor (? !), care pot fi mândri că renumiții călugări sciți Ioan Cassian, Ioan Maxențiu, Dionisie Exiguul și mulți alții au contribuit mult la răspândirea științei și culturii și la stabilirea existenței legii în Biserica și în întreaga lume occidentală (p. 135).

W. SEIBT (Viena), *Westgeorgien (Egrisi, Lazica) in frühchristlicher Zeit* (p. 137—144), prezintă teritoriul de la sud de Munții Caucaz, intre Marea Neagră și Marea Caspică, cunoscut din sec. X—XI sub numele de „Georgia de vest". Acest teritoriu a fost deschis spre Marea Neagră pe rând influenței grecilor, romanilor și bizantinilor. Grecii au întemeiat *poleis* durabile incepând de pe la anul 600 a. Chr. și au denumit *Colchis* acest ținut, care pe atunci se numea *Egrisi*. În perioada paleocreștină cei mai importanți locuitori ai ținutului erau Lazi, vasali ai romanilor și bizantinilor. Țara lor se numea Lazica, în epoca bizantină Iberia, cu capitala la Archaiopolis (azi Nokalakevi). Orașe mai importante: Phaisis, Soterioupolis, Petra, Pityus, loc de azil pentru Sf. Ioan Hrisostom, Sebastopolis, reședința arhiepiscopului Abhaziei.

K. BELKE (Viena), *Untersuchungen an der paphlagonischen Schwarzmeerküste* (p. 145—154), trece în revistă, de la V la E, localitățile din perioada romană târzie și din evul mediu, de pe țărmul paflagonian al Mării Negre. Țărmul abrupt și stâncos al Paflagoniei a permis întemeierea de așezări numai pe boturi înaintate de stâncă sau pe limbi de pământ. Accesul era întărit cu ziduri și turnuri înspre uscat, restul fiind apărat natural. Marile orașe *(Heracleia, Amastris, Ionopolis, Sinope)* își au localizarea sigură. La fel și altele mai mici *(Kytoros, Kinolis, Stephane)*, ale căror nume n-au fost schimbate in decursul tipului. În schimb, mai multe așezări își așteaptă localizarea de la cercetările viitoare, care trebuie făcute înainte de dispariția totală a ruinelor.

M. SAYAR (Viena/Istanbul), *Zum Strassennetz in der Umgebung von Perinthos-Herakleia in der Spätantike* (p. 155—156). Orașul Perinthos, întemeiat de coloniști din insula Samos pe la anul 600 a. Chr., într-o poziție foarte favorabilă dezvoltării de pe țărmul de nord al Propontidei, era punct nodal a două mari drumuri: Via Egnatia și drumul militar Belgrad-Balcani-Istanbul. După o primă perioadă de prosperitate sub Septimius Severus (193—211), a avut o a doua perioadă de înflorire sub Diocletian, care înainte de anul 286, i-a schimbat numele în Herakleia, probabil în cinstea coîmpăratului de mai târziu Maximianus Herculius. În împrejurimi se află resturile unui pod roman, iar mai departe spre N așezarea romano-bizantină Tzurullon și Campus Serenus, unde la 30 aprilie 313 Licinius l-a înfrânt pe Maximinus Daia.

Ion Barnea

ABREVIERI

AIIA Cluj	Anuarul Institutului de istorie și arheologie, Cluj.
AIIA Iași	Anuarul Institutului de istorie și arheologie Iași.
AO	Arhivele Olteniei, Craiova.
ArhMold	Arheologia Moldovei, Iași-București.
BCMI	Buletinul Comisiunii monumentelor istorice, București.
BMI	Buletinul Monumentelor istorice, București.
BR	Budapest Régiségéi, Budapesta.
CA	Cercetări arheologice, București.
CercArhMIRSR	vezi CA
Cercet Ist Iași	Cercetări istorice, Iași.
CvL	Convorbiri Literare, Iași-București.
Dacia	Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, București.
Dacia, N.S.	Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București.
DIR	*Documente privind istoria României*, București.
DRH	*Documenta Romaniae Historica*, București.
JBLM	Jahrbuch der bukowiner Landesmuseum, Cernăuți.
Materiale	Materiale și cercetări arheologice, București.
RMM—MIA	Revista muzeelor și monumentelor, monumente istorice și de artă' București.
SCIA—AP	Studii și cercetări de istoria artei, seria arta plastică, București.
SCIV(A)	Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie), București.
StCercAntrop	Studii și cercetări de antropologie, București.

REVISTE PUBLICATE
ÎN EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

REVISTA DE ISTORIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
— SERIA ARTA PLASTICĂ
— SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
— SÉRIE BEAUX-ARTS
— SÉRIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINÉMA
THRACO-DACICA

La publication ,,Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie" parait 4, fois par an. Toute commande de l'étranger sera adressée à ORION SRL, Splaiul Independenţei 202 A, Bucureşti 6, PO BOX 74—19, Tx 11939, CBTxR, Fax (40) 13122425 et à RODIPET S. A., Piaţa Presei Libere 14, P. O. Box 33—57, Bucureşti, Romania.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
76 117, Calea 13 Septembrie 13, telefon 641.19.90

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

EMILIA DORUŢIU BOILĂ, **Inscripţiile din Scythia Minor**, V, 1980, 351 p.
C. PREDA, **Callatis. Necropola romano-bizantină**, 1980, 225 p.
MARIN CÂRCIUMARU, **Mediul geografic în pleistocenul superior şi culturile paleolitice din România**, 1980, 238 p.
I.I. RUSSU, **Inscripţiile Daciei romane**, III/2, 1980, 484 p. ; III/3, 1984, 470 p. ; III/4, 1988, 302 p.
V. MIHĂILESCU-BÎRLIBA, **La monnaie romaine chez les Daces orientaux**, 1980, 321 p.
I. I. RUSSU, **Daco-geţii în Imperiul roman şi în Byzantium**, 1980, 116 p.
D. BERCIU, **Buridava dacică**, 1981, 289 p.
ALEXANDRU SUCEVEANU, **Histria**, VI, 1982, 236 p.
MIRCEA D. MATEI, EMIL I. EMANDI, **Habitatul medieval rural din Valea Moldovei şi din bazinul Somuzului Mare**, 1982, 195 p.
D. M. PIPPIDI, **Inscripţiile din Scythia Minor**, I, 1984, 544 p.
* * * **Studii şi cercetări de numismatică**, VIII, 1984, 162 p. ; IX, 1989, 169 p.
MIHAI SÂMPETRU, **Tropaeum Traiani, II, Monumentele romane**, 1984, 198 p.
I. T. DRAGOMIR, **Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul cultural Stoicani—Aldeni**, 1984, 184 p.
DAN GH. TEODOR, **Civilizaţia romană la est de Carpaţi în secolele V—VII e.n. Aşezarea de la Botoşana—Suceava**, 1984, 182 p.
N. CONSTANTINESCU, **Curtea de Argeş (1209 — 1460). Asupra începuturilor Ţării Româneşti**, 1984, 170 p.
GH. BICHIR, **Geto-dacii din Muntenia**, 1884, 188 p.
C. PREDA, **Geto-dacii din Bazinul Oltului Inferior. Dava de la Sprîncenata**, 1986, 200 p.
EUGEN COMŞA, **Neoliticul pe teritoriul României. Consideraţii**, 1987, 198 p.
IORGU STOIAN, **Inscripţiile din Scythia Minor**, II, 1987, 436 p.
MIHAIL ZAHARIADE, **Moesia Secunda, Scythia şi Notitia Dignitatum**, 1988, 200 p.
D. M. PIPPIDI, **Studii de istorie şi epigrafie**, 1988, 280 p.
D. M. MATEI, **Istoria oraşului medieval Suceava pînă la jumătatea secolului al XVI-lea**, 1989, 222 p.
CONSTANTIN C. PETOLESCU, **Decebal, regele dacilor**, 1990, 100 p.
ALEXANDRU PĂUNESCU, **Ripiceni — Izvor. Paleolitic şi mezolitic. Studiu monografic**, 1993, 384 p.
ALEXANDRU SUCEVEANU, **Alexandru cel Mare**, 1993, 240 p.
M. MACREA, N. GUDEA, I. MOŢU, **Praetorium. Castrul şi aşezarea romană de la Mehadia**, 1993, 214 p.

ISSN 1220—4781

SCIVA, tomul 45, nr. 1, Bucureşti, ianuarie—martie 1994, p. 1—102

S. C. UNIVERSUL S. A. — c. 1012 **Lei 450**